

דרכי החיזוק

ארבעה צריכים חיזוק (ברכות לב:) - שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו (רש"י)

400

שיחות מרן ראש הישיבה הגר"ג אדלשטיין שליט"א • שבת הגדול, ניסן תשע"ט

פניני חיזוק, עובדות הדרכות והנהגות

בס"ד לרגל גיליון ה-400 קיבצנו בזה ארבע מאות ערכים מתוך השיחות וסידרנום לפי הא"ב לתועלת הרבים

א. אדם גדול

מספרים על אדם גדול, שהיה אחד שביקש לבדוק את גדלותו, ונסע אליו והתאכסן בביתו שלושה ימים, וחזר אחר כך מאוכזב ואמר שלא ראה שום דבר מיוחד אצלו, וכל הנהגתו הייתה בפשטות כדרך העולם, ושאלו אותו האם ראה אצלו איזה מעשה קטנות, או דבר שיש לו ביקורת עליו, ואמר כי לא ראה שום דבר שאפשר לבקר אותו, אלא הוא מתנהג באופן נורמאלי, ואינו עושה דברים משונים וחריגים, ואמרו לו אם כן זוהי גדלות!

כל גדולי ישראל אוכלים ושותים וישנים ושמחים בחלקם, תמיד הם רגועים ואין להם מתח, ומדברים עם כל אדם בסבר פנים יפות, מי שלא רואים עליו דברים משונים - זהו אדם גדול.

ב. אדם ניכר בביתו

ידוע מבעלי המוסר שהמבחן הטוב ביותר למידותיו של האדם זה בזמן שנמצא בביתו, ששם הוא מרגיש משוחרר ויכול לעשות מה שהוא רוצה, ועל דרך מה שאמרו (עירובין סה, ב) אדם ניכר בכוסו, והיינו בזמן ששותה יין והוא קצת משוחרר, רואים איך שהוא מתנהג באותו הזמן, כך גם בזמן שאדם נמצא בביתו עם המשפחה, הרי הוא מרגיש משוחרר וחפשי לעשות כרצונו.

וכל אחד ניכר במידותיו בשעה שנמצא בביתו, אם הוא מתנהג במידות טובות או להיפך, שאם הוא מתנהג באהבה ואחוה ושולם ורעות, וכל דיבורו בנחת ובעדינות, זה סימן שהוא בעל מידות טובות, אבל מי שמתנהג במידות טובות רק כלפי חוץ בחברה, וכשנמצא בתוך ביתו אינו מתנהג במידות טובות, זהו סימן שאינו בעל מידות טובות, וצריך לתקן את מידותיו.

ג. אהבה בחינוך

בענין חינוך, איך משפיעים על התלמידים, יש כלל שאמרו חז"ל (אבות א, יב) "אוהב את הבריות ומקרבן לתורה", אם למלמד יש אהבת הבריות, אזו יש קירוב והשפעה על התלמיד שיקבל אהבת תורה, ובלי אהבת הבריות לא שייך להשפיע.

וכבר אמרו (שם ב, ה) לא הקפדן מלמד, מי שהוא קפדן באופיו, אפילו שהוא מתאפק, ואין הקפידא ניכרת כלפי חוץ, אם באופיו הוא קפדן וחסר באהבה לתלמידים, כבר אינו מלמד!

וזהו הדבר הראשון הנצרך בחינוך, אהבת הבריות, שהמחונך ירגיש שהמחנך אוהב אותו, וגם בבית אצל ההורים, שהבן ירגיש שהוא אוהב, זה הכרחי, אחרת לא שייך השפעה.

וצריך שהמחונך ירגיש שהמחנך אוהב אותו, אי אפשר להסתיר, ואי אפשר לעשות "הצגות" בזה, אלא תלוי במציאות, אם המחנך באמת אוהב את התלמיד אז יש השפעה.

ד. אהבה ויראה

אבל יש תנאי בזה, שלא יהיה עם המחונך כ"חבר". הוא מחנך, הוא משפיע, הוא אוהב, אבל הוא המחנך והתלמיד המחונך, ואינם כשני חברים, אלא צריך שתהיה יראת הרוממות כלפי המחנך, לא יראת העונש, כי יראת העונש אין לה שום השפעה, ופעמים אף גורמת שיהיה יותר גרוע, רק יראת הרוממות.

ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך. מבקשים תחילה על אהבה ואחר כך על יראה, וכך הסדר גם בקדושת ובה לציון, וישם בלבנו אהבתו ויראתו, היינו קודם אהבה ואחר כך יראה.

וצריך ביאור שהרי ידוע כי יראה קודמת לאהבה, והאהבה היא דרגה גבוהה יותר מיראה, וצריכים קודם להתחיל עם יראה, ורק אחר כך אפשר לזכות לאהבה שהיא מדרגה גבוהה יותר, וכמו שכתוב בספרים שכן מרומנו גם באותיות: שהמילה יראה מסתיימת באותיות אל"ף ה"א, והם האותיות הראשונות במילה אהבה, מפני שסוף היראה היא תחילת האהבה.

ונראה שאין הכוונה כאן ליראת העונש, אלא ליראת הרוממות שהיא מדרגה גבוהה יותר, וכמו שכתב המסילת ישרים פרק כ"ד "שהאדם ירחק מן החטאים ולא יעשה מפני כבודו הגדול יתברך שמו", ועל יראת העונש כתב הרמב"ם (הלכות תשובה י, א) שהיא מדרגה נמוכה מאד שמלמדים אותה לנשים ולעמי הארץ, ומי שהוא בר דעת צריך שתהיה לו יראת הרוממות, ולא רק יראת העונש.

לכן כשמבקשים על יראה, הכוונה היא ליראת הרוממות, ולכן מזכירים קודם אהבה ואחר כך יראה, כי יראת הרוממות היא מדרגה גדולה יותר מאהבה, ויכול להיות שאדם יהיה במדרגת האהבה אבל לא תהיה לו יראת הרוממות. ומבקשים שתהיה לנו המדרגה הגבוהה של יראת הרוממות, שנירא מהקב"ה מתוך הכרת גדלותו ורוממותו. ומדוקדק היטב הלשון ליראה "את שמך", דהיינו שירא מפני שהוא מכיר שמו וגדלותו של הקב"ה.

ה. אהבת השם

מעשה שהיה באחד שרצה לקבל אהבת השם, ונסע לירושלים לאדם בעל מדרגה, ושאל אותו כיצד יוכל להשיג אהבת השם, והלה יעץ לו שילמד ספר 'שב שמעתתא', ולא הסביר לו איך זה מועיל לאהבת השם, אבל הוא נשמע לעצתו, והתחיל ללמוד שב שמעתתא, ובאמת הרגיש שזה משפיע עליו, שהוא מרגיש יותר קרבת אלוקים, וגם התפילה שלו יותר בכוונה.

ובא אלי ושאל כיצד יוכל להוסיף עוד אהבת השם, ואמרתי לו כי לדבריו פשוט, שהרי מה הסיבה ששב שמעתתא מועיל לאהבת השם? - מפני שזה ספר עמוק מאד, וצריכים להתרכז ריכוז מלא להבין את דבריו, וכשעסק בזה היה דבוק לגמרי בקדושת התורה, וקדושת התורה גורמת להוסיף אהבת השם.

ומה שאוכלים ושותים זה בלית ברירה, מפני שמוכרחים לאכול ומוכרחים לשתות, לצורך קיום הגוף, ומעשה שהיה באחד שהגיע למרן הגר"י זצ"ל, וסח בפניו שלא אכל באותו היום, ומרגיש טוב מאד מזה, ואמר לו מרן, נכון שזו הרגשה טובה, אבל אין ברירה ומוכרחים לאכול, לצורך קיום הגוף.

ובילדותי שמעתי מאמורי"ר זצ"ל שהזכיר דברי הגמרא הנ"ל סעודתך שהנאתך ממנה משוך ידך הימנה, וגם הוא בעצמו היה ניכר עליו שהוא אוכל רק לשם קיום הגוף ולא להנאותו.

יא. אמונה

אמונה זה האליף ב"ית והיסוד של כל מדרגת האדם, עד כמה האמונה שלו היא בשלמות, לדעת ולזכור שכל דבר שנעשה בעולם הוא רק בהשגחה ברצון השי"ת. וכגון אם יורדים גשמים, או שיש מזג אוויר חם יותר מהרגיל, צריכים לדעת שזה בהשגחה, מפני שכך רצון הקב"ה, ומי שסובל מהחום, יתבונן ויחשוב לעצמו מדוע רצון השם שאסבול כעת, ומה רוצים ממני בשמים, שהרי הכל בחשבון מדויק, כמו שכתוב "הצור תמים עליו", וכל מי שסובל איזה צער, יש לזה סיבה בהשגחה מדוע הוא סובל.

כמו שכתב רבינו יונה בשער השני (ג-ה) שכל צער וייסורים שיש לאדם יכולים להיות משתי סיבות, או שהוא צדיק ונותנים לו ייסורים של אהבה להגדיל שכרו, וזהו בתנאי שאין בהם ביטול תורה כדאיתא בברכות ה', ומי שממשיך ללמוד עם אותה השקיעות בתורה גם בזמן שיש קשיים וחוס, אזי אלו ייסורים של אהבה להגדיל שכרו בעולם הבא, אבל מי שהחוס מעיק עליו עד שאינו יכול ללמוד, ומצטער וסובל באופן שיש ביטול תורה, אין זה ייסורים של אהבה, אלא ייסורים הבאים לעורר אותו לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה, והייסורים ממרקים ומכפרים עוונותיו.

אמנם זו מדרגה לחשוב מחשבות כאלו, אבל כך צריך להיות, להאמין באמונה שלמה שהבורא ית' הוא בורא ומנהיג עשה עשה ויעשה לכל המעשים, שמחילה אין שום דבר בעולם בלי השגחה ובלו חשבון, ובאופן כזה כל ההנהגה היא אחרת לגמרי.

יב. אמונה לילדים

חשוב לדבר עם הילדים דברי אמונה, ולספר להם על קבלת התורה ועל מעמד הר סיני, שהיה מעמד הר סיני, וקבלת עשרת הדיברות, אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו, וגם לדבר איתם שראש השנה הוא יום דין, לא סתם יום טוב שאומרים גוט יום טוב, אלא הוא יום דין, שיש בו כתיבה וחתימה, ויום כיפור הוא יום כפרת עוונות, כל אלו הם דברים שאפשר וראוי לדבר עם הילדים בבית, ועל ידי זה משרישים בהם אמונה.

יג. אמונה נותנת שמחה

אם אדם חי לפי האמונה, ועושה את כל מעשיו לשם שמים, אזי גם צרכי הגוף הם צרכי הנשמה, כי הוא עוסק בהם כדי שיהיה לו כוח לעסוק בתורה ובמצוות, ונמצא שהוא עוסק במצוה כל היום, וגם צרכי המשפחה שהוא משועבד להם, אין זה ביטול תורה, אלא מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים, ויכול להיות שמח ומאושר שהוא עוסק במצוה כל הזמן.

ושמעתי רמז לזה כי הסעיף הראשון בשו"ע מתחיל בדברי הרמ"א "שויתי השם לנגדי תמיד", והסעיף האחרון בסוף הלכות מגילה נגמר במילים "וְיָטוּב לָב מִשְׁתַּה תְּמִיד", והוא רמז שאדם שמקיים "שויתי השם לנגדי תמיד" ומתנהג בכל מעשיו באמונה, מתקיים בו "וְיָטוּב לָב מִשְׁתַּה תְּמִיד" – שהוא מאושר ושמח כל היום, כי האמונה נותנת חיים שמחים ומאושרים.

יד. אמירת דברי חיזוק

רבי ישראל סלנטר אמר שכדאי לומר דברי חיזוק לאלף איש, אפילו אם הדברים יפיעו רק על אדם אחד והוא המדבר בעצמו, שגם אם השומעים אינם מתעוררים מדבריו, מכל מקום יש תועלת שהוא בעצמו יתעורר ויושפע מן הדברים.

וכן כתב החובות הלבבות בסוף שער התשובה כי דבריו אינם מכוונים אל הקורא, אלא כתב אותם כדי לעורר ולחזק את עצמו,

אם כן העצה היא להמשיך בדבקות בתורה באופן כזה, ולא דווקא ספר שב שמעתא, אלא כל לימוד בעמקות ובריכוז מלא, גמרא רש"י ותוספות, ראשונים ואחרונים, אם יתעמק ויתרכז בזה, יתקדש בקדושת התורה ויוסיף אהבת השם.

ו. אהבת חסד

סיפר לי אדם בעל מדרגה שביקשו ממנו לעשות טובה למישהו, והוא הסכים ועשה את הטובה, ומקבל הטובה העיר לו כי ניכר שאינו עושה את הטובה מתוך אהבת חסד אלא רק לשם מצוה מפני שרוצה עולם הבא, והוא היה איש אמת והרגיש כי הדברים נכונים, והצטער מאד למה הוא עושה רק בשביל העולם הבא, ומדוע אינו עושה מתוך אהבת הבריות, וכאב לו שלא הגיע למדרגה של עשיית חסד מתוך אהבת חסד (ע"ע חסד בלי אהבה).

ז. אוהב ורודף שלום

שינוי בפרקי אבות (א, יב) הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום, וצריך ביאור מה שייך ציווי על אהבת שלום, הרי זה תלוי במציאות מה טבעו.

והביאור בזה, כי כל אדם בטבעו הישר הוא אוהב שלום, רק שיש חשבונות ונגיעות המקלקלים את טבעו, ועל זה בא הציווי לסלק הנגיעות ולהחזיר את הטבע הישר.

ורודף שלום היינו שעושה פעולות של שלום ומשפיע שלום על סביבתו, ויש אנשים שגם בלי פעולות משפיעים שלום על סביבתם, כמו שאמרנו על הרב ממוניבז' שמלבד שהיה איש שלום, גם לא היה שייך מחלוקת בסביבתו, וזהו ענין רודף שלום.

ח. אורחים

ראיתי אצל חמותי הרבנית דיסקין ע"ה, שכשהיה מגיע אורח הייתה מבקשת ממנו שיאכל, וגם אם היה מסרב, הייתה חוזרת ומפצירה ומבקשת ממנו שוב ושוב, אולי בכל זאת ירצה לאכול, בהרגשה שהוא עושה לה טובה בזה.

ואחד מבני המשפחה לא הבין למה צריכים להפציר ולבקש כל כך, ומדוע לא מספיק לשאול את האורח לרצונו, אם הוא רוצה שיתכבד ויאכל, ואם אינו רוצה מן הסתם אינו רעב.

עד שפעם אחת נודמן לו בעצמו להתארר במקום אחר, ושאלו אותו האם הוא רוצה לאכול, והתבנייש לומר שהוא רוצה, כי לא ביקשו ממנו, רק שאלו אם הוא רוצה, וסירב מפני הבושה, ונשאר רעב, ומאז הבין למה צריכים להפציר באורחים.

ט. אכזריות

הטבע של אכזריות קיים אצל כל אחד ואחד, אלא שברוך כלל הטבע רדום והאכזריות אינה יוצאת לפועל.

ושמעתי מהגה"צ רבי אבא גרוסברד זצ"ל בשם הסבא מקלם, כי רבינו יונה בשערי תשובה (ג, לו) מזכיר שחיבר "שער האכזריות" ושער זה אינו תחת ידינו, ואמר הסבא מקלם שאם היה לנו שער האכזריות של רבינו יונה היינו מפחדים להישאר לבד עם מישהו, וכמו שיש איסור יחוד עם גוי, כך היינו מפחדים מכל אדם, אם היינו יודעים עד היכן מגיע טבע האכזריות שבאדם.

י. אכילה - הנאה גשמית

בגיטין דף ע' אמרו סעודתך שהנאתך ממנה משוך ידך הימנה, היינו שאם אדם מרגיש שנהנה מן האוכל, צריך להפסיק ולא להמשיך לאכול, ובפשטות הכוונה מצד שמירת הבריאות, שאם נהנה מהאוכל, סופו שיאכל יותר מדי, ויזיק לבריאותו, ולכן ימשוך ידו שלא לאכול יותר מהצורך, והוא דבר ידוע שהרבה אנשים סובלים מזה שאוכלים יותר מדי, וכבר כתב הרמב"ם בהלכות דעות כי רוב החוליים באים מריבוי האכילה.

אבל באמת עיקר הענין הוא מושה גשמיית מזיקה לנפש, תארת האכילה וכל הנאות חומריות מזיקות לנפש, כמבואר בשערי תשובה (א, ל) ובכל ספרי המוסר, ולכן אם רואה אדם שהנאותו ותאותו מרובה, צריך למשוך ידו מן האכילה.

לזכות לאתערותא דלעילא, וסדר הדברים הרגיל הוא שהאדם יעורר את עצמו תחילה באתערותא דלתתא, וישתדל לתקן בעצמו כל מה שהוא יכול, ואז מן השמים יסייעו בידו לזכות גם לאתערותא דלעילא, וכמו שאמרו 'שובו אלי' תחילה ואחר כך 'ואשובה אליכם', ואי אפשר לקוות לניסים שיזכה לאתערותא דלעילא בלא שיעשה שום השתדלות מצידו, אלא צריך להתחיל בעצמו לעסוק בתשובה, ואז יזכה לסייעתא דשמיא.

כ. בהירות על ידי כתיבה

שמעתי מגיסי הגי"ר שמעון משה דיסקין זצ"ל שכשהיה מגיע אליו תלמיד ואמר בפניו חידושי תורה שאינם נכונים, היה מבקש ממנו שיכתוב את הדברים, וכך התלמיד עמד על טעותו בעצמו, כי כשכותבים את הדברים, צריכים תחילה לסדר אותם בהירות, ויש אנשים שאם יש להם ספק באיזה ענין, כותבים את הצדדים, ועל ידי זה מתבהר הספק, ויודעים כיצד להחליט.

ופעם הגיע אלי תלמיד מבוגר, ואמר שיש דבר שמעיק עלי, ובכה עד שלא היה יכול לדבר, ואמרתי לו שיכתוב מה שמפריע לו, ונתתי לו עט ונייר ויצאתי מן החדר, ולאחר כמה רגעים ראיתי שהוקל לו, כי כשנתיישב לכתוב ראה שאין מצבו קשה כל כך.

ובאמת זה תלוי אצל כל אחד לפי עניינו, יש שמקבלים בהירות על ידי כתיבה, ויש שמקבלים יותר בהירות על ידי שחזורים ומשננים הרבה פעמים את מה שהם לומדים, וכפי ששמעתי מבחור שהיה רגיל לכתוב הרבה סיכומי סוגיות, ובכל פעם שלמד היה מסכם את הסוגיא בכתב, שעל ידי זה קיבל בהירות בכל הפרטים, אבל במשך הזמן ראה שאינו זקוק לזה, אלא התחיל לחזור הרבה פעמים על מה שלמד, ובכל חזרה נוספה לו יותר בהירות, ונעשו הדברים ברורים לא פחות ממה שהעלה בכתב.

כא. בושה לא ראויה

יש כאלו שהם בעלי מידות טובות מאד, אבל מתביישים להוציא לפועל את מידותיהם הטובות, יש להם טבע של אהבת חסד והם מתביישים לעשות חסד. יש טבע של בושה. אבל צריכים לדעת מהי להתבייש, ואין זו בושה דקדושה, אלא בושה של "לא הביישן למד" (אבות ב, ה). צריכים להתגבר על הבושה, ובמשך הזמן מתרגלים, פעם אחת מתביישים קצת ואחר כך הבושה נשברת.

כב. בחירות

מִן הַגְּרָאִים שֶׁן זְצ"ל סיפר לי שפעם טייל ברחובות ירושלים עם מִן הַגְּרָאִים זְצ"ל שהיה זקוק לזה בשביל בריאותו, וניגש אדם אחד ושאל את הגרי"ז כי עומדות להתקיים בחירות להנהלת 'העדה החרדית', והוא חבר בעדה החרדית ויש לו זכות בחירה, אבל לא אכפת לו מי ייבחר ובשבילו כל המועמדים הם אותו הדבר, ושאל את הגרי"ז אם יש ענין שילך להצביע.

וביקש הרב שך רשות מהגרי"ז לענות במקומו, ואמר לשואל שיצביע, כי ככל שיהיו יותר קולות של בוחרים חרדים יש בזה קידוש השם, שיראו בעולם שיש הרבה אנשים חרדים לדבר השם, ויתרבה בזה כבוד שמים שהוא תכלית הבריאה.

וגם עכשיו בבחירות, כל אחד שהולך ומצביע הוא כמי שמכריז השם הוא האלוקים, כמו שמצינו באלוהו בהר הכרמל שנפלו על פניהם ואמרו "השם הוא האלוקים", וככל שיהיו יותר קולות של חרדים שומרי תורה ומצוות זה יותר קידוש השם שמכריזים השם הוא האלוקים, וגם משפיעים על אחרים.

ובאמת זה גם דבר מובן שכדאי וצריכים להצביע, כי בזמן האחרון יש הסתה גדולה לגייס את בני הישיבות, וכל אחד מראה עצמו שהוא יותר נגד הדת כדי לקבל קולות בבחירות, וכל מה שהצליחו במשך השנים למנוע גיוס בני הישיבות הוא בחסדי שמים בדרך נס, על ידי שהייתה נציגות חרדית גדולה עם השפעה והם דרשו מאנשי השלטון שלא לגייס את בני הישיבות.

ולכן צריכים להשתדל ולפעול שיהיו כמה שיותר נציגים חרדים, כדי שישתדלו ויפעלו נגד גזירת גיוס בני הישיבות, וגם שסייעו להחזקת מוסדות התורה, לישיבות, לחדרים ולבית יעקב, שזהו צורך הציבור וגם צורך כל אחד ואחד.

ואם גם הקורא יקבל תועלת מה טוב, אבל אין כוונתו לומר תוכחה לרבים, אלא להתעורר בעצמו. וזהו ההיתר לומר דברי חיזוק למי שאינו בעל מדרגה בעניינים שהוא מדבר עליהם.

טו. אמירת שיעורים

יש כאלה שמבקשים מהם לומר שיעורים בדף היומי או בישיבה קטנה, והם מסרבים לזה מפני שאינם מחשיבים את זה, וחושבים שהרי עכשיו הם יושבים ולומדים טוב בעיון גדול, ואם יצטרכו לומר שיעורים לשיבות קטנות או בדף היומי, זה יוריד את רמת הלימוד שלהם. אבל באמת זה טעות גמור, וצריכים לדעת שכל הרבצת תורה, אפילו לבעלי בתים, זה מוסיף ברמת הלימוד. כל שעבר של הרבצת תורה יש בו תועלת, ומי שיש לו את הכישרים והסבלנות לזה, זה דבר מצוין בשבילו.

וידוע מגדולי ישראל שאמרו שיעורים לבעלי בתים, וגם הגרי"א היה אומר שיעור בחומש לבעלי בתים פשוטים, ומן הסתם לא אמר להם סתרי תורה, אלא דברים פשוטים לפי הבנתם.

ומלבד מה שיש בזה זכות של זיכוי הרבים בתורה, יש בזה גם תוספת הבנה, על ידי שמכינים ואומרים את השיעור, ומי שיש לו טעם בזה, ונהנה מההסברה, זה מוסיף בהבנה, שמבינים יותר בבהירות את מה שלומדים, ואפילו מי שאומר שיעור לבעלי בתים פשוטים, הרי צריך שיבינו את הפטשות, ועל ידי שמתכוון להרצות את הדברים בבהירות זה מוסיף ברמת ההבנה.

טז. אמן בלא כוונה

בכתר ראש (אות כה) מובא בשם הגרי"ח מוואלוז'ין "ועל אמן בלא כוונה אמר שלא מצא שום זכות".

עניית אמן צריכה להיות בכוונה והרגשת הלב, שישים לב לברכה שהוא עונה עליה אמן, וכגון ברכת בורא פרי העץ, הכוונה בזה היא להודות להקב"ה על שברא את פרי העץ, וכוללים בזה שני ענייני הודאה, האחד הוא מלשון מודה על האמת, שאנו מודים ומכירים שהקב"ה ברא את פרי העץ, וגם מלשון אמירת תודה על זה שברא ונתן לנו את פרי העץ, וכל זה יש לכוון גם בעניית האמן.

יז. ארחות צדיקים

ארחות צדיקים הוא ספר השווה לכל נפש, וכתוב בלשון קלה ומובנת מאד, ושמעתי מאחד שהגיע מחוץ לארץ שהיה לומד עם ילדים קטנים בספר ארחות צדיקים, והם נהנו מאד מהלימוד בזה. הארחות צדיקים הוא ספר קדמון, ומביא הרבה מדברי חז"ל ומדברי הראשונים הרמב"ם ושערי תשובה וחובות הלבבות ועוד, והמהרש"א בחיבורו ציטט והביא מדבריו.

יח. אשריכם תלמידי חכמים

במנחות דף י"ח מובא על יוסי הבבלי, שמעם הלכה מרבי אלעזר בן שמוע, ומרוב שמחה בזה צהבו פניו ואמר "החזרת לי אבדתי", אף שכבר שמע הלכה זו מרבי יהודה, ורבי אלעזר בן שמוע רק חידש לו שעוד תנא סובר כך, זה היה אצלו חידוש גדול ששמח בו מאד, ואמר על זה "החזרת לי אבדתי"; עד כדי כך הייתה התעניינותו בתורה, שהיה חשוב לו לדעת לא רק את ההלכות עצמן, אלא גם מי אמרן, ושמח בזה שמחה גדולה, וכשרבי רבי אלעזר בן שמוע גודל חביבות התורה אצלו, זלגו עיניו דמעות ואמר אשריכם תלמידי חכמים שדברי תורה חביבין עליכם ביותר!

יט. אתערותא דלעילא

יש ענין אתערותא דלעילא, שמן השמים מעוררים את האדם לתשובה, ושמעתי ממו"ר הגה"צ ראי"א דסלר זצ"ל דוגמא לזה באדם שבא לאיזה מקום וצריך לפגוש מישהו, ובינתיים הוא מחכה בחדר ההמתנה ואין לו מה לעשות, ומונחים שם הרבה ספרים, ופתח אחד מהם ומצא שהוא ספר מוסר, ונפתח לו בדיוק במאמר שמעורר אותו ומתאים לו לפי מצבו. וזהו אתערותא דלעילא, שמן השמים סיבבו את הישיבות באותו מקום, ויפתח שם ספר מוסר, ויפתח לו בדיוק במאמר המשפיע עליו.

ולפעמים התעוררות באה בזכות אבות, או שמן השמים מרחמים על האדם לעוררו לתשובה, אבל צריך זכויות מיוחדות

כג. בחירות - סקרנות

בדרך כלל אחרי בחירות יש סקרנות גדולה מה התוצאות של הבחירות, אף שאין זה נוגע למעשה, ולמאי נפקא מינה לדעת מה התוצאות, אבל כך הטבע שיש סקרנות, ורוצים לדעת.

אמנם מסתבר שלא כל אחד הוא כך, ולמשל מי שיש לו מכולת, וטרוד עם הלקוחות ליתן לכל אחד את מבוקשו, למכור ולרשום, וכי יש לו פנאי לעמוד לברר מה תוצאות הבחירות, הרי הוא עסוק במה שחשוב לו יותר, וזה אפילו במילי דעלמא.

כל שכן מי שיש לו סקרנות בתורה, וכמו שכתב רש"י (דברים ו, ו) "כדיוטגמא חדשה שהכל רצין לקראתה", כמו חוק חדש שהמלך מוציא, וכגון מס הכנסה, או התייקרות מחירים, וכל מיני מיסים שיכולים להיות, הנחה או תוספת, שגם מי שאינו סקרן בטבעו מתעניין בזה, כי זה נוגע לו למעשה, כך צריכה להיות הסקרנות לדברי תורה, כדיוטגמא חדשה, ללמוד עם סקרנות מה הקושיא ומה התיורץ, מה אמר אביי ומה אמר רבא.

בודאי מצוה להצביע כפי שהורו גדולי הדור, וזה קידוש השם, עצם מה שיש חרדים שמצביעים, זו הכרזה שהשם הוא האלוקים, שהרי אנו מצביעים כדי שיתנהגו על פי התורה, שיהיו לומדי תורה ושיחזיקו תורה, והמטרה היא חיזוק התורה. ואפילו אם ח"ו לא תושג המטרה, אבל יש קידוש השם בעצם ההצבעה, שאנו מגלים דעתנו שאנו רוצים שהתורה תשלוט, ושיתנהגו על פי התורה. אבל בנוגע לתוצאות כמה קיבלו כל המפלגות, מי קיבל יותר ומי פחות, למאי נפקא מינה למעשה, ומה צריכים להתעניין בזה? צריכים שתהיה הסקרנות בתורה, ולא בדברים בטלים!

כד. ביזיונות

כתוב בספרים שביזיונות זה הדבר הכי טוב שיכול להיות לאדם, כי ביזיונות בעולם הזה חוסכים הרבה ייסורי גיהנום, והרי הביזיונות הם רק הרגע אחד ומיד אחר כך שוכחים מהם, ואילו ייסורי הגיהנום הם ייסורים קשים הרבה יותר, ובודאי עדיף לסבול ביזיונות או ייסורים אחרים לזמן קצר, שחוסכים בזה ייסורים גיהנום קשים ומרים.

כה. ביטוח חיים

אדם צריך לדעת כי מה שהוא עוזר למשפחתו זה זכות בשבילו, ולא יחשוב שהוא עושה זאת רק לבית ברירה, שהוא מוכרח לטרוח עבורם ומה הוא יכול לעשות, אלא יבין שזו זכות בשבילו, ופעמים שכל קיומו הוא רק בזכות המשפחה.

וכן אמר החזון איש לאדם שרצה לעשות ביטוח חיים לעצמו בשביל בני משפחתו, ויעץ לו החזו"א שלא יעשה כך, כי שמא כל מה שהוא חי זה רק בזכות משפחתו, ואם המשפחה כבר תהיה בטוחה ולא יהיו צריכים אותו, שוב לא יהיו לו זכויות להמשיך לחיות, כמו שיש פתגם "כשצריכים את הנגב מורידים אותו מחבל התלייה", אפילו מי שגורו עליו עונש מוות, אם צריכים אותו מוותרים לו על העונש, כך אדם זה, שמא כל זכותו לחיות היא בשביל משפחתו, ואם הם יהיו מסודרים בלעדיו בביטוח חיים, שוב לא יהיו צריכים אותו, ויאבד את זכותו לחיות.

לכן אדרבה, צריך לשמוח במה שיש לו משפחה שיכול לעזור להם, והשעבוד למשפחה הוא שעבוד לטובתו.

כו. ביטול תורה בהבנה

בסנהדרין דף צ"ט אמרו כי מי שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק עליו נאמר כי דבר השם בזה, ושמעתי ממו"ר הגה"צ ראי"א דסלר בשם הגר"ח מברסקי זצ"ל, כי "אפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק" זה לא רק בזמן, שיש זמן שיכול ללמוד ומתבטל ואינו לומד, אלא אפילו כשהוא לומד, אם הוא יכול ללמוד יותר בעמקות ובהבנה, שכן החיוב מלבד ידיעת התורה צריך גם הבנה, כמו שאמרו (קידושין ל, א) ושיננתם שיהיו דברי תורה מחודדין בפיך, ופירש רש"י חזור עליהם ובדיק בעומקם, וצריך שיהא הלימוד עם מה שיותר הבנה, ומי שיכול להבין יותר ומתעצל מלהבין, זהו גם כן "אפשר לעסוק ואינו עוסק", והוא ביטול תורה בהבנה.

כז. ביטחון

החובות הלבבות ביאר שביטחון אין הכוונה לבטוח שיתקיים כל מה שהוא רוצה, כי מהיכן יכול להיות בטוח בזה ומי יאמר שמגיע לו, וכי הוא נביא שיודע שכך יהיה: אלא ביטחון הוא שמאמין ויודע שכל מה שיהיה הוא לטובתו, כמו שאמרו חז"ל (ברכות ס, ב) כל דעביד רחמנא לטב עביד, והרי כל המאורעות עם האדם הם בידי שמים, לכן ודאי שכל מה שיהיה הוא לטובתו.

וזכורני שבתקופת מלחמת ששת הימים, כל יושבי ארץ הקודש היו נתונים בסכנה גדולה, והיו שרויים בפחד מוות, עד כדי כך שהרשויות כבר הכינו שטחים גדולים במרכז הארץ לבתי קברות רח"ל, מפני שלא היה נראה בדרך הטבע שיוכלו לנצח, ומרן המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל דיבר אז בישיבה ואמר שמצד מידת הביטחון אין אנו יכולים לדעת מה יהיה במלחמה, אבל עליו להיות בטוחים שכל מה שיהיה הוא לטובתנו.

וכפי שהיה נחום איש גזר אומר על כל הדברים שאירעו לו "גם זו לטובה", כך צריכים להאמין שהכל לטובה, גם אם אין אנו מבינים מדוע, וכגון אם יש לאדם קשיים וייסורים, הרי זה לטובתו, ויש שני צדדים לייסורים, או שהם ייסורים של אהבה להגדיל שכרו בעולם הבא, או שהם לכפרת עוונות, וממה נפשך יש לו רווח ותועלת בזה, והייסורים הם טובה גדולה בשבילו.

כח. ביטחון ומנוחת הנפש

אמרו על המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל כי גם בתנאים הקשים ביותר לא ראו אצלו שינוי במצב הרוח, וכשהיה בחוץ לארץ הייתה תקופה שלא היו לו עצים להסקה, ובחורף היה קר מאד בלי חימום, אך הוא לא התלונן ונשאר עם אותו המצב רוח ומנוחת הנפש, וכך גם במצבים יותר טובים.

וכשהגיע לפוניבז' אמר לי שהיה חושש על מידת הביטחון, כי עד עכשיו היו לו קשיים, וכאן יהיה לו קל מצד הגשמיות, וכל הגשמיות תהיה מצויה ברווח גדול... ודאג מה יהיה עם הביטחון, שלא יהיה היסח הדעת משעבוד הלב להקב"ה.

כט. בין הזמנים

על ימי הרגל אמרו חז"ל (קידושין פא, א) "סקבא דשתא ריגלא", והיינו שהוא זמן שעלולים להיכשל בו יותר מכל השנה, וכך גם ניתן לומר על בין הזמנים "סקבא דשתא בין הזמנים".

ובאמת יש מנהג טוב של ישיבות בין הזמנים, שיושבים ולומדים ביחד ציבור גדול כמה שעות בכל יום, אבל זהו רק חלק מן היום ולא כל היום, ויש כאלה שמורים היתר וחושבים כי מספיק שלמדו את השעות של ישיבת בין הזמנים, וכאילו אחר כך פטורים מתורה, ואמנם אם יש צורך לעזור בבית, זוהי מצוה של חסד עם המשפחה, אבל סתם בטלה שלא לצורך זהו נגד ההלכה.

ל. בין הזמנים - אסונות

צריכים לדעת כי בין הזמנים אינו זמן של פטור מתורה, וחיוב תלמוד תורה הוא בכל זמן ובכל מקום, וגם איסור ביטול תורה קיים תמיד, אלא שבין הזמנים, מכל מקום אין זה באותה הרציפות שמתעייף ונחלש, וצריך קצת מנוחה כדי שיוכל להמשיך ביתר חיזוק, אבל ח"ו שלא תהיה פריקת עול תורה.

וידוע שבימי בין הזמנים היו הרבה אסונות רח"ל, והסיבה לזה היא מפני שחסר זכות התורה, כי בכל השנה יש הרבה תורה בעולם, ומציל על כל הדור, אבל בבין הזמנים יש פחות תורה בישיבות, ואף על פי שיש ישיבות בין הזמנים, מכל מקום אין זה באותה הרציפות ובאותה שקיעות כמו באמצע הזמן, ומי שמתחזק בתורה בבין הזמנים הרי הוא מונע שלא יהיו אסונות רח"ל.

לא. בין הזמנים - הדרכה

בבין הזמנים יש שמרגישים הרגשה של פריקת עול, וכאילו עושים לפני משורת הדין שלומדים בבין הזמנים. אבל האמת היא שאין זו מידת חסידות, אלא חיוב גמור, שאין שום רגע שפטורים מתלמוד תורה, וצריכים להתחזק ולעשות תכנית מסודרת שלא יהיה רפיון מתורה בימים אלו.

לה. בין הסדרים

מעשה שהיה עם הצדיק מנתיבות, הגה"צ רבי ישראל אבוחצירא זצ"ל, שבאו אליו מאנשי הצבא לבקש ברכה, לפני פעולה שעמדו לעשות, ושאל אותם מתי הם חושבים לעשות הפעולה, ואמרו בשעה שתיים בצהריים, ואמר להם שלא יעשו בשעה זו, אלא ימתינו לשעה ארבע, כי בשעה שתיים יש הפסקה מסדרי הלימוד בישיבות, שהולכים לאכול ולנוח, וחסר אז זכות התורה.

אפילו באמצע הזמן בישיבות, בשעות המנוחה חסר זכות התורה, ואמנם מי שהמנוחה שלו היא לשם שמים הרי הוא כמו עוסק במצוה וכעוסק בתורה גם בשעה שהוא ישן, אבל סוף סוף לא לומדים ויש היסח הדעת מתורה, וכיון שחסרה זכות התורה, זה לא זמן שאפשר לעשות בו פעולות מסוכנות.

לו. בין ישראל לעמים

שאלתי פעם אדם שנוסע הרבה לחוץ לארץ לצרכי מסחר, ונפש הרבה עם יהודים וגויים, האם הוא רואה הבדל באופי בין יהודי לגוי, ואמר כי בודאי ניכר הבדל גדול ביניהם, שהיהודים יש להם אופי אחר ומידות טובות יותר מהגויים.

והסיבה הפשוטה לזה היא, כי יהודים מצווים על מידות טובות ואהבת הבריות, כמו שכתוב (ויקרא יט, יח) "ואהבת לרעך כמוך", ולכן כל יהודי נברא עם טבע של אהבת הבריות, שאם אין אהבה בטבע, כיצד שייך לצוות ואהבת, הרי אהבה זה דבר טבעי, ולא שייך להכריח לאהוב את מה שאינו אוהב, ואם יש מצוה 'ואהבת' סימן שזה שייך, וכל יהודי יש לו בטבעו אפשרות לקיים את המצוה, ונברא עם טבע של אהבת הבריות, אבל גויים שאינם מצווים בזה, אין להם הטבע של אהבת הבריות.

ועוד טעם בזה, מפני שכלל ישראל יש להם נשמה קדושה, שהיא חלק אלוהי ממעלה, ומצד קדושת הנשמה הישראלית יש מידות טובות, אבל גויים אין להם נשמה קדושה, רק נפש בהמית כמו לבעלי חיים, ולכן אין להם מידות טובות.

לז. ביקורת

אם אדם חושב ביקורת על אחרים, ורואה את החסרונות שלהם, הרי בשמים יודעים את מה שהוא חושב, והוא גורם בזה קטרוג על אותם אחרים שחסר להם איוה מעלות, ודבר זה גם מעורר קטרוג עליו, שאומרים לו, וכי עלך אין למצוא שום ביקורת? קשט עצמך תחילה ואחר כך קשט אחרים (סנהדרין יח, א), כמו שבתוכחה אי אפשר להוכיח אם הוא בעצמו אינו מתוקן, כך גם במחשבה, כל מחשבה של קטרוג על אחרים מעוררת דין של קשט עצמך, מידה כנגד מידה, ואין זה פשוט כשאומרים לו קשט עצמך.

לח. בית - חיובים

לפעמים יש אדם בעל משפחה שהוא מתמיד בתורה, ומרוב התמדתו בתורה הוא שוכח את צרכי המשפחה, וחושב שזה נחשב ביטול תורה, אבל באמת הוא משועבד למשפחה, ואם אינו עושה את מה שהוא משועבד הרי הוא לומד ואינו מקיים, והתורה שהוא לומד אינה תורת אמת, וכבר אמרו בירושלמי (ברכות א, ב) הלמד שלא לעשות נוח לו אילו נהפכה שלייתו על פניו.

וצריך לדעת כי יש חיובים בבית, שרק הוא יכול לעשותם, ואם הוא עוסק בהם זה לא ביטול תורה, כי מי יעשה אם לא הוא, והרי הוא משועבד לזה, וכיון שהוא חייב הרי זה גם כן מצוה שפורע את חובו, ומי שהוא בעל מידות טובות ובעל הבנה, עושה את זה באהבה ובשמחה, וזה נקרא אהבת חסד.

לט. בית יעקב

התורה מחייבת כל אחד ואחד, אנשים ונשים, צעירים וצעירות, לקיים תרי"ג מצוות, מצוות שבמעשים, וגם מצוות התלויות בלב, ומי שהולך בדרך התורה, ושומר ומקיים תורה ומצוות, מן השמים נותנים לו כדי פרנסתו, בראש השנה יכתבון וביום צום כיפור יחתמו, מי יעני ומי יעשר, מי ישלו ומי יטרף, והכל נגזר לפי הזכויות של כל אחד. גם שידוכים טובים עושים לפי הזכויות, וגם חיים טובים ומאושרים, הכל תלוי לפי הזכויות.

והחיזוק הוא על ידי כמה דברים עיקריים.

ראשית, שיהיה זמן קבוע מתי ללמוד, כי בבין הזמנים כל אחד חוזר לביתו, וצריכים גם לעזור בבית, וכדאי לתכנן מראש עם המשפחה איזו עזרה מבקשים ממנו, וירכז את העזרה בזמנים מסוימים, וכך יוכל בשארית הזמן ללמוד ללא הפרעות.

וכן שיהיה מקום קבוע היכן ללמוד, ועדיף בבית מדרש מחוץ לבית, כי בתוך הבית עלולים יותר להתבטל.

וכן שיהיה דבר קבוע מה ללמוד, כי לפעמים עד שמחליטים איזה פרק או איזה מסכת ללמוד, עובר הרבה זמן בבטלה, וצריכים להחליט על זה מראש בתחילת בין הזמנים.

וכן חברותא, לקבוע מראש עם מי ללמוד, ואמנם לא צריכים כל הזמן ללמוד דווקא עם חברותא, ולפעמים עדיף יותר בלי חברותא, שאז הוא רגוע יותר ומוישב בדעתו ויכול לחזור הרבה ולקבל יותר בהירות, ודבר זה תלוי אצל כל אחד לפי טבעו.

וכן להקפיד על תפילה בציבור, ולקבוע מקום לתפילתו במנוח שמתפללים במתינות וביישוב הדעת.

וגם ללמוד קצת ספרי מוסר משהו, דברי מוסר שמעניינים, יש הרבה ספרי מוסר שמעניינים, ומה שמעניין משפיע מאד.

וכן יש מצות כיבוד אב ואם, הנוגעת במיוחד בימים אלו, שממצאים יותר בתוך הבית וחיבים בכיבוד הורים, וזו מצוה גדולה מאד מעשרת הדיברות, להיזהר מאד בכבודם.

לב. בין הזמנים למלמדים

בין הזמנים בעיקרו נועד בשביל המלמדים, שבמשך השנה היו עסוקים כל היום עם התלמידים, ללמוד ולהכין את מה שצריכים ללמד, והיה מלמד אחד לכל היום, כפי ששמעתי מאממו"ר זצ"ל שהמלמד היה לוקח ששה ילדים, והם היו משלמים לו את הוצאותיו למשך החודש, כל אחד שילם ששית המשכורת, והוא היה יושב ומלמד אותם מבוקר ועד ערב.

ובחודש ניסן היו המלמדים טרודים בהכנת צרכי הפסח, שלא היו אז בתי חרושת למצות כמו בימינו, אלא כל משפחה אפתה לעצמה בתנור שבביתה, והיו צריכים לשמור על הקמח שיהיה כשר לפסח ולא יתרטב במים, וכל מלאכת אפיית המצות לקחה זמן רב, וכן בחודש תשרי לפני סוכות היו עסוקים בעשיית הסוכה וארבעת המינים, ולא היה פנאי למלמדים בימים האלו.

ידוע לי שבמקום מגוריו של זקני בעל חידושי בן אריה ברוסיה, המלמדים לא היו מלמדים בבין הזמנים, והיה להם זמן שעה או שעתיים ביום שיכלו ללמוד, והיה אוסף את המלמדים ואומר בפניהם שיעורים בעיון, ואחר כך כתב את השיעורים שמסר להם, וזמה נדפסו החידושים שבספרו 'בן אריה'.

כל בין הזמנים היה מחמת המלמדים שלא יכלו ללמד, ועבורם נקבע בין הזמנים, כדי שיוכלו להכין את צרכי החג בביתם, אבל התלמידים לא התעייפו מלימודם, ולא הוצרכו לבין הזמנים, רק המלמדים היו זקוקים לזה. ועל כל פינתם, שזקוק למנוחה יראה שתהיה מנוחה בלי פריקת עול וקלות ראש.

לג. בין הזמנים - סימן על המדרגה

בבין הזמנים ניתן לראות מה מדרגת האדם בתורה, כי באמצע הזמן יש מסגרת שמחייבת, ולומד מפני שכולם לומדים, והלימוד הוא מצות אנשים מלומדה, כמעט בלי בחירה, אבל בבין הזמנים, שלומד יותר ממה שהמסגרת מחייבת, זה סימן שהוא בן תורה אמיתי, והוא בעל מדרגה ששולט על עצמו, ואילו מי שמתבטל בבין הזמנים, סימן שגם באמצע הזמן הוא לומד רק מפני שמוכרח והמסגרת מחייבת אותו, והיצר הרע שולט עליו.

לד. בין הזמנים - קושי הלימוד

ראיתי בשם החזון איש שאמר כי בימי בין הזמנים שאין סדרי לימוד קבועים בישיבות, קשה לו ללמוד יותר מכל השנה, והיינו מפני שיש בעולם רפיון מלימוד התורה בזמנים אלו, והיצר הרע מתחזק בהם, ועל ידי זה נחלש כוח הקדושה.

ובפרט בני תורה שנחשבים מאד בעיני הציבור, עליהם לדקדק בכל מעשיהם לקדש שם שמים, ומעשה שהיה לפני הרבה שנים בזוג חילונים שאחד מהם רצה לחזור בתשובה, והשני לא רצה, ופעם עברו בקיוסק ליד ישיבת חברון בירושלים, וראו בן ישיבה שוטה כוס שתייה, והתפעלו מאד מאופן שתייתו, שהשתייה של בן תורה היא שתייה אחרת, ועשה עליהם רושם גדול, וחזרו בתשובה. זוהי ההנהגה של בני תורה. וכיון שאנו נחשבים כל כך בעיני הציבור, זה מחייב אותנו להתנהג באופן המתאים לזה.

מז. ברכת דיין האמת

ראיתי פעם רב מבוגר, שנפטרה אשתו בצורה פתאומית, והוא לא היה מוכן לזה כלל, והיה צריך לברך דיין האמת, וכשבא להתחיל לברך ראה שאינו יכול, מפני שצריכים לברך בשמחה, וכיצד הוא יכול לשמוח בזמן שמתו מוטל לפניו, והמתין מעט עד שנתיישב בדעתו והגיע למצב שיכול לברך בשמחה.

מה. ברכת צדיק

יש אנשים שחושבים שצדיקים יכולים לעשות כל מה שהם רוצים, כביכול זוהי "סגולה" לקבל את ברכת הצדיק, כמו שיש אבנים שהם סגולות לכל מיני עניינים, ואינם מבינים כי הצדיק אינו פועל דבר בכוח עצמו, רק מן השמים מתחשבים בתפילת הצדיק, וכפי שהאר"ק מו"ר הגה"צ ר"א"א דסלר זצ"ל בספר מכתב מאלוהו (ח"א עמ' 149) כיצד מועלת ברכת הצדיק.

ושמעתי בשם אחד הצדיקים, שכשהיו מבקשים ממנו ברכה היה קורא את הפסוק (תהלים סט, ו-ז) "אלוקים אתה ידעת לאילוהי ואשמותי ממך לא נכחדו; אל ייבושו בי קוויך השם אלוקים צבקות אל יכלמו בי מבקשיך אלוקי ישראל".

והיה מפרש כך: אלוקים, אתה יודע את האמת שאני אוויל ויש לי חטאים ואשמות, והנני מבקש ממך עבור אלו מפני שבצעם הם קוויך ומבקשיך, אותך הם מבקשים ולא אותי, אלא שאין להם אומץ לבקש בעצמם, אבל אתה הרי יודע את האמת שאינני ראוי, ומכל מקום תתחשב בבקשתם מפני שהם קוויך ומבקשיך, ואינם אשמים במה שאינני ראוי, ומדוע צריך שתהיה להם בושה וכלימה בגללי, וראוי שתקבל תפילתם בשכר האמונה.

מזו. גאולה - תפילה

צריכים לבקש מעומק הלב על הגאולה, ועל כפרת עוונות כלל ישראל, כמו שכתב הרמב"ן בביאורו על פרק הנה ישכיל עבדי (ישעיה נג, ו) על הפסוק כלנו כצאן תעינו איש לדרכו מנינו: יאשימ את ישראל בעבור כי הם בגלותם שימו כל כוונתם בעסקי העולם, ומשים כל אחד כוונה לעצמו ביתו ועסקיו, וראוי להם להיות בוכים ולהתפלל לפני השם לילה ויום שיכפר על עוון ישראל ויחיש קץ הגאולה, כי המשוח בתשובה יבוא מיד, ואם לאו יתאחר עד הקץ הבא עליו בשבועה וכו', עכ"ל.

היינו שכלל ישראל אשמים בחורבן, מפני שאינם בוכים ומתפללים להקב"ה שיכפר על עוונות הכלל, שנאת חינוס וביטול תורה ושאר עבירות שבשווג ובמזיד, וצריכים להתפלל להקב"ה ולבקש רחמים שיערה רוח טהרה על הכלל שיחזרו בתשובה ויתכפרו עוונות כלל ישראל, כפי שאנו מבקשים בתפילה 'השיבנו בלשון רבים, והיא בקשה על הכלל, שכל מי שצריך לחזור בתשובה ישוב בתשובה שלמה, ואם היינו בוכים ומתפללים באמת מכל הלב כבר הייתה הגאולה באה.

מזו. גדולי תורה

הנה היום אין רואים כל כך גדולי תורה כמו שהיו פעם, למרות שישנם בעלי כישרונות גדולים, והכישרונות אינם פחות ממה שהיה בעבר, שהרי הכישרונות עוברים בתורשה, כמו מידות שעוברות בירושה, בכל זאת אין הרבה גדולי תורה כמו בדורות הקודמים, והסיבה לזה היא מפני שחסר היום היראת שמים שהייתה פעם, וממילא יש פחות סיעתא דשמיא הצלחה בתורה, וכמו שאמרו (אבות ג, יז) אם אין יראה אין חכמה.

וידוע שהחיים הכי מאושרים הם חיי תורה ומצוות, 'אשריך בעולם הזה' זה רק על ידי חיי תורה ומצוות. והמסגרת של 'בית יעקב' היא המסגרת השומרת על כל הדברים האלה, ומה שחוץ למסגרת בית יעקב זה מסוכן מאד לירידה רוחנית! וזה דבר חמור מאד, וגורם לחוסר הצלחה בכל מה שצריך.

מ. בני הבית

חשוב מאד להתנהג במידות טובות בפרט עם אנשים שאדם רגיל ונפגש איתם בכל יום, כי אורח שבא מפעם לפעם ולא מכירים אותו, אין זה קשה להתייחס ולדבר אליו בסבר פנים יפות, מפני שמבינים שצריך להתייחס אליו בנעימות, אבל עם בני הבית שפוגשים בהם תמיד, קשה יותר להתנהג במידות טובות.

כאשר הנהגת בני הבית בינם לבין עצמם היא במידות טובות ונבועימות, וזה הסימן הטוב ביותר לשלמות המידות.

וכמדומה שכן ראיתי בספר לב אליהו כי צריך ביותר להיזהר בהנהגת עם האנשים הקרובים אליו, וככל שקרובים יותר כך קשה יותר להתנהג במידות טובות כראוי.

מא. בני תורה

כאשר נמצאים במסגרת לא רגילה, כגון בין הזמנים, או אפילו לא בבין הזמנים, כשנמצאים במסגרת לא רגילה ולא קבועה, יכול להיות שיש לפעמים איזה חשק לעשות מעשים שאינם שייכים לבני תורה, איזו התנהגות שלא מתאימה לבני תורה, אפילו משהו, שמה שלא מתאים לבן תורה, זה גם כן ירידה.

וצריכים שכל הזמן יהיה רק חיזוק וחיזוק וחיזוק, ושלא יהיה חס ושלום משהו ירידה מחיזוק, החיזוק שמתחזקים, שעולים ועולים ועולים, שיימשך החיזוק! ושלא יהיה באותו הזמן משהו איזה סיבה או פעולה שגורמת לאיזה ירידה.

זה דבר חשוב מאד, ואמנם זה קשה מאד, ואי אפשר לצמצם בזה, אבל צריכים מאד להשתדל עד כמה שאפשר, להשתדל שלא יהיה חס ושלום איזה ירידה משהו.

מב. בן תורה - צורת

בבין הזמנים חוזרים הביתה ונמצאים במקום אחר, ויש מקומות שאין שם בני תורה, והרחוב הוא לא רחוב של תורה, וחשוב שהיא ניכר על הבחור שהוא אותו בן תורה כמו בישיבה.

מי שעוסק בתורה צורת הדיבור שלו היא אחרת, דיבורו נחת עם הבריות, כמו שכתב באיגרת הרמב"ן "תתנהג תמיד לדבר כל דבריך נחת לכל אדם", זהו הדבר הראשון שכתב שם, שיהיה דיבורו נחת, וכך אמרו חז"ל במסכת יומא (פו, א) בזמן שאדם קורא ושונה וכו' ודיבורו נחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו: אשרי פלוני שלמד תורה, אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה, אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתקנים מעשיו, עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר, והוא מקדש שם שמים, שכולם רואים מה זה בן תורה.

בן תורה צריך להתנהג באופן שהציבור יעריכו אותו, שיראו עליו מידות טובות והנהגה טובה, שדיבורו נחת עם הבריות, בסבר פנים יפות, ומתייחס לכל אחד ואחד בצורה יפה, בלי לפגוע, ובלי לשון הרע, לא לדבר לשון הרע, שהוא איסור חמור מאד, וגם לשמור על הצורה של בן תורה, עם הלבוש של בן תורה, והנהגה של בן תורה, זהו קידוש השם, שהוא זכות גדולה מאד!

מג. בעל מדרגה

אדם שהוא בעל מדרגה ונחשב בעיני הציבור, צריך יותר לדקדק במעשיו ולהיזהר שלא יחשדו בו, מפני שעלול לגרום חילול השם כמו שאמרו (יומא פו, א) הכי דמי חילול השם אמר רב כגון אנא אי שקילנא בישרא מטבחה ולא יהיבנא דמי לאלתר, ופירש"י כשהוא רואה שאני מאחר לפרוע הוא אומר שאני גזלן ולמד ממני להיות מזולזל גזול. ועוד מובא שם, רבי יוחנן אמר כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין. ודברים כאלה שאינם נחשבים חטא אצל אנשים אחרים, אבל רב ורבי יוחנן לפי מדרגתם וחשיבותם בעיני הציבור זה נחשב אצלם לחילול השם.

מח. גזול להקב"ה

אמרו חז"ל (ברכות לה, ב) כל הנחה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גזול להקב"ה, והטעם בזה פשוט, מפני שהקב"ה ברא את כל הבריאה כולה יש מאין, והוא הבעלים על זה, כמו שאמרו (אבות ג, ז) תן לו משלו שאתה ושלך שלו, וכשאדם אוכל וניזון זה רק מפני שניתנה לו הרשות לאכול, כמו שכתוב (בראשית ב, טז) "מכל עץ הן אכול תאכלו", ואחר כך הותר לו גם לאכול בשר, אבל כל ההיתר הוא בזמן שמשמש בזה לצורך תכלית הבריאה.

ותכלית הבריאה הוא לכבוד שמים כמו שכתוב לכבודי בראתיו, וגם מה שיש מזון בבריאה ומותר לאדם לאכול ממנו, זה נועד להרבות כבוד שמים, על ידי שמברכים לפני המזון שהכל נהיה דברו, 'המוציא לחם מן הארץ', ומפרסמים בזה את האמונה שהקב"ה ברא הכל, ומשבחים ומודים על זה, אבל אם אוכלים בלא לברך, ומשומשים עם המזון בלא לקיים המטרה של כבוד שמים, הרי זו גזילה מהקב"ה, כי באופן זה שאין מקיימים את תכלית הבריאה, לא ניתנה הרשות לאכול כלל.

ונראה לפי זה שלא רק בהנאות של אכילה ושתייה הדברים אמורים, אלא גם כוח הדיבור שניתן לאדם, שבוה הוא עדיף על הבהמה והחיה שאין להם שכל וכוח הדיבור, כמו שכתוב (בראשית ב, ז) "ויהי יתן לאדם בלשן חיה", ותירגם אונקלוס "לרוח ממלאך", כוח זה גם כן ניתן לאדם בשביל שישמש בו להרבות כבוד שמים, וכדאיתא בגמרא (סנהדרין צט, ב) כל אדם לעמל נברא שנאמר כי אדם לעמל יולד וכי' הוא אומר לעמל פה, ופירשו שם שהכוונה לעמל תורה, שהוא תכלית בריאת האדם.

ואם אדם משתמש עם כוח הדיבור לדברים בטלים ולא לעמל תורה הרי הוא גזול, כי הוא משתמש בכוח הדיבור שאינו שלו בשביל דבר שבעל הבית אינו חפץ בו, והרי לא ניתן לו כוח הדיבור אלא בשביל לדבר ולעסוק בתורה, אבל אם אינו עושה כן ומשתמש בכוח הדיבור שלא לצורך הרי הוא גזול מהקב"ה.

מט. גיל הרך

חשוב מאד לדבר עם הילדים על יראת שמים, ועל גיהינום וגן עדן, ולחנכם ליראת העונש, וגם לדבר איתם על בריאת העולם, על אדם הראשון, ועל המבול, וכל ענייני האמונה. מה שיותר דברי אמונה, זה זיכוי הרבים עצום.

ומה שמחנכים בגיל הרך, נכנס ונשאר בלב, וזהו היסוד הכי טוב שיכול להיות, יסוד של יראת שמים!

ג. גני הילדים

גננת בן ילדים, מלבד החסד שהיא עושה, ששומרת ומשגיחה על הילדים, ועושה בזה חסד עם ההורים, וגם חסד עם הילדים שיהיו שמורים, בנוסף לזה הרי היא גם אומרת עם הילדים בגן מודה אני ופסוקי שמע ישראל וברכת המזון, ומדברת איתם על ענייני האמונה, וזה זיכוי הרבים באמונה.

ובאמת חשוב מאד שידברו עם הילדים בגן על אמונה, ועל בריאת העולם, שיש בורא עולם, והעולם נברא בששה ימים, השמש נבראה והירח נבראה, וכל ענייני האמונה, להשריש בילדים אמונה: וכך עושים בגני הילדים של החרדים לדבר השם, שמחנכים את הילדים לאמונה, ומכניסים בהם הרבה אמונה.

נא. גניזה

החזון איש לא היה כותב ב"ה, רק בסי"ד, כי באות ה' יש חשש אולי זה חלק מאותיות השם, שם הוי"ה, וטעון גניזה.

ובאמת יש כאלה שנוהרים לגנוז מכתבים שכתוב בהם ב"ה, וכן אם כותבים אי"ה בראשי תיבות, או בע"ה ובעז"ה, יש חשש אולי זה חלק מאותיות השם, ואפילו באות ד' יתכן שיש לחשוש אולי הוא חלק משם אדנות, והעצה היא לכתוב בסי"ד, שזה קיצור של גניזתא דשמיא, ואין בזה חשש גניזה כלל.

וכן אפשר לכתוב 'השם' במילוי התיבה, שזהו כינוי אחר ואינו חלק משם הוי"ה, או לכתוב בראשי תיבות איה"ש, או בעזה"ש, שזה גם כן קיצור של 'השם' ואינו חלק משם הוי"ה.

נב. דאגה - ישיחנה

יש שסובלים מהרגשת חלישות הדעת, ובדרך כלל זה בא מתוך מעלות ומידות טובות, אבל זה מזיק להצלחה, ומי שמרגיש חלישות הדעת צריך להבין שזו טעות, ואם אינו יכול בעצמו להוציא את הטעות מלבו צריך להתייעץ עם מי שמבין בזה.

והרבה פעמים מספיק לספר על זה לאדם אחר, כמו שכתוב (משלי יב, כה) "דאגה בלב איש ישיחנה", ודרשו חז"ל (יומא עה, א) ישיחנה מדעתו או ישיחנה לאחרים, היינו שצריך להסיח דעתו מן הדאגה, ואם אינו יכול להסיח דעתו, יספר לאחרים, שזה מועיל להוריד את הדאגה מלבו.

ומרן הגרא"מ שך זצ"ל סיפר לי שפעם נכנס אליו אדם אחד שסבל מהרבה קשיים, וניתנה בפניו באריכות את כל צרותיו, ואמר הרב שך, לא היה בידי לעזור לו, אבל ישבתי והקשבתי בסבלנות לכל דבריו, ובוה כבר הוקל לו, שיש מי שמקשיב ושומע את דבריו, כמו שאמרו דאגה בלב איש ישיחנה.

ופעם הגיע אלי תלמיד, ואמר שיש דבר שמעיק עליו, ובכה עד שלא היה יכול לדבר, ויעצתי לו שירשום ויעלה על הכתב את מה שמפריע לו, ונתתי לו עט ונייר ויצאתי מן החדר, ולאחר כמה רגעים ראיתי שהוקל לו והפסיק לבכות, כי נוכח לראות שאין מצבו קשה כל כך, וקיים "ישיחנה" על ידי כתיבה כדיבור.

נג. דאצ"ע

הנה יש חיוב של מנוחה לצורך בריאות הגוף, והרבה זקוקים למנוחה בבין הזמנים, אבל זה לא שווה בכלום, אלא כל אחד ואחד כמה שצריך ומתי שצריך לפי מצבו.

וידוע שהיו מגדולי ישראל שלא נסעו לדאצ"ע, מפני שלא הרגישו צורך בזה, ואלו נסעו היה מפני שהוצרכו לזה, שבאמצע הזמן היו מתאמצים מאד בלימוד עד כלות הכוחות, ונחלשו כוחותיהם, והיו נוסעים בבין הזמנים לנוח מן המאמץ, אבל גם במקום המנוחה לא פסקו מלימודם, רק עסקו בתורה בצורה קלה ובפחות מאמץ מאשר באמצע הזמן, והמנוחה הייתה הכרחית בשבילם כדי שיוכלו להמשיך, אבל מי שאינו זקוק לזה, ובמשך כל הזמן אינו מתאמץ כל כך, יתכן שאינו צריך את המנוחה הזאת.

נד. דבקות בתורה

ידוע מה שאמרו חז"ל (ירושלמי סוף ברכות) אם תעזובי יום יומיים אעזובך, והיינו שאם אדם עוזב את התורה, ומתבטל מדברי תורה, גם התורה עוזבת אותו ומתרחקת ממנו, וכל זמן שעובר בבטלה בלי תורה, צריך אחר כך זמן כפול כדי לחזור ולהתעלות, מפני שהירידה היא קלה יותר מן העלייה, והירידה היא במהירות, אבל בעלייה צריכים להתאמץ יותר, וצריכים בזה מאמץ כפול לחזור ולהתעלות למצב שהיה קודם.

והרי אמרו (סוטה יא, א) מידה טובה מרובה ממידת פורענות, ואם כך היא המידה במי שמתבטל מתורה, שכלל שמתרחק מן התורה גם התורה מתרחקת ממנו בכפליים, קל וחומר להיפך מידה טובה מרובה, שכלל שאדם דבוק יותר בעמלה של תורה, הוא נעשה קשור ודבוק לתורה בכפליים, והרבה יותר מזה.

נה. דוגמא אישית

מעשה שהיה במשפחה אחת, שהצליחו מאד בחינוך הילדים, ושאלו את ההורים מה עשו וכיצד הצליחו שהילדים כל כך מחונכים? ולא ידעו לענות על זה, כי באמת הם לא עשו שום פעולה מיוחדת לחנך אותם, ולא "עסקו" בחינוך, וגם לא שמעו הרצאות על דרכי החינוך, רק ההורים בעצמם היו מתנהגים כראוי, וזה השפיע גם על הילדים שיהיו כך.

גם יש תורשתיות, שטבע המידות עובר מההורים לילדים, אמנם יראת שמים אינה עוברת בתורשה, אבל כשרואים יראת שמים אצל ההורים, גם הילדים מושפעים מזה.

נו. דיין לעצמו

אמרו חז"ל (סנהדרין ז, א) לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהינום פתוחה לו מתחתיו, וידוע מרבי

ס. דעתן עלך

החיי אדם בהקדמתו לספרו חכמת אדם כתב כי הוא יודע שיש שיתלחשו עליו ויאמרו איך מלאו לבו לחבר ספר הלכה לרבים, אחרי ששנים רבות היה עוסק במסחר, ונסע הרבה פעמים ליריד בליפציג, וכיצד שייך שמי שאין תורתו אומנותו יהיה מורה הלכה לרבים, אבל האמת כתב שם שלא עסק במסחר כדי להתעשר אלא מה שהיה מוכרח לצורך פרנסתו, וכל אותו הזמן לא הסיח דעתו מן התורה, ומחשבתו הייתה מונחת תמיד בדברי תורה.

וכתב שם "כי לימוד התורה הוא פעולת הנפש ותולדותיה, וכמו שאמרו (יבמות לד, ב) על האשה שאם אין דעתה להינשא וישבה עשר שנים בלא בעל לא תלד עוד, ואם דעתה להינשא לאיש, אף שישבה שנים הרבה בלא בעל, אף על פי כן נשאר כוח הלידה בנפשה, וכאשר נישאת תלד, כך האישה הישראלית אם יעזוב את התורה ומיידאש ממנה, אזי גם היא מרחקת ממנו, ולא נשאר בנפשו עוד כוח הלידה, אבל אם אין דעתו נעזבה, רק מחמת אונס אי אפשר לו ללמוד ולדבק בה, חס ושלום שתתרחק ממנו, רק שתשב באלמנותה ומצפה להינשא עוד אליו ונשאר הכוח בנפשו".

וכך גם בבין הזמנים, צריכים על כל פנים שלא להסיח דעת מהתורה, ואז בין הזמנים אינו הפסק אלא אדרבה זה מוסיף חיזוק והתעלות, ולכן אנו אומרים בסיום מסכת "דעתן עלך", שתהא דעתנו על המסכת, וגם בזמן שאין עוסקים בה לא מסיחים עליה ממנה, ואם בין הזמנים הוא באופן כזה שאין היסח הדעת מן התורה, אזי אין זו הפסקה אלא המשך העלייה, וגם בתחילת הזמן לא צריכים להתאמץ, מפני שאין זו התחלה חדשה.

טא. דפים המקלקלים הבנה

היה עובדא בבחור שלמד בישיבה חשובה בירושלים, ובשעות בין הסדרים היה לומד מסכתות אחרות בנוסף למסכת שלמדו בסדרי הישיבה, והיו מחבריו שלעגו עליו, ואמרו כי הוא מקלקל בזה את ההבנה, ונבהל מדבריהם, ונסע למרן הקהילות יעקב זצ"ל, ושאל אם להמשיך בלימוד המסכתות, או שיחוש לדברי חבריו.

וגיחך הקהילות יעקב על דבריהם, ואמר לו "פון בלעטער גמרא מאכט מען ניט קאלע די הבנה, עס איז דא אנדערע בלעטער (באידש "בלעטער" היינו עיתונים) וואס מאכן קאלע די הבנה", והיינו כי דפי גמרא בודאי לא יקלקלו את ההבנה, ורק יש דפים אחרים, היינו עיתונים, שמקלקלים את ההבנה...

סב. דקדוק בתפילה

יש להעיר דבר הנוגע למעשה בתפילה, שישנם כללי דקדוק בלשון הקודש, וידוע כי אדם הראשון נברא עם כוח הדיבור בלשון הקודש, וכן צורת הכתב והאיותיות הם מששת ימי בראשית וכמו שאמרו בפרקי אבות (ה, ו) שהכתב נברא בערב שבת בין השמשות, וגם צורת הניקוד יש בה משמעות ויש עליה הרבה פירושים בספרי הקבלה, וצריכים לשים לב לבטא את מילות התפילה בצורה הנכונה על פי כללי הדקדוק.

סג. דקדוק ההלכה

החזון איש כותב באמונה וביטחון פ"ד שדקדוק ההלכה מביא ליראת שמים. יש הרבה הלכות הנוגעות למעשה בכל יום, כגון הלכות תפילה וברכות ציצית ועוד, ולמשל דקדוק ההלכה בברכות, שהברכה תהיה כדיון, כפי ההלכה של הברכה, עם הכוונה לפני הברכה, ובשעת הברכה, על ידי זה מקבלים יראת שמים.

וידוע אני מעשה שהיה באנשים שלא היו מתמידים בתורה, עד שהתחילו ללמוד הלכות, לא הלכות תלמוד תורה וביטול תורה, רק סתם הלכות הנוגעות למעשה, ועל ידי זה נעשו מתמידים! כיון שדקדוק ההלכה מוסיף יראת שמים, התחילו לפחד מביטול תורה, וכשיש יראה אי אפשר להתבטל.

סד. דרך התורה

הראוני בחזון איש או"ח סימן נ"ו שכתב: "מדרך התורה להחזיק שלום עם כל אדם ולהעביר על המידה וכמו שכתב הרמב"ם פ"י מהלכות מלכים ה"יב, וכשם שאין ראוי לחכם לכוּס ולנקום

ישראל סלנטר כי הדברים אינם אמורים דווקא על דיין היושב בדיון, אלא כל אדם ואדם הרי הוא בכלל זה, שהוא דיין לעצמו ומנהיג את מעשיו, וצריך להכריע על לעשות כך או לעשות אחרת, וצריך בכל דבר לראות עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנום פתוחה לו מתחתיו, שייזהר לא לעשות שום דבר שלא כהוגן.

ונראה כי לא בחינם אמרו לעולם יראה דיין עצמו, מפני שדיין עוסק בדברים שבין אדם לחברו, ובאים לפניו בעלי דינים לדון בדיני ממונות, ומצינו שהחמירו בדיני ממונות יותר מאיסורי תורה, כי באיסורים אין צריכים לחשוש מרוח שאינה מצויה, וכן סומכים על הרוב באיסורים, אבל בדיני ממונות להלכה אין הולכים אחר הרוב, ואפילו על היזק ברוח שאינה מצויה חייבים לשלם בדיני שמים, וכבר כתב המאירי (ב"ק נו, א) כי מי שחייב לשלם בדיני שמים ואינו משלם הרי הוא גזלן בדיני שמים ופסול לעדות עד שישלם. חומרא מיוחדת יש בדברים שבין אדם לחברו!

ורואים עד כמה יש להיזהר מלהזיק ממונו של חברו, וכל שכן שצריך להיזהר מאד לא לגרום שום צער לחברו, וכבר אמרו (יומא פה, ב) כי בעבירות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו, וכשפגע בחברו צריך לפייסו עד שיתרצה באמת ובלב שלם למחול לו, ואין זה קל למחול בלב שלם.

וכמו דיין שעוסק בדברים שבין אדם לחברו, כך כל אדם בדברים שנוגעים לחברו צריך לזהר מאד, כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנום פתוחה לו מתחתיו, וחרב בין ירכותיו הוא משל לעושי העולם הזה, כי כשם שמקבלים שכר פירותיהן בעולם הזה על מצוות שבין אדם לחברו כמבואר בריש פאה, כך יש עונש בעולם הזה על מידות רעות שבין אדם לחברו.

נז. דמעות הסבתא

החזון איש סיפר על אחד שבצעירותו לא היה בעל כשרון, ולבסוף הצליח בתורה ונעשה למדן גדול, ומדוע הצליח? אמר החזון"א כי יתכן שזה בזכות הדמעות של הסבתא, שהייתה צדקה, והורידה עליו דמעות שיצליח בתורה. בהדלקת הנרות, כשמתפללים על הצלחת הצאצאים, ומבקשים גם על תורה, שיהיו מאירים את העולם בתורה, הסבתא התפללה על זה בדמעות, והדמעות הועילו שנעשה למדן אף על פי שאינו כשרוני.

קל וחומר אם האדם בעצמו מתפלל ומוריד דמעות על הצלחה בתורה, ודאי שזה יעזור ויזכה לסייעתא דשמיא.

נח. דמעות על תורה

מעשה שהיה לפני הרבה שנים בילד אחד שרצה הצלחה בתורה, וניגש אל ארון הקודש בזמן שאין רואים, ונכנס מאחורי הפרוכת, והתפלל ובהו בדמעות על הצלחתו בתורה, והיה אדם שעבר שם וגילה את הדבר, בלי ידיעתו של הילד, והסוף היה שאותו הילד נעשה גדול בתורה וצדיק שעשה מופתים למעלה מן הטבע.

זהו כוחן של דמעות ותפילה מעומק הלב. אין זה משנה אם ילדים, או צעירים, או מבוגרים, כל אחד ואחד, עם תפילה אמיתית מעומק הלב זוכים להצלחה בתורה למעלה מן הטבע!

נט. דעה ושכל

שמעתי ששאלו את החזון איש בדבר שתי הצעות בשידוכים, האחד היה ירא שמים ומתמיד ובעל מידות טובות אבל לא היה לו שכל וחכמת חיים, והשני היה פחות ממנו במעלות הנוכרות, אבל היה פיקח ובעל שכל, ושאלו את החזון"א איזה שידוך עדיף, ולקח עט ושרטט עיגול וכתב מסביב את כל המעלות, התמדה, יראת שמים, מידות טובות וכו', ובאמצע העיגול כתב 'א נארי' היינו טיפוש שאין לו שכל, והצביע ואמר כי מי שאין לו שכל, הרי הוא מתמיד בלא שכל, וירא שמים בלא שכל, ובעל מידות טובות בלא שכל, ומעלות שאינן הולכות לפי השכל אינן שוות כלום.

ובאמת כן מפורש בגמרא (נדרים מא, א) "דדא ביה כולא ביה, לדא דא ביה מה ביה, דא קני מה חסר, דא לא קני מה קני", והיינו כנ"ל שאדם שאין לו דעה ושכל, זה כמו שאין לו כלום, כי גם אם יהיו בו מעלות טובות ומיוחדות, יתנהג בהם שלא לפי השכל, ואינו מבין מתי צריך להתנהג במידה זו ומתי להפך.

סח. הזמנות

יש מנהג שחתנים כותבים לחברים הרבה דברי שבח באריכות גדולה, להזמינם שיבואו להשתתף בשמחת חתונתם, ומביזים הרבה זמן על זה, ובאמת זוהי בטלה גדולה, וראוי לתקן תקנה לכל החתנים שיפסיקו לכתוב, ושמעת מראש ישיבה אחד שהנהיג ביישבתו לכתוב נוסח אחד לכולם כדי למנוע ביטול זמן.

ומסתבר כי בני הישיבה יש להם מידות טובות, וישתתפו בשמחת החתן גם אם לא יטרח לכתוב לכל אחד במיוחד.

סט. החזון איש

מין החזון"א השפיע זיכוי הרבים, בכל ספרי החזון איש, וגם בעצה ובהדרכה בעל פה, רבים רבים קיבלו ממנו הדרכה בתורה וביראת שמים ובמידות טובות, וכפי שהובאו הרבה עובדות בזה בספרים הנדפסים מאורחות חיי, וכן יש איגרות ומכתבים שנדפסו בקובץ איגרות, והם מכתבים של דברי חיזוק שכתב אללו שרצו חיזוק, זיכוי הרבים בכתב ובעל פה, וביזה זכה להיות "חזון איש" שבכל העולם נהנים מתורתו, והשפעתו נמשכת, מה שהשפיע תורה ויראת שמים ומידות טובות, נמשך עד היום.

ע. החזון איש - ענוותנותו

החזון איש הדפיס את ספריו בעילום שם, רק רמו את שמו בראשי תיבות חזון אי"ש. וכן הכתובת להשיג את הספר לא הייתה כתובת שלו. ונהר מהפרסום ככל יכולתו.

ובאמת מתוך ספריו ניכרת גדלותו וגאונותו בתורה, ושמעתי כי כשהוציא את ספרו הראשון ביקש לקבל עליו הסכמה, ושלח את הכתבים לאחד מהגדולים שיעבור עליהם, ועיין בהם אותו גדול ואמר כי אינו מוכן לתת הסכמה לספר זה, שלא יתכן שחיברו אחד מדורות, ואין אלו חידושי תורה של המחבר, אלא לקחם מאחד מגדולי הדורות הקודמים, לפני כשלוש מאות שנה, והעתיקם וחיברם על שמו... ואמר החזון איש כי דברים אלו מספיקים לו, וביזה כבר קיבל הסכמה טובה מאד על ספרו.

כך הסתיר את עצמו, ולא פרסם את שמו בספריו, כדי שלא יידעו שהוא המחבר, שיחשבו שזה חיבור של אחד מהדורות הקודמים... זה היה רצונו, שלא יכירוהו, ולא יידעו את חשיבותו.

עא. החפץ חיים

החפץ חיים היה גדול הדור, וכתב הרבה ספרים לזכות את הרבים, ובראש ספריו הדפיס הסכמות שקיבל מחכמי דורו, והחזון איש אמר כי החפץ חיים היה גדול יותר מהמסכימים עליו, ואף על פי כן בגודל ענוותנותו לקח מהם הסכמה.

ומסתבר כי טעם הדבר שלקח הסכמות רבות, מפני שכל כוונתו בכתובת ספריו היה לזיכוי הרבים, ובתחילה הוציא את החפץ חיים ושמירת הלשון על הלכות לשון הרע, כי הבין שבודרו עיקר העבודה היא שמירת הפה אשר בגללו חרב בית המקדש, וכן ספר 'תורת הבית' לחיזוק לימוד התורה, וספר 'מחנה ישראל' לתועלת היהודים שנלקחו לצבא, וכן שאר הספרים שהוציא לאור היו בשביל זיכוי הרבים, ולכן לקח הסכמות מכל חכמי דורו, כדי שהספרים יתקבלו יותר, והציבור יותר ישתמשו בהם.

ובתחילת ספרו 'ליקוטי הלכות' על קדשים הדפיס הסכמה קצרה ממין הגר"ח מבריסק זצ"ל, ובתוך ההסכמה כתב 'האומנם כי אינו צריך לדידי ולדכותי להעיד על חיבורו ואך שענוותו תרביני, והוא לשון הכתוב בתהלים (יח, לו) 'וענוותך תרביני' – שברוב ענוותנותך אתה מחשיב אותי, ידוע שהגר"ח אמר כי העולם מכירים את החפץ חיים כצדיק גדול, ולא יודעים עד כמה שהוא גאון גדול, כי צדקותו מכסה ומסתירה את גאונותו.

עב. החפץ חיים - השפעתו

בספר אפיקי ים (ח"ב בתחילת הספר) מביא מאחד הרבנים בדרך הקודם, שמי שילמד חפץ חיים ושמירת הלשון זה ישפיע עליו מאד ויקבל השפעה עצומה מזה, וכן כל ספרי החפץ חיים משפיעים מאד, כגון שם עולם, נדחי ישראל, אהבת חסד, ושאר הספרים שחיבר, שיש בהם דברי חיזוק לתורה ולמידות טובות.

במריע לו מתוך חולי רוח, כן אין ראוי לנקום ולשנוא את המריע מתוך חולי נפש המשכלת וחסר משקל המידות, ואין בין בליעל למטורף הדעת ולא כלום". כל אדם בטבעו יש לו מידות טובות, ומי שמתנהג במידות רעות זהו מפני שנכנסה בו רוח שטות, ואין לכעוס עליו או לשנוא אותו, אלא יש לרחם עליו! ולהבין שהוא כמו חולה רוח, שנכנסה בו רוח שטות של מידות רעות.

סח. האושר האמיתי

יש פתגם באידיש "יעדער נאר איז פאר זיך קלוג", כלומר: אפילו מי שאין לו שכל, הרי הוא חכם במה שנוגע לעצמו, ויש לו שכל לדאוג לעצמו בכל מה שצריך.

ושמעתי בשם החפץ חיים שאמר להיפך, שאפילו מי שהוא פיקח, אין לו שכל בשביל עצמו, ואינו יודע מהו הטוב האמיתי בשבילו, כי בדרך הטבע אדם נמשך אחר הנאות העולם הזה, וכל אנשי העולם שיש להם חכמה מחפשים ומשייגים עצות כיצד להגיע לתאוות הגוף ולמה שהגוף מושך, אבל באמת הפקחים האלו אינם חכמים, כי כל הגשמיות זה רק חיי עשה של עולם חולף, והנאות העולם הזה הם רק חלומות ודמיונות, וכל אותם החכמים שעוסקים בגשמיות, אין להם שכל להבין מהו התענוג האמיתי בשבילם.

בי"ה אנו כן יודעים מהו התענוג האמיתי בעולם הבא וגם בעולם הזה, והוא הדבקות בתורה, כמו ששינו באבות (ו, ד) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' ובתורה אהה עמל ואם אתה עושה כן אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, מי שיושב ועוסק בתורה יש לו אושר ותענוג שאין למעלה ממנו, וגם העשיר הגדול ביותר אין לו את התענוג של מי שעוסק בתורה.

סו. הבראה

היו גדולי עולם שנסעו להבראה, אבל באותו הזמן לא הסיחו דעת מן התורה, רק למדו בצורה יותר קלה עם פחות מאמץ, והגר"ש איגר כתב בתשובה (שו"ת רע"א ח"א סימן רכ"א) כי בזמן מנוחה שהיה קשה לו ללמוד בעיון, למד את כל הרי"ף והנימוקי יוסף ביבמות, ונתחדשו לו שם כמה עניינים חשובים.

סז. הודאה

אדם אינו שם לב, ואינו חושב, שכל מה שהוא חי, כל רגע שהוא חי, וכי זה ממילא? הרי זה חסדי שמים! מה שהוא יכול לדבר, ומה שיכול לחשוב, וכל פרט ופרט, זה הכל צדקה וחסד! כל מה שהוא מבין, וכי הוא יצר את ההבנה? וכן מי שקיבל חינוך טוב ועכשיו הוא בעל מדרגה, וכי הוא עשה את זה? הרי מן השמים נתנו לו את החינוך הטוב, שהייתה לו סביבה טובה, ושמע דברים שהשפיעו עליו, וכל הדברים האלה הם חסד מן השמים.

וכן אדם שמשפיע על אחרים, שיש לו כוח השפעה ומשפיע דברים טובים, וכי זה בדרך הטבע, והאם כוח ההשפעה הוא מעצמו? הרי מן השמים נתנו לו את הכוח, וכל מה שהוא משפיע דברים טובים תורה ויראת שמים ומידות טובות, נכל מן השמים! ויתכן שזהו לזה בזכות המושפעים ולא בזכותו שלו, שהמושפעים יש להם זכויות, והם צריכים מישהו שישפיע עליהם, והוא השליח, ובזכותם הוא משפיע, אך בלי זה לא היו לו זכויות להשפיע.

וכן דבר דובר שיש לאדם, ובענייני גשמיות פשיטא כל מה שיש לו הוא חסדי שמים, כגון מה שהטוב אוכל ויש לו לחם לאכול, הרי זה חסדי שמים, ואין זה בדרך הטבע אלא בהשגחה, ומברכים על זה, כמו שאמרו חז"ל (ברכות לה, א) אסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה שנאמר להשם הארץ ומלואה, ומן השמים נותנים לאדם את האוכל, והברכה היא הודאה על זה.

וכך כשנוטלים ידיים לאכילה, ההרגשה צריכה להיות שעושים רצון השם ומקיימים מצוה בזה! והנטילה היא לא רק "הכשר" בשביל האוכל שרוצים לאכול ולכן נוטלים ידיים, אלא צריך שתהא הכוונה מפני שיש מצוה נטילת ידיים, ומכוונים בזה לעשות רצון השם, וכשמברכים על הנטילה אנו מודים להקב"ה על החסד שיש לנו – שאנו זוכים לקיים את המצוה.

אבל האם באמת אנו חושבים על זה? האם אנו מרגישים שאנו חייבים להודות למי שנתן לנו את האפשרות למצוה הזאת, שנתן לנו את הכוח לקיים את המצוה, וגם את הכוח לברך, מהיכן יש כוח לברך? הרי זה מן השמים, וגם על זה חייבים להודות.

עג. החפץ חיים - ספריו

ידוע שהחפץ חיים לא הדפיס סתם חידושי תורה, רק דברים שהציבור צריך לתועלת ולזיכוי הרבים, והספר הראשון שחיבר בצעירותו היה 'חפץ חיים', ובתחילה לא פרסם שמו על הספר, והוציאו בעילום שם, והיו רבים שלא ידעו את שמו האמיתי, לכן קראוהו 'חפץ חיים' – על שם ספרו.

ומטרתו הייתה לזיכוי הרבים, כמו שכתב בהקדמתו כי החורבן היה מפני שנאת חינוס, ולשון הרע גורם הרבה שנאת חינוס, ומחמת זה נמשך החורבן עד היום, לכן התחיל עם זיכוי הרבים מלשון הרע, לתקן את חטא החורבן ולקרב את הגאולה.

והדפיס גם ספרים באידיש, וראיתי אחד מספריו (גדר עולם) שהעתיקו בעצמו ללשון אידיש, והדפיס בראש הדף בלשון הקודש, ובתחתיתו בתרגום לאידיש, כדי שגם אנשים פשוטים ונשים יבנו את מה שכתוב שם, הכל בכוונה לזכות את הרבים.

עד. הכאה

בבא בתרא דף כ"א אמר רב לרב שמואל בר שילת כי מחית ליתוקא לא תימחיא אלא בערקתא דמסאנא, היינו כשאתה מכה ילד כדי לחנכו, לא תחכו אלא ברצועות של מעל, ופירש רש"י "כלומר מכה קלה שלא יזוק", והיינו רק מכה קלה בשרוך של נעל, והתועלת בזה היא להזכיר לו שיבין שהוא חייב ללמוד.

אבל אם יכוהו מכה קשה, או שיעקוקו עליו בצורה קשה, זה לא יועיל, ואדרבה יהיה יותר גרוע, וגם יתרגל למידות רעות, כי כשהוא רואה שהמלמד צועק גם הוא מתרגל לצעוק, וכשהמלמד כועס גם הוא מתרגל לכעוס כמו שכתב החזו"ח באמונה וביטחון, מה שאין כן אם נתנים לו מכה קלה בעדינות, הוא רואה שלא רוצים שיכאב לו, רק מבקשים את טובתו, ובהו מספיק להשפיע עליו.

עה. הכישה נתחייב בה

הנה בדורות הקודמים היה מצוי שרבנים כיהנו ברבנות בעיר קטנה, ואחר כך עברו לעיר גדולה יותר, כי בעיר הגדולה יש יותר אפשרויות לזכות את הרבים, אבל עשו כך רק לאחר שדאגו לעיר הקטנה שיהיה להם גם כן רב ומשפיע כפי מה שהם צריכים, ולא יפסידו את הזיכוי הרבים הנצרך להם.

ומי שידע שאם יעזוב את העיר הקטנה לא יהיה להם משפיע אחר, זו באמת שאלה קשה מאד אם לעזוב אותם, ובכגון זה אמרו "הכישה נתחייב בה" (ב"מ ל, ב, וברש"י שם), ואמרו (ירושלמי פסחים ועוד) המתחיל במצוה אומרים לו גמור.

רק אם יש רבנים שישכימו להיות במקומו בעיר הקטנה, אז אפשר לעבור לעיר הגדולה, כי זיכוי הרבים ימשך גם בעיר הקטנה ולא יחסר להם כלום, ואילו הוא יוכל להוסיף יותר זיכוי הרבים בעיר הגדולה, ויתרבה כבוד שמים בשני המקומות.

עו. הכנסת אורחים

הכרתי משפחה שבזמן שבאו אורחים, היו מקיימים הכנסת אורחים ומוסרים את מיטותיהם הקבועות לטובת האורחים, ואילו בני המשפחה ישנו על מזרון שמונח על שתי שורות של כיסאות, כדי שיוכלו האורחים לישון על מיטה נוחה ומסודרת.

עז. הלכה

לימוד ההלכה הוא דבר חשוב מאד, שכל אחד חייב בזה, וכבר אמרו חז"ל (נדה עג, א) כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא, מי הוא זה שאינו רוצה עולם הבא? וכאן הבטיחו חז"ל עולם הבא למי ששונה הלכות בכל יום.

ואמרו הלכות לשון רבים, מיעוט רבים שניים, ללמוד בקבועות לכל הפחות שתי הלכות ביום במשנה ברורה, שזהו הדבר החשוב ביותר הנוגע למעשה לכל אחד ואחד כיצד להתנהג בחיי היום יום. המשנה ברורה קובע לאדם על כל העשרים וארבע שעות, מה לעשות ומה לא לעשות, מה לדבר ומה לא לדבר, מה לחשוב ומה לא לחשוב, ונותן סדר יום מסודר על כל רגע בחיי האדם.

עת. הלכה מתוך מעשה

הנה לפעמים רואים אנשים גדולים שעושים דברים ויש להם איזה סיבה, ולא יודעים מה היא הסיבה שהביאה אותם לעשות כך, אבל אי אפשר ללמוד מזה לאחרים, וכמו שאמרו (ב"ב קל, ב) אין למדים הלכה מפי מעשה, כי יכול להיות שהייתה איזה סיבה פרטית שאינה שייכת במקום אחר.

ויתכן שאותו מעשה ייחשב מצוה לאחד וחטא לשני, וצריכים לבדוק בכל מקרה לנופו אם צריך לעשות כך או לא, וההלכה אינה נלמדת מתוך מעשה, אלא מהשולחן ערוך ומספרי המוסר, בהם מפורש מה הם המידות הטובות, ומה היא הדרך הישרה.

עט. הסבא מסלבודקא

הסבא מסלבודקא היה מנחך מיוחד ומבין גדול בכוחות הנפש, ושמעתי מאחד שהיה באותה התקופה כי המומחים לכוחות הנפש התפלאו ולא הבינו כיצד הוא יודע יותר מהם, ומהיכן יש לו הבנה עמוקה כל כך בכוחות הנפש, שהיה מכיר את טבע האדם, וידע כיצד ובאיזו דרך להשפיע על כל אחד.

ובאמת הייתה לו סיעתא דשמיא מיוחדת לזה, ולא למד "ספרי פסיכולוגיה", רק ספרי מוסר, כגון עקידה, העיקרים, מורה נבוכים, להרמב"ם, ושאר ספרי האמונה, ומן השמים נתנו לו סיעתא דשמיא לדעת כיצד לחנך ולהשפיע על בני הישיבה.

פו. הסכמה

נכנס אצלי חתן שחיבר חידושי תורה ורוצה להדפיסם לכבוד יום חתונתו, וביקש שיכתבו לו הסכמה על התורה שלו, ושאלתי אותו לשם מה הוא צריך זאת, הרי גם בלא ההסכמה יחשיבו אותו, ומכירים אותו שהוא חתור מצוין, אלא מאי, הוא רוצה יותר כבוד? הרי חמדת הכבוד זה דבר אסור, והסכים לזה.

פא. הספק הלימוד בישיבות

בישיבת וואלוז'ין בזמן הנצי"ב והגר"ח הספיקו בשיעור היומי דף ליום, ולמדו כסדר את כל השי"ס, ששה שיעורים בשבוע, שלושה ימים אמר הנצי"ב ושלושה ימים הגר"ח, וכל הדברים שאמר הנצי"ב בשיעוריו, נדפסו בספרו 'מרומי שדה' על השי"ס.

וכן סיפר לי אחד שלמד בברנוביץ אצל רבי אלחנן, שהספיקו שם בשיעורים דף ליום, והעניינים הקצרים הנדפסים בספרי 'קובץ שיעורים' הם ממה שאמר רבי אלחנן בשיעוריו היומיים, ואילו מה שמבואר שם בארוכה הוא מהשיעורים הכלליים.

וכך גם בכל הישיבות היו לומדים ומספיקים הרבה, וכפי שסיפר לי מו"ר הגר"ש רוזובסקי זצ"ל שהוא זוכר כשלמד בישיבת גרודנא אצל רבו הגאון רבי שמעון שקאפ זצ"ל ולמדו מסכת בבא בתרא, נכנס רבי שמעון במסיבת חנוכה ושאל את בני הישיבה היכן הם אווזים בלימודם, והשיבו ואמרו כי הם אווזים בדף ל', ושאל אותם: 'ימדוע אינכם אווזים בדף ס"ו?' – ככה הבין רבי שמעון שצריך להיות, מפני שכך היו לומדים בזמנו.

פב. הפרעות

ידוע שתמיד יש כאלה שרוצים להפריע לבני תורה שלא ילמדו, לדאבונו יש כאלה בעם ישראל, לא הרבה, אבל יש כאלה שיש להם כוח ושליטה ויכולים להפריע ללומדי תורה, וכל מה שאנו לומדים ורוגעים זה נס, בזכות הזכויות שלנו, שאנחנו עוסקים בתורה, ויש לנו ראות שמים, ואנו חיים באמונה.

אבל זה תלוי לפי האיות, עד כמה אנחנו עוסקים בתורה וחיים לפי האמונה, ואם חסר בשלמות זהו חטא וחסרון זכויות ח"ו, וצריכים להוסיף זכויות להמשיך את הסיעתא דשמיא, את הנס הזה שבני תורה משוחררים מכל הקשיים.

ועליו לבקש רחמים שיימשכו החיים המאושרים שלנו, ונוכל להמשיך לעסוק בתורה בלי קשיים.

פג. הרבצת תורה

היה מעשה באדם שהציעו לו תפקיד של הרבצת תורה במקום אחר, והוא במקומו היה יושב ולומד בהתמדה גדולה, והיה מסופק

תורה, שהוא מסופק אם הנאתו היא ממתיקות החידושי תורה או מהחשיבות שמרגיש בעצמו כשאוהב חידושים.

ועל זה בדאי יש לחשוש שמא החידושים אינם אמת, שאם היו לאמיתיה של תורה היה נהנה מדברי התורה עצמם, שהם מתוקים מדבש, וכמו ילד קטן שאוכל סוכרייה, שאינו מרגיש חשיבות בזה אלא נהנה מטעם הסוכרייה עצמה, כך גם בתורה, אם זה לאמיתיה של תורה, אזי דברי התורה עצמם מתוקים ומשמחים.

לכן היה מעיין שוב בחידושים שחידש, ולאחר שנתברר לו שהם אמת, אזי בודאי שהנאתו היא ממתיקות התורה עצמה, ואין זו הרגשת חשיבות עצמית על ידי התורה.

מט. השגחה בבריאה

כל אחד שיתבונן בבריאה יראה את ההשגחה, שיש מנהיג לבירה. כשרואים את מערכת השמש והירח והכוכבים, הרי זה דבר נפלא מאד! יש כוכבי לכת וכוכבי שבת, אלפי כוכבים שמסתובבים כל הזמן בלי שום תקלה, ואף אחד מהם אינו פוגע בחברו, הרי זה מוכרח שיש כוח עליון שמפעיל ומסובב אותם.

וכך גם גרעין הצומח באדמה, שחיטה אחת נרקבת ויוצאים ממנה המון חיטים, הרי זה דבר מופלא שאינו מובן בדרך הטבע, וביצה הבוקעת ויוצא ממנה אפרוח, וכי יש הסבר טבעי לזה, כיצד יתכן שדבר דומם נהפך ונעשה חי?!

וכן כל מהלך יצירת האדם, הוא דבר מופלא מאד! ומעשה שהיה באדם ששאל את מרן הגרא"מ שך זצ"ל על האמונה, ואמר לו מרן, הרי כל יצירת האדם ולידתו זה פלא שאינו מובן, ובוהו כבר רואים שיש כוח עליון נעלם ונסתר למעלה מהשגתנו.

וכן אם מתבוננים בשינויי מזג האוויר, הנה לגבי השמש והירח יש חשבונות מתי יהיה ליקוי חמה או ליקוי לבנה וכיוצא בזה, אבל על הרוחות והגשמים אין חשבונות לדעת מתי יהיו וכמה יהיו, אמנם יש עונות קיץ וחורף, אבל אי אפשר לדעת כמה קור וכמה חום יהיו, ואין לזה הסבר על פי השכל, אלא זה בהשגחה.

ובתו של הסבא מקלם אמרה בשם אביה, כי רואים את ההשגחה שלפעמים יורדים גשמים במשך ימים רבים רצופים, ואילו השלג בדרך כלל לא יורד ימים רבים ברציפות, למרות שאין סיבה בדרך הטבע שלא יהיה כך, וזה בהשגחה עליונה, שאם היה יורד הרבה ברציפות היה מזיק לבני אדם (יסודי הדעת ח"ב פרק ל').

צ. השכם והערב

בגיוטן דף ז' מובא על מר עוקבא, שהיו בני אדם שעשו לו צרות והיה בידו למוסרם למלכות, ושאל את רבי אלעזר מה לעשות, וענה לו: דום להשם והתחולל לו, דום להשם והוא יפילם לך חללים חללים, השכם והערב עליהם לבית המדרש והם כלים מאליהם. היינו שיקבל באהבה את הייסורים ויתחזק בתורה ובתפילה, כי זוהי מטרת הייסורים, ומן השמים רוצים שיתחזק בתורה ובתפילה ובאמונה, וכאשר יעשה כן ממילא יעברו הקשיים.

וסיפר לי אחד שהיה אדם שהציק לו הרבה, ואף על פי כן הוא היה טורח ומשתדל לעשות כל מה שהמציק ביקש ממנו, למרות שהיו אלו בקשות קשות מאד, התאמץ עם כל כוחותיו הנפשיים וגם הגשמיים ובמיעוט שינה למלא בקשותיו של המציק, והסוף היה שאותו המציק עזב את המקום ונעלם משם, מבלי שתהיה שום סיבה מובנת לזה! כי מן השמים נותנים לאדם קשיים כדי שינצל אותם להוסיף זכויות, ואם הוא עושה כן ומתחזק ומוסיף זכויות כפי יכולתו ממילא עוברים כל הקשיים.

צא. השפעה על אחרים

ידוע שהמגיד מדובנא שאל פעם את הגר"א כיצד אפשר להשפיע על אחרים, והשיבו הגר"א בדרך משל, שאם יש כוס מלאה עד גדותיה, אזי כשממלאים ושופכים לתוכה נשפך ממנה על סביבותיה, אבל אם אין הכוס מלאה וגדושה, לא יישפך ממנה החוצה, כך גם אדם הרוצה להשפיע על אחרים, צריך תחילה שיהיה הוא בעצמו מושלם, מלא וגדוש בתורה.

ואמנם זוהי מדרגה גדולה שיהיה מושלם בעצמו עד כדי כך שיוכל להשפיע על אחרים, ושמעתי שאמרו על מרן המשגיח הגה"צ

אם לקבל את התפקיד, והתייעץ בזה עם אדם בר דעת, והלה אמר לו שאם ילך להרביץ תורה הרי הוא "הולך לבית המוקדש", כי בהרבצת תורה ישפיע על אחרים יותר ממה שילמד לבד, וכמו בית המוקדש שהיה משפיע קדושה על כל העולם.

פד. הרבצת תורה - תועלתה

מעשה שהיה באדם גדול שביקשו ממנו ללמד גמרא לילדים בבית ספר, ושאל את מרן החזון איש זצ"ל, והשיבו החזון"א שישכים לזה וילמד אותם, כי יצטרך להסביר להם גם דברים פשוטים שלא חשב עליהם כשלמד לעצמו, ונמצא כי על ידי שמסביר להם זה מוסיף לו בהירות בדברים הפשוטים שלא חשב עליהם.

וכן היה מעשה באברך שנתבקש לומר שיעורים בדף היומי, והסתפק אולי עדיף ללמוד בעיון ולא בבקאות בדף היומי, ומרן הקהילות יעקב הורה לו שישכים לזה, כי כל אחד צריך להיות בקי בשי"ס, וכדי לזכור את מה שלמד צריך לחזור מאה ואחד פעמים, ומהיכן ימצא את הזמן לחזור כל כך הרבה, אבל אם יאמר שיעור בדף היומי, על ידי זה הדברים נשארים בזיכרון.

פה. הרבצת תורה תלוי בזכויות

כל הצלחה בתורה ובזיכוי הרבים תלויה בזכויות, ומי שחושב להיות מרביץ תורה על ידי השתדלות, זה לא שייך, אלא תלוי בזכויות, ואם יהיו לו זכויות, יבואו אליו ויבקשו ממנו.

ואמנם אפשר לעשות משהו השתדלות, להמציא עצמו לזה, כמו שמצינו (סנהדרין יד, א) ברבי זירא, שבתחילה היה מתחבא שלא יסמכו אותו, מפני ששמע מרבי אלעזר שאמר "הוי קבל וקיים", היינו שמוטב לאדם להיות נסתר שלא יידעו ממנו, אבל אחר כך שמע מרבי אלעזר עוד מימרא, שהעולה לגדולה מוחלין לו על כל עוונותיו, ואם כן כדאי לקבל סמיכה, שהיא גדולה רוחנית, שמקבל כוח ושיעולת דשמיא לדון דיני קנסות, ועל ידי זה יזכה למחילת עוונות, ומאז הפסיק לברוח מהסמיכה, והמציא את עצמו לזה. אך על כל פנים העיקר הוא הזכויות.

ומי שרוצה הצלחה בתורה ובזיכוי הרבים, צריך זכויות קודמות, זכויות רוחניות של תורה, וגם בין אדם לחברו, מידות טובות ואהבת הבריות, ובלי זה לא תועיל שום השתדלות.

פז. הרב מפוניבז'

ידוע שמרן הרב מפוניבז' זצ"ל זכה והשפיע תורה בכל העולם, והשפעתו נמשכת עד היום בכל מקום, ומרן הגר"א זצ"ל התבטא פעם ואמר כי הרב מפוניבז' הפך את בני ברק לעיר התורה, ולזה זכה מפני שכל מעשיו היו לשם שמים, מתוך אהבת תורה ואהבת הבריות, בלי חשבונות ובלי נגיעות.

פז. הרב שך - שימוש

זכרנו שפעם הגיע לשיבה אדם מבוגר, שהכיר את מרן הגרא"מ שך זצ"ל מעת שלמד בסלוצק אצל דודו רבי איסר זלמן, וסיפר כי הנה הרב שך נודע בגדולתו בתורה בחכמה ובהנהגה, אך הוא זוכרו כבר מצעירותו, שהיה דבוק באופן מיוחד ברבי איסר זלמן, ולא זה ידו מידו, תמיד היה הולך אחריו, ומדבר איתו, ומשמשו בכל מה שאפשר. ואכן בזכות זה זכה ונעשה גדול הדור.

פח. הרגשת חשיבות בתורה

בהקדמה לנפש החיים מנן המחבר כתב: "רגיל על לשונו היה, שכל חידושים שמחדש, ושיערה דעתו דחדי לביה מפלפוליה, הוא חושש לנהנה מדברי תורה, והיה קרוב בעיניו שהחידוש אולי אינו לאמיתיה של תורה ממאמרם ז"ל (פסחים סו, ב) כל המתיהר חכמתו מסתלקת ממנו, והיה מתייעב לסתור דברי עצמו ולחזור לשנות דבריו, ולשקול בפלס שכלו איך להעמיד על האמת בסברה ישרה ובשיקול דעת נכונה". ויש להבין מזה שחשש לנהנה מדברי תורה, היא על זה אנו מתפללים שנוכה לערבות בתורה, ואדרבה אם יש המתיקות זוכים ליותר הצלחה.

וצריך לפרש שהיה חושש שהנאתו היא ממה שמרגיש חשיבות על ידי התורה ואינו נהנה מעצם הלימוד, וכפי שאמר לי פעם אאמו"ר זצ"ל על אחד שהיה ניכר שנהנה מאמירת חידושי

סתם בוויכוחים, ואם יש לו הוכחה או ראיה שלא כדברי חברו צריך להעמידו על האמת ולומר לו, אבל אין להאריך סתם בוויכוחים שאין בהם תועלת.

ושמעתי ממרן הגר"ד פוברסקי זצ"ל שהיה לומד בחברותא עם רבי אלחנן וסרמן, וכשהיו מתווכחים באיזה ענין וכל אחד אמר סברא אחרת, היה אומר רבי אלחנן שאין צורך להאריך בוויכוחים לשכנע זה את זה, אלא כל אחד יישאר בדעתו.

צז. זיכוי הרבים

מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל אמר, שאם מבקשים מאדם בשני מקומות שישפיע עליהם זיכוי הרבים, ומקום אחד הוא מקום גדול עם מאות אנשים המחכים להשפעתו, ואילו במקום השני יש רק ציבור קטן כעשרה אנשים, אבל המקום הגדול יש עליו הרבה קופצים, וגם אם הוא לא ילך יהיו אחרים שילכו לשם, ואילו במקום הקטן בלעדיו לא יהיה להם משפיע.

לכאורה עדיף ללכת למקום שבו יש ציבור יותר גדול, שכן יהיה זיכוי הרבים גדול יותר, אבל באמת, אמר הגראי"ל, כי עדיף ללכת למקום הקטן שאלמלא הוא יחסר שם זיכוי הרבים, שהרי במקום הגדול בין כך יקבלו את ההשפעה שהם צריכים, ומאי נפקא מינה אם תבוא ההשפעה ממנו או מאחרים, הרי העיקר הוא שיתרבה כבוד שמים, ועדיף שהוא ילך להשפיע במקום הקטן שבלעדיו אין להם משפיע, וכך יתרבה כבוד שמים בשני המקומות.

ואמנם ידוע על רבים מגדולי הדורות שכיהנו תחילה ברבנות בעיר קטנה, ואחר כך עברו לעיר גדולה יותר, או שעברו משיבה קטנה לשיבה גדולה יותר, כגון מרן הגאון רבי יצחק אלחנן זצ"ל, שבתחילה היה רב בכמה עיירות, עד שנתמנה לרבנות בעיר קובנא, אך הם עשו כן בזמן שהיה מי שישפיע במקומם בעיר הקטנה, וגם לאחר שעזבו לא נחסר שם מאומה מזיכוי הרבים, ונשאר הכל בשלמות לא פחות ממה שהיה עד עכשיו, לכן כבר עדיף ללכת לעיר הגדולה שבה זיכוי הרבים גדול יותר.

צח. זיכוי הרבים - ספרים

יש זיכוי הרבים בתורה על ידי כתיבת ספרים, לכתוב ולפרסם חידושי תורה, ובספר חסידים (אות תק"ל) כתב שזה חיוב "כל מי שגילה לו הקב"ה דבר ואינו כותבה ויכול לכתוב הרי הוא גוזל מי שגילה לו כי לא גילו לו אלא לכתוב".

ובאמת יש הרבה גדולי עולם שלא ידוע שהיה להם ישיבות, אך הם כתבו וחיברו ספרים, ואמנם יש כאלה שהיו להם גם ישיבות וגם חיברו ספרים, אבל יש כאלה שהיו רבנים בעיירות קטנות שלא היו מצויים שם תלמידי חכמים שיכולו לומר להם חידושי תורה עמוקים, ולכן ישבו בעצמם וכתבו את חידושי תורתם, וזכו לחבר ספרים שמשמשים בהם גם לאחר מאות שנים.

צט. זיכוי הרבים - החלפת תפקיד

כל אחד שמבקש לעזוב זיכוי הרבים שהתחיל בו, וללכת למקום אחר שיהיו לו יותר אפשרויות לזכות את הרבים, זו שאלה גדולה האם לעזוב את הזיכוי הרבים שכבר התחיל בו.

ויש הרבה צדדים בזה, כגון מלמד בחיידר שמבקש לעזוב את תפקידו בסוף השנה, שמצד אחד הרי כבר סיים עם הכיתה שהתחיל ללמד, ובשנה הבאה זוהי כיתה אחרת שעדיין לא התחיל ללמד אותה, אבל יתכן שעזיבתו תשפיע על כל החיידר, ולא רק על אותה הכיתה, וצריך הכרעה בכל מקרה לגופו.

ק. זכירת הלימוד

החתם סופר ביאר את הפסוק (תהלים קיט, צג) "לעולם לא אשכח פיקודיך כי בם חייתני", שמרומנו בזה כיצד לזכור ולא לשכוח את מה שלומדים? אם "בם חייתני" – כשאדם מרגיש שחיותו היא בדברי התורה, כמו ששמענו כמה פעמים ממו"ר הגר"ש רוזובסקי זצ"ל שאמר בהתפעלות על סברא טובה "ידאס איז דאך ממש א מחיה"!" על ידי זה יזכור ולא ישכח את מה שלמד, כי אדם זוכר את הדברים שעושים עליו רושם.

רבי יחזקאל לוויןשטיין זצ"ל שלא היה מדבר לאחרים שום דבר שלא היה מושלם בו בעצמו, וכל מה שדיבר לאחרים היה אחרי שהשלים את עצמו באותו ענין, וכמו שאמרו חז"ל (סנהדרין יח, א) קשט עצמך ואחר כך קשט אחרים. אבל זוהי מדרגה גדולה, וקשה מאד לזכות לזה, להיות מושלם כל כך בעצמו.

צב. התבטלות להורים

יש דבר חשוב בחינוך הילדים, שצריכים להיזהר שלא לתת לילד כל מה שהוא רוצה, כי אם יתנו לו כל מה שהוא רוצה, יחשיב את עצמו יותר מן ההורים, ויזלזל בהם, ויעשה כל מה שלבו חפץ. יש הכרח שהילד תהיה לו התבטלות כלפי ההורים, וזה תלוי בחכמת ההורים, שלמרות האהבה שהוא מקבל מהם, יידע גם שהוא חייב לכבד אותם. ויש בזה עוד תועלת, שמכיוון שהוא חי בלי פריקת עול כלפי ההורים, זה גם מוסיף שלא תהיה לו פריקת עול תורה ויראת שמים. אמנם צריכים חכמה בזה, לדעת מה לתת לילד, ובמה להגבילו, ולא סתם למנוע ממנו דברים.

צג. התמדה בניצול הזמן

שמעתי ממרן הרב מפוניבז' זצ"ל שאמר לאחד שישב ולמד בשעות בין הסדרים, כשהיו רק חמש דקות פנויות, והלה ישב ולמד וניצל את הרגעים הללו לתורה, ואמר לו הרב, כי מה שהוא יושב ולומד באותם חמישה רגעים זה נקרא התמדה, ועיקר הסימן של התמדה בתורה הוא בניצול הזמנים הקצרים הללו.

וזכרתי משנים עברו בקום הישיבה, שלא היו הרבה ברזים בחדר האוכל, והיו צריכים להמתין כמה רגעים לנטילת ידיים, והיה אחד מבני הישיבה שהייתה לו קביעות באותו הזמן ללמוד בספר 'חיי אדם'. וכן ידוע על הנצי"ב מוואלוז'ין שהיה מסיים בכל שנה ארבעה טורים ממה שלמד בשעת האכילה על שולחנו.

צד. התמדה על חשבון אחרים

כמובן צריך לזהר שכל התמדה וניצול הזמן לא יהיה על חשבון אחרים, ואם יש בני בית או מישהו אחר שזקוק ליחס, צריכים להתייחס אליו, לתת יחס טוב לכל אחד ואחד, בסבר פנים יפות, עם אהבת הבריות, כמו שכתוב ואהבת לרעך כמוך.

צה. התפשטות הגשמיות

בשו"ע סימן צ"ח כתב ששייך להגיע בתפילה עד להתפשטות הגשמיות וקורב למעלת הנבואה, וענין התפשטות הגשמיות הוא שדבוק בתפילתו עד שאינו מרגיש כלל שיש לו גוף.

וזה שייך גם בזמנינו, כמו שידוע על מרן החו"א זצ"ל שפעם ניגשו אליו באמצע התפילה לשאול דחופה של פיקוח נפש, וניסו לדבר אליו כמה פעמים ולא שמע, עד שהיו צריכים לנענע אותו כדי להפסיק מהריכוז בתפילתו, מפני שהיה מרוכז עם כל החושים בתפילה בהתפשטות הגשמיות.

וכן מסופר על מרן הגר"י זצ"ל שהיה מתפלל שמונה עשרה בקול רם, והיו שומעים אותו כשהוא מתפלל, ופעם אחת בראש חודש שמעו ששכח יעלה ויבוא, ואמרו לו ולא שמע, רק בסוף תפילתו אמרו לו, ושאל הגר"י למה לא אמרתם לי? עד כדי כך היה שקוע בתפילתו שלא שמע מה שדיברו אליו.

ומסתמא גם היום יש כאלה שמתפללים בהתפשטות הגשמיות, שהרי זו מדרגה הנכרת להלכה בשו"ע, ואם כן זה דבר מציאותי, אבל באמת זה קשה מאד, ואשרי הזוכה לזה.

צו. ויכוחים

לפעמים יש שלומדים יחד בחברותא, וכשיש איזה חילוקי דעות ביניהם בהבנת הסוגיא, מתווכחים במשך זמן רב, וכל אחד מבקש לשכנע את חברו שהוא הצודק בסברתו, וכך מתווכחים במשך הרבה זמן, ולפעמים עובר סדר שלם בוויכוחים.

והנה אם הוויכוח נובע משורש של נצחנות, שכל אחד רוצה לנצח את חברו, זה בודאי גרוע מאד, וצריכים להיזהר מוויכוחים של נצחנות, אבל גם אם הוויכוח הוא מתוך מידות טובות, שרוצה להעמיד את חברו על האמת, צריך לשים לב שלא להעביר את הזמן

קא. זמירות

מעשה שהיה במרן הקהילות יעקב זצ"ל שבאו אליו ואמרו לו, כיצד מותר לשיר פסוקים בשמחות, הרי מצינו (סנהדרין קא, א) שהתורה אומרת עשאנו בניך ככלי זמר, והקפיד הקהילות יעקב על השאלה ואמר, וכי מה אתם רוצים, שאפילו מעט התעוררות שיש, גם זה שלא יהיה!?! – כי הזמירות מביאות לידי התעוררות, המשפיעה גם על הפנימיות.

ועוד היה עובדא במרן החזון איש זצ"ל שהשתתף פעם בשמחה, והיושבים שם שרו "יבנה המקדש" בניגון וברגש במשך זמן רב, ואחד המשתתפים חשב אולי זה מפריע למרן זצ"ל, ושאל אותו אם כדאי שיפסיקו לשיר, וענהו מרן: "הרי הם בונים את בית המקדש", ולא הייתה דרכו לומר בדיחות, אלא כך האמת, שאם שרים יבנה המקדש, זו היא תפילה עם רגש, שמבקשים ומתפללים שיבנה בית המקדש, והתפילה יש בכוחה להועיל.

קב. "זמן" בין הזמנים

שמעתי מהרב מפוניבז' שבין הזמנים הוא "זמן" של בין הזמנים, וכפי שיש זמנים של סדרי הישיבה הקבועים עם מסגרת, כך גם בין הזמנים הוא זמן של תורה, רק שאין בו מסגרת של ישיבה, אבל הוא זמן שצריכים לנצל בשלמות לתורה.

קג. זמנים פנויים

יש זמנים פנויים שאין בהם חברותא, ומבקשים לדעת כיצד אפשר לנצל אותם בשלמות לעסק התורה, ואמרת לאחד שאם יש לו זמנים קצרים כמו חמש או עשר דקות, ואפילו שלוש דקות, יכול לקבוע לעצמו ללמוד באותם זמנים איזה פרק או מסכת בצורה קלה, ואפילו גמרא עם רש"י, ובאופן כזה במשך הזמן יקבל ידיעות בכל המסכת, על ידי שינצל את הזמנים הקצרים.

ואם יש זמנים יותר ארוכים, כמו חצי שעה, שאפשר להתיישב ביישוב הדעת וללמוד יותר בעיון, יכול לקחת איזה ענין שהוא רוצה לברר, או סוגיא שרוצה לדעת על בוריה, ובכל פעם שיש לו זמן פנוי בלי חברותא יעסוק באותו ענין, ויכתוב את מה שמתחדש לו, ומה שצריך עיון יחשוב על זה, ואז יהיה שקוע ומונה בדברי תורה, שהמחשבה ממילא תימשך לענין שהוא עוסק בו.

קד. חברה

יש שעושים כל מיני פעולות כדי לקבל חשיבות ומעמד בחברה, שכן טבע האדם שרוצה שיחשיבוהו, ובלא זה אינו מרגיש טוב.

אבל באמת אין תועלת להשתדל בזה על ידי פעולות מיוחדות, כי הכל בידי שמים, ותלוי בהנהגת האדם, מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחוקך, מי שמתנהג על פי המסילת ישרים וכל מעשיו בישרות בתמורה בתורה ובמידות טובות, ממילא הוא מעשה מקובל בחברה, וכולם נהנים ושמחים להיות בחברתו, וכמו שכתב החובות הלבבות (שער הכניעה פ"ג) על מי שמתנהג בענווה, שהוא מוצא חן יותר בעיני בני אדם, ונעשה אהוב עליהם וקרוב לדעתם.

וכבר אמרו (אבות ג, י) כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, ובפשוטו הכוונה כי אדם שמתנהג באופן שתהא רוח הבריות נוחה הימנו הרי זה עצמו סיבה שתהא רוח המקום נוחה הימנו, אבל בחובות הלבבות (שער יחוד המעשה פ"ה) ביאר כי מה שרוח הבריות נוחה הימנו זה "סימן" שרוח המקום נוחה הימנו, שכן השמים עשו שתהא רוח הבריות נוחה הימנו בזכות מעשים טובים אחרים שעשה קודם.

אם כן אין צורך לעשות פעולות מיוחדות להיות מקובל בחברה, אלא העיקר להתנהג כהלכה ולקיים כל מה שחייב, ועל ידי זה ממילא כולם יבקשו את חברתו, וידוע שכך המציאות.

קה. חברותא שהוא תלמיד

מתלמידי יותר מכולם שייך גם בלימוד החברותא, אם לומדים עם חברותא שהוא פחות כשרוני, זה "מתלמידי", וזוכים בזה להצלחה גדולה מאד. הכרתי גדולי תורה, תלמידי חכמים גדולים, שלמדו במשך הרבה שנים עם חברותא פחות כשרוני מהם, בסדר א', למדו עם חברותא חלש ולא עזבו אותו.

ולא כפי שיש החושבים שאם לומדים עם חברותא חלש זה לא מכובד ולא כדאי... אלא אדרבה, אם יש חברותא חלש והוא מקבל זוכים בזה להצלחה של "מתלמידי יותר מכולם"!

קו. חברותות - החלפה

אם חברותא לומדים טוב ומצליחים ביחד, עדיף שימשיכו ללמוד זה עם זה, ובדרך כלל רוב החשבונות שרוצים להרוויח על ידי שמחליפים חברותא, הם חשבונות של טעות, ורק אם אין התאמה ביניהם, שכל אחד רוצה ללמוד דבר אחר, או בצורה אחרת, אז צריכים להחליף, אבל אם יש ביניהם שיתוף פעולה ולומדים טוב, עדיף שימשיכו ללמוד ביחד ולא ייפרדו.

ומלפנים בישיבות היו חברותות שלמדו יחד במשך שנים רבות, כי כשיש התאמה, וכל אחד מבין את השני, זהו קשר טוב מאד, ולמה צריך להחליף, ואפילו אם סבורים שיכול להיות יותר טוב עם חברותא אחר, מי יודע אם באמת כך יהיה.

והרב מפוניבז' זצ"ל אמר פעם בצחות "שב, ואל תעשה עדיף", היינו שלפעמים עדיף לישב ולא לעשות את מה שנראה שעדיף, מפני שאי אפשר לדעת אם באמת זה עדיף.

וכשלוומדים חברותא אחת במשך שנים רבות, הרי ככל שלומדים ביחד יותר זמן, הקשר ביניהם מתחזק יותר, ויש דיבוק חברים טוב מאד, ולא כדאי להפסיק וללמוד עם חברותא אחרת.

ובפרט מה שנתחדש לאחרונה שמחליפים חברותות בחנוכה, זהו מנהג חדש שלא היה בישיבות אף פעם, ושנה אחת כשקבעו בישיבה להחליף חברותות באמצע הזמן בחנוכה, שמע מזה מרן הגרא"מ שך זצ"ל, והורה שכל החברותות שקבעו בטלים ומבוטלים. אמנם אם יש חברותא שלא מתאימים ואינם יכולים להמשיך ביחד צריכים להחליף, אבל חנוכה אינו זמן מיוחד לזה, אלא בכל זמן שרואים שאין התאמה, צריכים להחליף, או למצוא פתרון אחר.

קז. חברים רעים

יש להיזהר להתחבר רק עם חברים שיש להם יראת שמים, ומי שאינו ירא שמים צריך להתרחק ממנו, ולא להיות בקשר איתו, רק לומר שלום בנימוס ולא יותר מזה, כי האדם בטבעו מושפע מסביבתו, וקל מאד לדרת ביראת שמים, וחברים לא טובים משפיעים לקרר, ואילו להוסיף יראת שמים קשה יותר.

קח. חובות הלבבות

ספר חובות הלבבות כשמו כן הוא, שמבאר את חיובי הלבבות, דברים שאינם מידת חסידות אלא חובות, ויש בו עשרה שערים, השער הראשון שער הייחוד זה חלק שקשה להבין, רק בסוף השער שמדבר שם על הייחוד שאין עוד מלבדו, שהכל בידי שמים, וגם זה לא פשוט. אבל אחר כך בא שער הבחינה, שמאריך בגודל טובות הבורא, על האדם עצמו בפרט, ועל כל העולם, איך שכל העולם מתנהל על פי השגחה, ואחר כך שער עבודת אלוקים, ושער הביטחון, ושאר השערים, הכל דברים חיוניים.

מסופר שהגר"ח מבריסק ראה פעם את בנו הגרי"ז לומד בספר חובות הלבבות, ואמר לו: "תמשיך, תמשיך, זהו שולחן ערוך של אידישקייט", כשם שיש שולחן ערוך על מעשים, כך גם יש שולחן ערוך על הלכות הלב, כיצד לתב צריך להיות, ויש הרבה פרטים בזה מהו לב כשר, וכיצד ליישר את הלב.

קט. חולה - לימוד זכות

בזמן המלחמה כשהייתה ישיבת מיר בשנחאי היה אחד מבני הישיבה שהיה חולה מסוכן, ועמד אז המשגיח הגר"י לווינשטיין זצ"ל ללמד זכות לרפואתו, והזכיר את מאמר הגמרא בשבת ל"ב תנו רבנן מי שחלה ונטה למות וכו' ואפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלמדים עליו חובה ואחד מלמד עליו זכות – ניצול, שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף וכו'.

ואמר המשגיח "וכי אין לבחור זה מלאך מליץ אחד מני אלף שיחא מליץ יושר עליו, האם אין לו מצוה אחת שתעמוד לזכותו להצילו מן הסכנה?!" – כך דיבר בריב ללמד זכות לרפואתו של התלמיד, ואחר כך עמדו כל בני הישיבה והתפללו לרפואתו, ובאמת נתרפא ויצא מכלל סכנה, נגד דעת כל הרופאים.

חורבן ירושלים. המילה ירושלים מוזכרת הרבה פעמים בתפילה, בכל התפילה, וגם בפסוקי דזמרה, יש הרבה פסוקים על ירושלים, בונה ירושלים השם וגוי', וכשהיה אומר את המילה ירושלים היו שומעים בקולו את הצער על החורבן.

ושמעתי מאאמו"ר זצ"ל שלמד אצל רבי ברוך בער בסלבודקא, כי הוא זוכר איך שרבי ברוך בער היה בוכה בתשעה באב, והוריד דמעות מצער על החורבן, מפני שהרגיש שזה חסר לו! בעל מדרגה של אמונה מרגיש שזה כואב לו, ובוכה ממילא, לא בצורה מלאכותית, אלא ממילא, בדרך הטבע מתעורר לבכייה.

וכן אני זוכר כשהגענו לארץ מחוץ לארץ, בפעם הראשונה שהגענו לכותל המערבי, אאמו"ר זצ"ל כשראה את הכותל התחיל לבכות! כי הרגיש את החיסרון, ונוכר בצער על החורבן. אלו הם בעלי מדרגה באמונה, שאכפת להם על חסרון הקדושה.

ידוע גם עובדות מגדולי עולם, המהרי"ל דיסקין היה גר בירושלים סמוך לכותל, אך לא הלך מעולם לכותל, מפני שחשש שלא יחזיק מעמד כשיגיע לשם, וכן ידוע שהחזון איש היה פעם בכותל, ואחר כך במשך שבועיים היה חולה עד שחזר לכוחותיו. עד כדי כך היה רושם הכאב והצער שזה עורר לו!

אלו היו ההרגשים של אנשים גדולים, שידעו מה זה קדושה, ומה זה בית המקדש, ואנו לדאבוננו רחוקים מזה, לכן אנו צריכים לעשות כל מיני מנהגים של אבלות שיזכירו לנו את החורבן.

קיד. חזרה ארבע פעמים

שמעתי מהרב מפוניבז' שאמר פעם בפתיחת הזמן, כי ארבעת הפעמים הראשונות של הלימוד אינם "חזרה", אלא תחילת ההבנה. ואמנם בצורה שרגילים ללמוד היום, שמתעכבים שבוע שלם על לימוד הסוגיא בפעם הראשונה, כמעט שאין זה אפשרי לחזור ארבע פעמים, אבל אם לומדים בצורה יותר פשוטה, כמו שלמדו תמיד, אז אפשר לחזור הרבה פעמים, ועל ידי החזרה זה נעשה קנין.

ומכבר אמרתי לבאר מה שדרשו חז"ל (תנחומא יתרו טו) על הפסוק באיוב (כח, כז-כח) אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם וגוי', שמי שבא לומר דברי תורה לציבור, צריך קודם לחזור ארבע פעמים, וכפי שנוכר בפסוק ארבע לשונות: אז ראה, ויספרה, הכינה, וגם חקרה, ורק אחר כך ויאמר לאדם. ורואים שכל פעם כתוב במילה אחרת, ולא כתוב אז ראה ושוב ראה, ויספרה ושוב ויספרה, אלא ראה, ויספרה, הכינה, וגם חקרה, כי כל חזרה נותנת בהירות והבנה אחרת, שיש לה שם אחר.

וכשחוזרים ארבע פעמים, אפילו שחוזרים באותה הצורה שלמדו קודם, חזרה בפשטות, בלי לחקור מאי טעמא, רק חזרה על מה שהגמרא אומרת, מתוך החזרה באה ההבנה, ובכל חזרה מרגישים יותר בהירות ומקבלים יותר הבנה ויותר הבנה, ובכל פעם זה דרגה אחרת של הבנה, בתחילה זה נקרא "ראה" כמו ראייה בעלמא, ואחר כך "ויספרה" שכבר יש מה לספר, ואחר כך "הכינה" וגם "חקרה" הם דרגות נוספות של עמקות.

ולכן צריכים לחזור ארבע פעמים, לא רק כדי שלא לשכוח, כי לזה מספיק גם לכתוב ולסכם את מה שלומדים, אבל צריכים חזרה כדי לקבל בהירות בהבנת הדברים.

קטו. חזרת הלימוד

דבר ידוע בחזרת הלימוד, שאם חוזרים באותו היום זה לא מוסיקף כל כך, ועיקר התועלת היא כשחוזרים ביום אחר, כי באותו היום המוח מתעייף וקשה לקלוט את כל פרטי הענין, ורק למחרת, שכבר נח מיגיעתו, אז הוא קולט ומבין בנקל את שאר הפרטים. ושמעתי שכן ידוע גם בכל חכמות שבעולם, שאם רוצים להבין איזה ענין, בתחילה לומדים את הענין באופן כללי, בלי להתעכב על כל הפרטים, וחוזרים על זה בימים אחרים, ומבינים עוד חלק ועוד חלק, עד שהכל מתברר ומקבל בהירות, וכך להבדיל בלימוד התורה, אם לומדים בצורה כזו מקבלים בהירות.

קטז. חיים של עושר וכבוד

בברכת החודש מבקשים "חיים של עושר וכבוד", ולכאורה הרי עושר וכבוד הם סכנה לאדם, ומדוע מבקשים על זה?

וכן זכורני פעם אחת שהרב מפוניבז' היה בחוץ לארץ, ונתעורר מצב של סכנה לבריאותו וחשבו לעשות איזה ניתוח שיש בו סכנת חיים, והמשגיח הגר"א דסלר נשא דברים בפני בני הישיבה, ואמר כי בדרך כלל לא כדאי לאדם שיספר ויגידו את זכויותיו, ועדיף שיהיו זכויותיו נעלמות ולא ידועות, אבל יש מצבים וזמנים שכדאי לפרסם את הזכויות, אם האדם נמצא במצב של סכנה צריכים ללמוד עליו זכות ולספר את זכויותיו, והתחיל הרב דסלר למונות ולהזכיר את זכויותיו ומעשיו הטובים של הרב זצ"ל, ובאמת הסוף היה שהבריא ולא היה צריך את הניתוח.

קי. חולה - תפילה

ידוע כי כשהיו באים אל החפץ חיים לבקש ממנו שיתפלל על חולה, היה אומר לחולה שיתפלל תחילה הוא בעצמו, שאם אינו מבקש מדוע שיתבקש בשבילו, הרי הוא זקוק לישועה, ויכול לבקש ממי שבידו להושיע אותו, ומדוע אינו מבקש בעצמו!?

וענין זה תלוי בדרגת האמונה והביטחון של כל אחד, להבין שאין מי שיכול לעזור לו זולת הקב"ה, ורק ממנו אפשר לבקש, שהכל בידי שמים, וכתוב בחובות הלבבות כי אדם החושב שבהשתדלות אחרת יוכל להשיג את מה שמבקש, זהו חסרון אמונה.

קיא. חומרות

שמעתי על אביו של המהרי"ל דיסקין, רבי בנימין זצ"ל, שהיה נוהג לעצמו בכל מיני חומרות מיוחדות, ואמר לבנו רבי יהושע לייב שלא ינהג כמוהו באותן החומרות, ורבי יהושע לייב היה מתפלל, שאם יש סיבה להחמיר, למה לא להחמיר, ואם אין סיבה להחמיר, מדוע אביו כן מחמיר בזה? עד שפעם אחת ראה שסיפרו לאביו שספר תורה נפל על הארץ, ואביו התעלף מרוב צער, ואז הבין כי אביו שהוא בעל מדרגה כזו שמתעלף מנפילת ספר תורה, לו מותר להחמיר ולנהוג בחומרות כאלו, אבל הוא שעדיין אינו במדרגה הזאת, אסור לו להחמיר באותן החומרות.

כמו שמצינו בגמרא (ב"ק נט, ב) על אליעזר זעירא, שהיה מתהלך בשוק עם נעליים שחורות כמנהג האבלים, ושאלוהו מדוע הוא הולך כך, ואמר שהוא מתאבל על ירושלים, ואמרו לו וכי אתה חשוב להתאבל על ירושלים! ותפסוהו והושיבוהו בבית האסורים, והיינו מפני שזו יוהרא למי שאינו בעל מדרגה להתאבל באופן כזה, ורק אחר כך כשהתחיל לדבר איתם בדברי תורה ושאל אותם שאלה שלא ידעו לענות עליה, אז ראו שהוא באמת תלמיד חכם ובעל מדרגה שראוי שיתנהג באופן כזה, אבל מי שאינו בעל מדרגה אם ינהג בחומרות שאינן לפי מדרגתו הרי זו יוהרא.

קיב. חוסם פיו

באיגרת הגר"א כתב שכל רגע שאדם חוסם פיו זוהי בשבילו לאור הגנוז שאין מלאך ובריה יכולים לשער. וחוסם פיו היינו כשרוצה לדבר דברים בטלים, אפילו לא לשון הרע, רק סתם דברים בטלים, והוא חוסם את הפה ואינו מדבר, כמו שאמרו חז"ל (יומא ט, ב) ודברת בס ולא בדברים בטלים.

ומשמע שיש להימנע מדברים בטלים לא רק בגלל ביטול תורה, אלא גם בלי זה, לא כדאי לדבר דברים בטלים, מפני שיש באדם כוח הדיבור, וצריך לקדש את כוח הדיבור, לקדש את הפה, כמו שאמרו בגמרא על רבי מאיר "פה קדוש" (סנהדרין כד, א), וכן במעשה הדיבור שהיה אצל החפץ חיים, אמר הדיבור על הגה"צ רבי אליהו דזשינצ'ר זצ"ל שהוא פה קדוש, שמקדש את הפה.

וכשדאי חוסם פיו מלדבר דברים בטלים, זוהי לאור הגנוז שאין מלאך ובריה יכולים לשער, שום מלאך ובריה לא יכולים לשער מהו האור הגנוז, מששת ימי בראשית, שגנוז הקב"ה לצדיקים לעתיד לבוא, וזוכה לזה מי שחוסם פיו – ששותק ואינו מדבר.

ואם בשתיקה לבד זוכים, קל וחומר מי שלא רק שותק אלא גם מדבר בדברי תורה, וחוסם את פיו בדברי תורה במקום דברים בטלים, ודאי אין לשער איזה אור הגנוז שהוא זוכה!

קיג. חורבן בית המקדש

ראיתי אדם גדול, שבימי בין המצרים בתפילה בפסוקי דזמרה, כשהיה מגיע למילה "ירושלים" היה מדגיש אותה בהרגשת צער על

וכן בכל העניינים, אם האבא ירא שמים גם הן נעשה ירא שמים, ואם האבא נזרר מלשון הרע, גם הן לא ידבר לשון הרע, וכאשר יש לאבא מידות טובות, גם לכן יהיו מידות טובות, ואם אצל ההורים רואים שלום בית, גם לכן יהיה שלום בית, זהו הטבע, שכל מה שההן רואה משפיע עליו גישה גם כן.

קכג. חמדת הממון

חמדת הממון מעבירה את האדם על דעתו ועל דעת קונו, ופעמים שמביאה גם לידי איסורים, מלבד עצם המידה הרעה של חמדת הממון, לפעמים זה גורם לשקר, או שגורם צער ופגיעה למישהו, או שגורם הפסד ממון לאחרים, וכל זה נובע מחוסר אמונה, שלא יודעים שכל מזונותיו של אדם קצובים (ביצה טו, א) ואי אפשר להרוויח יותר ממה שנקצב מן השמים.

ובגמרא בבא בתרא דף י' הובאה העובדא מבני אחותו של רבי יוחנן, שרבי יוחנן ראה בחלומו שהם עתידים להפסיד באותה שנה שבע מאות דינרים, והלך והוציא מהם את הסכום הזה לצדקה, במקום שיפסידו אותו באופן אחר, ונשארו בידם רק שבעה עשר דינרים שלא נתנו לצדקה מתוך כל הסכום, ובערב יום כיפור הגיעו מבית הקיסר ותפסו מהם שבעה עשר דינרים בדיוק, כנגד הסכום שלא הספיקו לתת לצדקה.

זוהי המציאות, שכל הרווחים וההפסדים קצובים לאדם מראש השנה, ולא שייך להרוויח יותר ממה שנקצב עליו.

ובדרך כלל יש תירוץ לחמדת הממון, שדואגים מה יהיה בעוד כמה שנים: כי יש לו ילדים קטנים שצריך לחתן אותם, ויצטרך לשלם הוצאות חתונה ודירה, ודואג כבר מעכשיו מהיכן יהיה לו, ומחפש כל מיני אופנים להרוויח בשביל העתיד, אבל האמת היא שהכל קצוב, ובלאו הכי יקבלו את מה שמגיע.

קכד. חנופה בחינוך

ספר ארחות יושר למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א יש בו הרבה דברים נפלאים הנוגעים למעשה לבני דורנו, ואמרת הגר"ח שליט"א כי יש הרבה דברים המתחדשים ומעשים שבכל יום שצריך לכתוב עליהם, כגון בחינוך, שיש הורים המכבידים על הילדים יותר מכוחם, וכשמכריחים את הילד ללמוד או להתפלל זה גורם לתוצאה הפוכה, וכבר היו מעשים בילדים שסרו מהדרך מפני שהוריהם דחקו אותם וחניכום בכפייה.

ותיכף הראה הגר"ח שליט"א כי הדברים מפורשים באבות דרבי נתן סוף פרק כ"ו: "אדם שיש לו בן ולא למד תורה מאביו והלך ולמד תורה מאחרים הרי חנופה מבקש", וכתב על זה בראשון לציון שם: "פירוש, הרי חנופה מבקש ואביו לא חנף לו אך התנאה כנגדו לכן לא זכה ללמוד ורצה בזה שהאב יחניף לבנו למען הביאו ללימוד התורה", עכ"ל. היינו שאם הן אינו מצליח בלימודו אצל אביו וכשלומד אצל אחרים הוא מצליח, הסיבה היא מפני שהוא מבקש חנופה ויחס טוב, והאב מרוב דאגתו לבנו, אינו מחניף לו, אלא מלחיץ אותו וכופה עליו ללמוד, ואילו המלמד מחניף ונותן לו יחס טוב, לכן אצל המלמד הוא מצליח ולא אצל האב.

ודבר זה מצוי אצל הורים צדיקים, שרוצים שגם הילדים יהיו צדיקים כמותם, ומחמת זה הם מכבידים על הילדים יותר מכוחם, או שמכריחים אותם ללמוד ולהתפלל, ואינם מבינים שחינוך בכפייה אין בו תועלת, ואמר הגר"ח שליט"א, כי זהו חיסרון בשכל הישר, שלא מבינים שאי אפשר לחנך בצורה כזאת.

קכה. חסד בהישג יד

ידוע שאם אדם מתאמץ ודואג לעשות בשביל חברו מתוך אהבת חסד, זוכה עבור זה לסייעתא דשמיא מידה כנגד מידה, ומן השמים נותנים לו מה שהוא צריך בכל העניינים, וכגון מי שדואג לחברו בשמיות, ומדבר איתו דברים שעושים לו מצב רוח טוב, כדי שירגיש טוב ויהיה שמח בחלקו.

יש הרבה אנשים שצוקים למילה טובה, ומרן החזון איש זצ"ל אמר פעם בנוגע לעצירים שכל אחד צריך לקבל "כפיית של כבוד" בכל יום, שירגיש שמחשיבים אותו ומעריכים אותו.

וכשמצאים בתוך חברה, אי אפשר לדעת מי זקוק לעידוד, כי בדרך כלל אדם מסתיר את הקשיים שלו, ומתבייש שירגישו עליו

ויש לפרש שאין הכוונה לעשירות וכבוד גשמיים, אלא עושר כמו שאמרו (שם ד, א) איזהו עשיר השמח בחלקו, שזוהי העשירות האמיתית, שלא חסר לו כלום, וכבוד גם כן אין הכוונה לקבל כבוד מבני אדם, אלא כמו שאמרו אין כבוד אלא תורה, שהתורה עצמה היא הכבוד, כי כשאדם עוסק בתורה הוא מרגיש מכובד ומאושר יותר מכל הכבוד שבני אדם יכולים לתת, וכמאמרם (שם ו, ד) ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך – אשריך בעולם הזה.

קזו. חילול שבת - תיקונו

היה מעשה שבני בחורים רציניים בעלי דעת שהלכו לטייל בשבת ויצאו לכיוון פתח תקוה, ומבלי משים יצאו מחוץ לתחום והגיעו עד לשיבת לומז'ה, ואחר כך נודע להם שיצאו חוץ לתחום שבת, והלכו למרן החזון איש זצ"ל, ואמר להם כי התיקון שלהם הוא שילמדו הלכות שבת, מפני שתיקון החטא הוא במה ששייך לחטא, ומי שנכשל בחילול שבת עליו ללמוד הלכות שבת.

קח. חינוך בלי פקודות

אדם שהוא מושלם בהתנהגותו משפיע על בני הבית, בלי שיתן "פקודות", הילדים מושפעים ממילא! מה שהורים עושים יש כוח חיקוי שגם הילדים עושים כן.

הטבע הוא שילדים מחשיבים את ההורים, אלא אם כן ההורים גורמים לעצמם שיזלזלו בהם, אבל בדרך כלל בן מכבד את אביו, ומחשיב את אביו, ואוהב אותו, ומחקה אותו בהנהגתו, לכן ההתנהגות של ההורים זה גם דבר שמחנך את הילדים.

קיט. חינוך לתפילה

היה עובדא בתלמיד בישיבה קטנה, שהיה לומד ומשתתף בכל השיעורים והסדרים, אבל בתפילות היה מתפלל בבית כנסת אחר, וההורים חשבו להכריחו להתפלל בישיבה, אך כששאלו את מרן הגרא"ל זצ"ל, אמר, כי אם הם רוצים שבנם יישאר יהודי, אל יכריחו אותו, כי אם יכריחו – זה גורם לתוצאה הפוכה.

ולפעמים ילד אין לו טעם בתפילה, מפני שלא ראה אצל אביו מה היא תפילה, ולא קיבל חינוך כראוי על תפילה.

יש גם ילדים שבייחד או בישיבה קטנה, שמתפללים בקלות ראש, בלי רצינות כראוי, והסיבה לזה מפני שאינם יודעים את ערך וחשיבות התפילה, ולא שייך להכריחם להתפלל כראוי, רק צריכים ללמוד איתם הלכות תפילה, ולהסביר להם מה זה תפילה, ומה היא הקדושה שיש בתפילה, שיבינו את הרווח בזה, למה כדאי להתפלל בכוונה, ומה מפסידים אם לא מתפללים כראוי.

קכ. חינוך על שבת

ראוי לדבר עם הילדים על מעלת וקדושת השבת, שלא יחשבו שזה יום שסובלים בו, שאסור זה, ואסור זה... אלא להיפך, שבת הוא יום של שמחה, שעושים קידוש, ושרים זמירות, ואוכלים סעודת שבת, עם עונג שבת, ותפילות שבת, ועוסקים בתורה, עם שמחה, וגם הפנים משתנות בשבת (ב"ר יא, ב).

קכא. חינוך - שמירה מחברים רעים

בחינוך הילדים יש להשגיח ולשמור מאד שלא יהיה לילד קשר עם חברים רעים, ואם יש חבר רע, צריכים להפריד ממנו, ולהשגיח שלא יהיה לילד קשר עם החבר הזה.

ומעשה שהיה באחד הגדולים, שהילד שלו הגיע מהחידר בחוץ לארץ וסיפר מה שילד אחר דיבר איתו – דברים שלא כהוגן, ומיד הוציאו אביו מהחידר ולקחו ללמוד בבית.

קכב. חיקוי

הנה הטבע הוא שילד עושה את מה שאביו ואמו עושים, בלי שיצטרכו להשפיע ולדבר איתו על כך, יש טבע החיקוי, וכשילד רואה שאביו לומד ומתפלל, הוא מבין שזה דבר טוב, ומחקה את אביו. זכורני מימי ילדותי, כשהייתי כבן חמש או שש, לאחר התפילה בימים הנוראים הייתי בא הביתה וחוזר על התפילה עם המנגינות של החזנים, כך הוא טבע החיקוי.

ובאמת גם בלי ההבטחה, אם היה עושה את החסד לשם שמים מתוך אהבת חסד, היה מגיע לו מידה כנגד מידה, אך הוא לא הסתפק בזה, אלא דרש שיבטיחו לו בפרוש, ובלי זה לא רצה לעשות את החסד, ולא רצה לעזור מתוך אהבת חסד, רק מאהבת עצמו, בשביל הרווח שירוויח בזה.

ובלית ברירה הבטיחו לו את מה שביקש, וההבטחה נתקיימה, אבל הסוף היה יותר גרוע, אינני רוצה לומר את הפרטים, הייתה ישועה לזמן קצר, ואחר כך היה יותר גרוע.

ואם היה עושה חסד בלי לבקש הבטחות, אזי היה מגיע לו מידה כנגד מידה, אבל הוא לא עשה מצד חסד, אלא ביקש את ההבטחה, ועשה רק לשם העולם הזה, לכן אף על פי שקיבל עולם הזה, זה היה רק לזמן קצר, ואחר כך היה הפוך, ונעשה גרוע יותר.

קכט. חסדי השם

סיפר לי הגה"צ רבי דוד זינגרביץ צ"ל, שנכנס פעם אל המשגיח מרן הגר"י לוינשטיין צ"ל לעת זקנתו, כאשר כבר לא היה בכוחו לעלות לישיבה, והמשגיח שאל אותו מה אני חייב ומה אני יכול לעשות עכשיו, וענהו רבי דוד בלשון הפסוק (תהלים קז, מג) "ויתבוננו חסדי השם", וזהו מהמעלות העליונות שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (ג, יז) מעלת זכרון חסדיו, לזכור את החסדים שעשה עימו הקב"ה מנעוריו ועד עתה.

ואמר לו המשגיח: אכן, איזה חסד עשה עמי הגנב... וסיפר כי בילדותו התגורר בוורשה, והתייתם מאביו, והיה צריך לדאוג לפרנסת אמו האלמנה, והתחיל לשמש כשליח בחנות פרחים והשתכר פרוטות מועטות, ובמשך הזמן נאסף אצלו סכום גדול, וכבר חשב לפתוח עסק בעצמו ולהרוויח יותר, עד שבערב שבת אחד החליט כי מיד לאחר השבת יפתח עסק חדש בעצמו.

אבל אחר כך באותו ערב שבת הלך לבית המרחץ כשכספו מונח בכיס בגדיו, ושם נגנב ממנו הכל ונשאר בלי כלום, והתבונן וחשב לעצמו, אם כן, הרי הכסף אינו שווה כלום, שזה עלול להיגנב, וכבר עדיף יותר לעסוק בתורה שעליה נאמר (משל ג, יד) "כי טוב סחרה מסחר כסף", ונסע ללומז'ה ללמוד תורה. וזהו חסד השם ששלח את הגנב ההוא, ובזכותו נעשה רבי יחזקאל!

קל. חסרונות עצמו

שמעתי מהגה"צ רבי אבא גרוסברד צ"ל כי בקלם היו אומרים שמי שמרגיש בעצמו חסרון במידות זהו סימן שהוא בעל מידות טובות, וכן בכל דבר ודבר, מי שמרגיש בעצמו חסרון באיזה ענין סימן שהוא בעל מדרגה בזה, ואמנם עדיין אינו בשלמות שהרי הוא מרגיש שיש לו חסרונות וצריך לתקנם, אך מכל מקום כיון שמרגיש חסרונותיו סימן שהוא קצת בעל מדרגה.

ודון מינה ומינה, מי שאינו מרגיש בעצמו חסרונות וכסבור שהוא מושלם במידות טובות, זה סימן שהוא בעל מידות גרוע ביותר, שאין לו ביקורת עצמית על המידות שלו, וזה עצמו חסרון, מלבד הגאווה שיש בזה. ובעל מידות טובות הוא רק מי שמרגיש שאינו מושלם, וצריך להמשיך ולהתעלות עוד, שאין סוף לדרגות במידות טובות, עד למידת החסד של אברהם אבינו.

קלא. חתונות

הנה בתקופה הקרובה (לאחר חג השבועות) יהיו בישיבה הרבה שמחות, חתונות או תנאים, וכל אחד חושב שיקיים מצוה אם ילך לשמוח שם, אבל צריך לחשוב תמיד, האם זו שמחה של מצוה, והאם זה לשם שמים, שהרי זה גורם ביטול תורה, ורק מי שיש הכרח שצריכים אותו שם, ועלולים להקפיד אם לא יבוא, או שאין מי שישמח שם, אבל יש שיעור לזה.

קלב. טבע ראשון ושני

ידוע מרבי ישראל סלנטר שיותר קל ללמוד ולדעת כל השי"ס מאשר לשנות את הטבע ולשבור מידה אחת, כי אדם יכול לדעת את השי"ס על ידי שילמד ויחזור שוב ושוב, אבל שינוי הטבע קשה יותר, וגם מה שהתורה תבלין אין זה מועיל לגמרי לשנות את הטבע, אלא

שהוא מסכן. לכן צריכים להשתדל לתת הרגשה טובה לכל אחד, שמחשיבים ומעריכים אותו, ולא צריכים לחפש חסדים ברחובות, אלא החסד נמצא בהישג יד בכל מקום שנמצאים!

ומי שמשתדל ועושה מעשים טובים כאלה, ונותן הרגשה טובה לאחרים, מן השמים נותנים לו מידה כנגד מידה שגם הוא ירגיש טוב מאד, וכמו שאמרו (אבות ג, ז) "כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו", היינו שאם רוח הבריות נוחה הימנו מפני שהוא נוח לבריות ועוזר לכולם, ונותן הרגשה טובה לכל אחד ואחד, בזכות זה גם רוח המקום נוחה הימנו, ומן השמים נותנים לו סיעתא דשמיא בכל מה שהוא צריך.

וענין זה שייך בכל שטחי החיים, אם בעזרה גשמית, או בנתינת כבוד, או בכל עזרה אחרת שהיא, מי שעוזר בגשמיות לאחרים, לא יחסר לו כלום בגשמיות, ומי שעוזר ברוחניות, אם אחד אינו מבין את מה שלמד, והוא מסביר לו בסבלנות מתוך מידות טובות ואהבת חסד כדי שיבין, זה נקרא תורת חסד וכמו שאמרו (סוכה מט, ב) "תורה ללמדה זוהי תורה של חסד", ומן השמים נותנים לו הצלחה בתורה יותר מדרך הטבע, מידה כנגד מידה.

קכז. חסד בלי אהבה

שמעתי בשם החזו"א שאדם שעושה חסד רק מפני שהוא מוכרח לקיים המצוה, ולא מתוך אהבת חסד, אינו מרוויח, אלא מפסיד בזה. וצריך ביאור טעם הדבר, מדוע הוא מפסיד, הרי סוף סוף הוא עושה צדקה וטובות לאנשים ונהנים ממנו.

ויש לפרש כוונת החזו"א כי אמנם בני אדם נהנים ממנו, אבל מאידך הוא גורם קלקול והפסד לעצמו, שמחזק את טבע המידות הרעות בנפשו, כי הוא נותן צדקה רק מפני שמוכרח, ועושה כן מתוך צרות עין, וממתוך חמדת הממון וחוסר אהבת הבריות, וכיון שעושה פעולה זו מתוך מידות רעות, זה גורם לחיזוק המידות הרעות.

כל פעולה שאדם עושה מתוך מידות רעות מחזקת את מידותיו הרעות, וכשנותן צדקה מתוך צרות עין וכאב על הפסד הממון, נעשה בזה יותר צר עין, ומחזק בנפשו את חמדת הממון וחוסר אהבת הבריות, ובמקום "ואהבת לרעך כמוך" זה גורם שנאת הבריות, ושונא את העני שגרום לו להוציא ממון.

קכז. חסד נותן מדרגה בתורה

שמעתי עובדא ממרן החזו"ן איש, שהגיע אליו אדם צעיר בעל מדרגה, שהיה צריך לעסוק במצוות שאי אפשר לעשותן על ידי אחרים, וההלכה היא שאם אין מי שיעשה את המצוה במקומו, הרי הוא מחויב לעשותה גם על חשבון לימודו, אבל סוף סוף היה חסר לו לימוד התורה, והביע את צערו בפני החזו"א.

ואמר לו החזו"א, כשאתה עוסק בדברים טובים כאלה שאתה חייב בהם, ועושה חסד מתוך אהבת חסד, אתה מתעלה בזה, כי מידת החסד מתחזקת בך, ואתה נעשה בעל מדרגה יותר גבוהה, וזה משפיע גם על התורה שלך, שהיא תורה אחרת, תורה של אדם בעל מדרגה, ותהיה לך יותר הצלחה בתורה, באיכות!

ובאמת גם החזו"א בעצמו הוצרך לבטל זמן רב מלימודו לצרכי הכלל והפרט, שהיו באים אליו המון אנשים לשאול עצות, ולא היו אצלו זמני קבלה כנהוג בזמנינו, אלא כל היום וכל הלילה היה מקבל ועונה למי שזקוק לעצה, ופעם שאלוהו מדוע אינו קובע זמנים מסודרים, שיבואו בשעות מסוימות ולא בכל עת שירצו, והשיב שהרי יש שאלות הנוגעות לפיקוח נפש, שהיו באים אליו בשאלות רפואיות, והיה מכריע ונותן עצות.

ובודאי שעם כל זה שהוצרך לעסוק בצרכי הכלל ולסייע לכל הפונים, לא הפסיד כלום ממדרגתו ונשאר 'חזון איש', כי כשעושים מה שחייבים, זה מקדש את האדם ולא מוריד מהמדרגה.

קכח. חסד על תנאי

מעשה שהיה לפני שנים רבות באדם שהיו צריכים את עזרתו בענין חשוב, שהוא היה מוכשר במיוחד לזה, ואמר כי הוא בעצמו זקוק לישועה באותו ענין, והוא מוכן לעזור רק בתנאי שגדולי התורה יבטיחו לו שיהיה לישועה מידה כנגד מידה.

בדברי תורה בכל השי"ס, ובניהם הצעירים בגיל בר מצוה היו משתתפים בשיחה בכל חלקי השי"ס, כך בחורים צעירים היו מתמצאים בכל השי"ס ומדברים לענין.

קלח. יהודי וגוי

אחד מבעלי התשובה המפורסמים דיבר פעם ברבים ואמר, ראו את ההבדל בין יהודי לגוי, שיהודי השומע על יהודי אחר שסובל, אפילו אם הוא גר באמריקה והשני באוסטרליה, הוא שולח לו עזרה למרחקים, ומשתתף בצערו, למרות שאינו מכירו כלל, ואילו בגויים, אפילו שני גויים מאותה המדינה, לא אכפת לאחד מסבלו של השני, ואינו מרחם עליו, ובוודאי שאינו שולח לו עזרה.

וכך כתב בדרשות הוד צבי לאאמ"ור זצ"ל (עמ' לב) "אצל אלו הבני עשו נראה שאך רצח וחמס וגזילה וכל מידות רעות שוכן בקרבם, ורחוקים המה ממידת החסד כרחוק מזרח ממערב, כי אם יבוא למשל לאיוואן אחד ויאמרו, הלא תדע שהשכן שלך שוכב על ערש דווי והוא צריך לנסוע לרופא, ואם לא – ימות, ובכן תן אתה נדבה ורבל אחד, כי הלא הוא שכן שלך, וממש תחיה את נפשו בזה, בלי ספק שאיוואן יעמיד את עיניו כמשתאה, ויחשוב בדעתו שלא אדם הוא המדבר דברים כאלו, כי מה לו לאיוואן ולשכנו, כספו של איוואן לאיוואן ולא לאחרים..."

קלט. יחס לבני הבית

לפעמים בני אדם מתנהגים שלא כפי טבעם הישר מחמת טעויות שונות, וכגון מי ששקוע בלימודו ואינו רוצה לדבר דברים בטלים, עד שאינו שם לב להתייחס כראוי לבני ביתו ולסובביו, והיה פעם תלמיד בישיבה שהיה חוזר לביתו לאכול ולא דיבר דברים בטלים כלל, ואחיו הקטנים חשבו שהוא אורח בביתם, ולא ידעו שהוא מבני המשפחה. ועוד היה מעשה באברך מתמיד גדול שכשהיה שב לביתו לא היה מדבר כלום, עד שפעם אחת הוסיפה אשתו הרבה מלח בתבשיל, ומחמת זה היה מוכרח לדבר...

וכן היה מעשה באברך שהיה שקוע מאד בלימוד, ולא דיבר שום דברים בטלים, וכשהיה חוזר לביתו היה אוכל נוח ומדי חוזר לתלמודו, והעירו לו כי לא זו דרך התורה, אלא צריך להתעניין בשלומם של בני ביתו, ולתת יחס למי שזקוק לזה, וכמו שאמרו בכתובות (זו, א) שצריך שתהא דעתו מעורבת עם הבריות, ופירש רש"י "לעשות לאיש ואיש כרצונו", והתחיל לעשות ככה, ומאו הנפכו חייו לחיים מאושרים.

קמ. יחס לזולת

היה מעשה לפני שנים רבות בתלמיד אחד, שלא הצליח בישיבה, והתייגש מעצמו, והחליט שאחרי שבת יעזוב את הישיבה, אך בליל שבת, כשעברו לומר גוט שבת לראשי הישיבה, פגש אותו אחד החברים, וטפח על שכמו, ושאלו מה שלומו, וכשראה שיש מי שמתעניין בשלומו, אמר, אם כן יש כאלה שמחשיבים אותי, והחליט להמשיך ללמוד בישיבה. אין לדעת מה שיכולים לעשות עם מילה אחת! ששואלים מה שלומך וכדומה.

ידוע שבקלם זה היה נהוג מאד, כשבא אורח, כל אחד היה ניגש אליו ואומר לו שלום עליכם, מה שלומך, ובמה אוכל לעזור לך, עד שהרגיש שכולם מכירים אותו, כזו הרגשה טובה.

וכך גם בישיבה, שבאים בחורים חדשים, אם באים קבוצה ביחד זה פחות נצרך, אבל כשבא בחור בודד בלי קבוצה, אם ניגשים אליו ומתעניינים בשלומו, זה ממש מחיה אותו! יש שזקוקים לזה, ואי אפשר לדעת, ובה זוכים למעשים טובים שאין לשער.

קמא. יכול צריך וחייב

שמעתי פעם שברכו חתן, שיהיה מה שהוא "יכול" להיות, ומה שהוא "צריך" להיות, ומה שהוא "חייב" להיות, והיינו ראשית שידע את כוחותיו שהוא "יכול" להיות אדם השלם, ושנית שידע שהוא גם "צריך" להיות בשלמות, והיינו שכדאי לו הדבר הזה, ושלישית שידע שאפילו אם אינו רוצה הרי הוא "חייב" בזה, ואם לא יקיים את מה שהוא חייב הרי הוא חוטא ופושע, וכל אחד צריך לזכור תמיד את שלושת הדברים האלו, שהוא יכול להיות בשלמות ולחיות חיים מאושרים, וכדאי לו, והוא גם חייב בזה.

בעיקר מועיל לשינוי ההנהגה, שעל ידי עסק התורה מתנהגים במידות טובות, אבל לשנות את הטבע קשה יותר.

וכמדומה שכן ראיתי במציאות, שיש אנשים גדולים בתורה ובמוסר שמתנהגים בהתנהגות מוסרית מאד, וחיינו עצמם לזה עד שההרגל נעשה טבע אצלם, ואף על פי כן זה נעשה אצלם רק "טבע שני" ולא "טבע ראשון", מפני שקשה מאד לשנות הטבע לגמרי, ואף על פי שמתנהגים במידות טובות מיוחדות, מכל מקום לא נשתנה טבעם לגמרי, והדבר ייכר אצל הצאצאים הבאים אחריהם, שהטבע הראשון עובר בתורשה לצאצאים, אך על הטבע השני.

קלג. טומאה

שמעתי ממרן הרב מפוניבז' זצ"ל על המעשה שהיה עם הדיבוק, שישבו ליד שולחן שבת שהיה מכוסה במפה לכבוד שבת קודש, ואחת מפניות השולחן לא הייתה מכוסה במפה, והדיבוק התחיל לנשק את החלק המגולה של השולחן שם, והיינו מפני שבמקום שאין מפה חסר קדושת השבת, והדיבוק שהוא רוח טומאה נדבק ונמשך למקום שבת בו קדושה.

ויש מעשה דומה לזה כשתפסו את הצורך אייכמן ימ"ש, היו פסיכולוגים שרצו לבדוק מה האופי שלו, והניחו לפני תמונות של כמה אנשים, חלקם פושעים וחלקם לא פושעים, וביקשו לדעת איזו תמונה תמצא חן בעיניו, והוא מיד נמשך לתמונה אחת והצביע עליה שזה מוצא חן בעיניו, ובדקו ומצאו שזו הייתה התמונה של הפושע הגדול מכולם, והיינו מפני שיש לו בטבעו אכזריות ורציחה, לכן נמשך באופן טבעי לתמונה של הפושע הגדול ביותר.

קלד. טיוילים

כאשר יוצאים בבין הזמנים לנוח ולטייל מחוץ לבית, צריכים לדעת כי טיוילים הם דבר מסוכן מאד, ורק אם הולכים עם המשפחה, בצורה מנוקרת ומסודרת, במקומות בטוחים שאין שום חששות בהם, אז כיון שהטיול הוא בחוג המשפחה, יש עליו פיקוח, והרי זה ביישוב הדעת ללא פריקת עול.

אבל אם נוסעים בחורים לבד, וזוהי סכנה גדולה מאד, ושתי סכנות יש בזה: סכנה גופנית וגם סכנה רוחנית, כי כשמסתובבים לבד, אי אפשר לדעת מה שיפגשו ויראו שם.

קלה. טרחה - למנוע מאחרים

הסבא מסלבודקא אמר כי לפעמים רואים נייר מושלך על הארץ, וחושבים אולי זה דף שטעון גניזה, שנפל מתוך ספר קודש, ומתכופים להרימו, ולאחר שמרימים רואים כי זו סתם חתיכת נייר, ובדרך הטבע משליכים את הנייר לארץ בחזרה, אבל אם מתבוננים, הרי כשמשליכים גורמים שאחר כך כשיעבור שם אדם אחר, יצטרך גם הוא לטרוח, להתכופף ולהרים לבדוק אם זה טעון גניזה, ונגרמת לו טרחה בחינם. ומצד אהבת הבריות החיוב הוא למנוע טרחה מאחרים, ויש לקחת את הנייר ולהניחו במקום אחר, כדי שלא יצטרכו אחרים לטרוח בזה.

קלו. טרמפים

יש דבר שגורם לפריקת עול, והוא מה שיש בני ישיבות שנוסעים בטרמפים. צריכים לדעת שזו לא דרך של בני תורה, ראשית זהו מקום סכנה, שנמצאים ברחוב, והרחוב הוא מקום סכנה שמשפיע מאד וגורם לפריקת עול, וגם עצם הדבר שעומדים על טרמפים יש בזה פריקת עול, ולפעמים זה גורם גם לחילול השם.

קלז. ידיעת השי"ס

זקני בעל 'חידושי בן אריה' קבע חברותא בגיל שלוש עשרה ולמדו בכל יום שבע דפים בכוונה לסיים יחד את השי"ס, אבל לאחר כחצי שנה חלה החברותא ולא היה יכול להמשיך ללמוד יותר, וסבא המשיך ללמוד לבד וסיים בעצמו את כל השי"ס, ואמנם במשך חייו חזר עוד פעמים רבות על השי"ס, אבל אמר כי עיקר ידיעתו הוא ממה שלמד באותה תקופה שזוהי הגירסא דינקותא.

וכן אאמ"ור זצ"ל בגיל ארבע עשרה גמר את כל השי"ס, ובזמנו לא היה זה דבר נדיר, וכשרבני העיירות היו נפגשים, היו מדברים

קמב. ילד אינו קרבן

היה מעשה באחד שיש לו בן מוכשר מאד, וביקשו משיבה אחת שישלח את בנו לשם, ובתמורה לה יתמנה האב למגיד שיעור בישיבה, והאב נסתפק בזה, שהרי לומר שיעורים זהו זיכוי הרבים גדול מאד, ולגבי הבן, אף שאין השיבה מתאימה לו כל כך, הרי הוא יכול בעצמו ללמוד איתו ולהשלים מה שחסר לו.

ואמרת לי כי בודאי אין זה שיקול נכון, וכי ראוי להקריב את הילד כקרבן עבור התועלת של עצמו שיוכל לומר שיעורים: הרי הילד אינו צריך להפסיד מחמת אביו, ומה שישלים האב וילמד איתו בעצמו, בודאי אין זה דומה להצלחה שיוכל להצליח בישיבה אחרת שיש שם חברים טובים ברמה המתאימה לו, והשפעת החברה הנותנת חיזוק בתורה ויראת שמים, הרי זה עדיף לאין ערוך ממה שאביו לבדו יכול להשפיע עליו.

קמג. יסורים - מביאים לתשובה

יש כאלה שהיו רחוקים משמירת תורה ומצוות, שמתוך ייסורים ושכירת התאוה הגשמית התחילו לחשוב על מצבם עד שחזרו בתשובה, והיה אחד שהוצרך למעט באכילתו מפאת מצב בריאותו, ומתוך הקושי והייסורים שהיו לו בזה נתן לב להתבונן על מצבו, לשם מה הוא נברא, ומה תכלית החיים, ועל ידי זה התחזק באמונה וחזר בתשובה. וכן היה עובדא באחד שהיה טייס, ונפל בשבי בסוריה, ושהה שם זמן ממושך, ועל ידי זה התעורר לחזור בתשובה, ונעשה צדיק ומשפיע ויראת שמים.

קמז. יסורים שהיו ועברו

שמעתי ממרן הגרא"מ שך זצ"ל כי ייסורים שכבר היו ועברו "הם מיליונים" וצריך לשמוח בהם, ואף שלכתחילה קשה לסבול את הייסורים, אבל בדיעבד לאחר שהייסורים היו ועברו כבר, הם רכוש גדול לאדם, ובודאי שאין להצטער עליהם.

קמה. יצר הרע

מעשה שהיה באחד שאמר למרן החזון איש זצ"ל כי הוא רוצה שלא יהיה לו יצר הרע, ואמר לו החזו"א, אם לא יהיה לך יצר הרע, מה יהיה לך, ואיזה שכר מגיע לך, הרי אתה מפסיד את הכל, כי אם אין יצר הרע אין על מה להתגבר, וכל תכלית האדם הוא שיתגבר על היצר הרע, ובזה יקבל את השלמות!

קמו. יצר הרע מתגבר ומתחדש

חז"ל אומרים (קידושין ל, ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום וכו', ועוד אמרו שם יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום.

ונראה כי 'מתגבר' היינו יצר הרע של אותו החטא שמתגבר וחוזר עוד פעם, ו'מתחדש' היינו יצר הרע של חטאים אחרים, שבכל דור מתחדשים כל מיני יצרי הרע, וממציאים דרכים חדשים של בטלה, מתוך סקרנות לדעת חדשות ממה שנעשה בעולם, ואפילו דברים שאינם אסורים, אבל יש בהם ביטול תורה.

קמזו. יראה - הכרתה על הפנים

מסתבר שאפשר להכיר על הפנים של מי שיש לו יראת שמים, וכן כל מדרגה שמשנה את פנימיות האדם, זה משפיע על החיצוניות, וניכר על הפנים שיש לו פנים אחרות. אכן יש גם צדיקים שזוכים שלא ירגישו עליהם את מדרגתם, וכפי שמונבא בנתיבות אור על רבי זונדל מסלנט, רבו של רבי ישראל סלנטר, שלא היה ניכר עליו בחיצוניותו כי הוא מאנשי המעלה.

ומסופר שם כי פעם היה רבי זונדל שליח להביא מכתב לרב אחד, והרב חשב אותו לאיש פשוט כאחד מן העלונים, והציע לו לשתות כוס משקה, ואחר כך התחיל הרב לשאול אותו, הלא אתם הנכם מהעיר סלנט, מה שלום החסיד רבי זונדל? ורבי זונדל נגמם בתשובתו כדי למעט מעלתו, והתחיל הרב לחשוב אולי זהו רבי זונדל, ושאל אותו מה שמו, והשיב שמי זונדא, ואמר לו הרב, השם צרן יראיו יעשה אשר לא יהיה ניכר עליכם כלל...

קמח. יראת שמים

יראת שמים אינה מחלישה את כוחות הגוף, ומה שאמרו (בי"ב ז, א) גוף קשה פחד שוברו זה פחד גשמי, כגון אם אדם עומד לפני משפט ומודאג מה יהיה איתו, אבל יראת שמים אינה מזיקה לבריאות הגוף, ואדרבה כתוב (משלי י, כז) "יראת השם תוסיף ימים", ושמעתי שגם בחכמת ה"גרפולוגיה", שעל פי הכתב רואים את הטבע של האדם, יראת שמים לא רואים שם, כי רואים רק את הטבע והאופי, ויראת שמים אינה "אופיי", ואינה שייכת לטבע הגוף, אלא היא מדרגת קדושה בנשמה.

קמט. יראת שמים - ראייתה

סיפר לי אדם המשמש בתפקיד ציבורי, שיש בידו לעשות טובות לאנשים ולהיפך, ויש עליו לחצים מכל הצדדים, והלחצים הם גדולים שאנשים אחרים במצבו לא עומדים בניסיון, אבל הוא עומד בניסיון ואינו עובר על ההלכה, ואמר שהכוח לזה הוא מפני שלמד בישיבה וראה את היראת שמים של הרב מפניבו'י' של המשגיח רבי יחזקאל, שהיה ניכר עליהם כמה שמפחדים מכל נדנדו חטא, וזה השפיע עליו שאינו מסוגל לעשות נגד ההלכה.

ושמעתי עובדא [אולי זה לא מעשה שהיה אבל תוכן הדברים הוא אמית] באדם שנסע פעם לאחד מגדולי הצדיקים, וחזר ממנו מלא התפעלות, ושאלוהו מה ראית אצלו, ואמר ראיתי שיש ריבונו של עולם, ותמחה, וכי עד עכשיו לא ידעת זאת! והשיב "ידעתי" אך לא "ראיתי", יש ידיעה ויש ראייה, ועד עכשיו זה היה אצלי כדאינה בעלמא, ואילו אצל הצדיק ראיתי בחוש אדם שרואה את הריבונו של עולם ומקיים שויתי השם לנגדי תמיד כפשוטו ממש.

ואמרו"ר זצ"ל סיפר דבר דומה לזה על תלמיד חכם אחד שנסע לאחד מגדולי הצדיקים, וחזר ממנו מלא התפעלות עד שהחזיק עצמו לתלמידו, ושאלוהו הרי אתה למדן גדול ויודע את כל הש"ס, ומה יש לך ללמוד ממנו? וענה להם כי בתורה יש תרי"ג מצוות, ויש הרבה מצוות שיש עליהן מסכתות כגון שבת, עירובין, פסחים, אבל יש מצוות שאין עליהן מסכתות, כגון יראת שמים ואהבת השם, והצדיק יש לו "מסכתות" מסודרות בזה, מסכת של יראת שמים, ומסכת של אהבת השם, ושאר חובות הלבבות, ובזה אני תלמידו ללמוד ממנו את התורה שבעל פה של חובות הלבבות.

קנ. ירא שמים בסתר ובגלוי

אנו אומרים "לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי", ויש נוסח "בסתר כבגלוי", ושמעתי שאמרו"ר זצ"ל ביאר כי זה תלוי באיזה מצב נמצאים, יש זמנים שבגלוי יותר קשה להיות ירא שמים מאשר בסתר, כי בגלוי יש הפרעות וקשיים וצריך להתגבר על המפריעים, ואז החידוש הוא שיהיה ירא שמים גם בגלוי, וזהו "בסתר ובגלוי", אך יש זמנים שבגלוי לא קשה להיות ירא שמים, ואדרבה מכבדים אותו על מה שהוא ירא שמים, ואז החידוש הוא "בסתר כבגלוי" שגם בסתר יהיה בשלמות כמו בגלוי, והכבוד לא יפיע עליו ולא ייחשב בעיניו לכלום.

קנא. ירידת הדורות

רבי ישראל סלנטר כותב (אור ישראל מכתב יד) על ירידת הדורות ביראת שמים, שבדורות הקודמים היו הרבה גדולי יראת שראו עליהם את היראה וזה השפיע על כל אחד, אבל במשך הזמן נתמעטו גדולי היראים, וכבר אין ממי לקבל יראת שמים בדרגה כזו.

ושמעתי ממו"ר הגרא"א דסלר זצ"ל כי בדורות הקודמים היו רואים את היראת שמים ברחוב, ואילו התורה הייתה בצנעה, והיינו שהיו הרבה גדולי יראה שהשפיעו יראת שמים, והרגישו את היראה גם על האנשים הפשוטים ברחוב, אבל התורה הייתה בצנעה, שהיו גאוני עולם שחיברו ספרים עמוקים מאד ושימשו כרבנים בעירות קטנות שאף אחד לא ידע מהם.

אבל בימינו זה להיפך, שהתורה היא בפרהסיא, ובני תורה ניכרים ומפורסמים בכל מקום, ואילו היראת שמים היא בצנעה, וכבר אין היראה ניכרת ומורגשת ברחוב כפי שהיה פעם.

קנב. ישיבה - אמונה

לפעמים אדם רוצה ללמוד בישיבה מסוימת, ולמרות רצונו לא קיבלו אותו לשם, ובאמת הרי צריך ללמוד במקום שבו חפץ (כדאיאתא בעיז דף יט), אבל אם לבו חפץ במקום מסוים ולבסוף יש עיכוב, הרי העיכוב הוא מן השמים, וזה סימן שמן השמים לא רוצים שילך לשם, ומדוע? אי אפשר לדעת, אבל כל דעבדי רחמנא לטב עביד (ברכות ס, ב), ומן השמים זה לטובתו.

וצריך לדעת כי אם יתעקש ויצליח להיכנס לישיבה נגד רצונם ויכריח שיקבלו אותו, זה בדוק ומנוסה שאין הצלחה! מי שנכנס למקום תורה שבו חפץ על ידי מאמצים להשפיע בכפייה נגד רצונם, והם נכנעים ומכניסים אותו, אינו מצליח שם. זה בדוק ומנוסה. כי מן השמים לא רוצים שילמד שם, ומן השמים נותנים לאדם את מה שטוב לו, ובמקום שרוצים אותו – שם הוא יצליח, ואם לא רוצים אותו ונכנס בכפייה – לא יצליח שם.

והכלל, אם אדם חי עם האמונה שהכל בידי שמים וכל דעבדי רחמנא לטב עביד, חייו מאושרים, והוא רגוע ושמח בחלקו, כי הוא יודע שהכל מן השמים ולטובתו, וגם אם אינו מבין מדוע – הוא מאמין שזוהי טובתו. וכמו תרופה שהרופא נותן, שהחולה אינו מבין איך התרופה עוזרת, כי אינו רופא, ולפעמים התרופה היא מרה, אבל זוהי טובת החולה שייקח את התרופה, ומאמינים לרופא. כך מן השמים יודעים מהו הטוב לאדם, ומה שנותנים לו מן השמים זהו הכי טוב שיכול להיות.

קנב. ישיבה מתאימה

יש בחורים שמשתדלים להתקבל דווקא לישיבה מסוימת עם רמת לימוד גבוהה שאינה מתאימה להם.

וצריכים לדעת כי מי שנכנס לישיבה שאינה מתאימה לו, קשה לו להיות מהטובים בישיבה, וגם לאחר שיתקבל וייכנס לשם ימשיך לסבול, כי ציטרך כל הזמן להתאמץ יותר מכוחותיו, וכשלומו מתוך מאמץ וקשיים שאינם לפי כוחותיו, הוא סובל מזה, ונעשה מתוך כל הזמן, ואינו יכול להצליח ולהתעלות כראוי.

והנה יש החוששים שאם ילמדו בישיבה עם רמת לימוד שאינה גבוהה כל כך, יחסר להם ב"אתגר" של הלימוד, ולא יהיה להם חשק להתייגע ולהתאמץ כמו שצריך. אבל האמת היא להיפך, שמי שהוא מהטובים בישיבה, הוא גם מתמיד יותר, מפני שהוא מרגיש טוב ושמח בחלקו, וככל ששמח יותר בהצלחתו, זה נותן לו מרץ וחיוק להתאמץ יותר, והלימוד יותר מושך אותו.

וכבר דיברנו כי בדרך כלל הטעויות בזה נובעות מחשבונות לא נכונים, כגון שעושים חשבונות על העתיד, וסבורים שאם ילמדו בישיבה יותר חשובה, יהיה להם שם טוב יותר, וזה יעזור להם כשיגיעו לפרקם למצוא שידוך יותר טוב. וזה לא נכון, כי כל שידוך הוא מן השמים, כמו שאמרו (מו"ק יח, ב) מהשם אשה לאיש, ולא משנה באיזה מקום שילמד, ומהו ה"שם" של הישיבה שלומד בה, כל אחד יקבל מן השמים את השידוך המגיע לו.

קנב. ישיבה - שכנוע תלמידים

בדבר שכנוע תלמידים ללכת לאיזה ישיבה, צריכים לדעת כי האחריות בזה גדולה שאין לשער, ומיכן יכול להיות בטוח שיעצליח התלמיד באותה ישיבה יותר מיישיבה אחרת, זוהי אחריות גדולה לשכנע שילך למקום שאינו בטוח בהצלחתו, וצריך להיזהר שלא ייכנס בגדר המחטיאו יותר מן ההורגו, אם משפיע ללמוד במקום שאינו מתאים לו, וגורם בזה נזק לעלייתו ברוחניות.

קנב. ישרות במזון

זכורני מימי ילדותי ברוסיה שהייתה אשה אלמנה אחת, שבעלה היה סוחר, והוא היה מפרנס המשפחה, וכשנפטר נפל עליה עול הפרנסה, ופתחה חנות מכולת להתפרנס ממנה.

ובאה לשאול את אאמו"ר זצ"ל כי באים לקנות אצלה יהודים וגויים, והרי ההלכה היא שטעות גוי מותרת, שאם טעה הגוי ושילם יותר ממה שצריך, אין חיוב להודיעו על טעותו, כיון שאינו מרגיש, ובאה לשאול מה היא ההנהגה הראויה למעשה בזה, ואמר לה אאמו"ר שאפילו מגויים לא תיקח כסף שאינו מגיע לה.

ובאמת כך עשתה, וזוהרה בזה, והסוף היה שהתפרסמה בישרותה, וכולם באו לקנות אצלה, מפני שידעו שכל הנהגתה בישרות, ואותו ההפסד כביכול, הביא לה רווח!

קנב. כבוד אשתו

אמרו חז"ל (יבמות סב, ב) כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא תורה, ולמדו כן מהפסוק באיוב (ו, יג) "האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני", כלומר שהאשה נותנת לאדם הצלחה בתורה, וקודם הנישואין הוא שרוי בלא תורה.

אמנם מצד שני כשיש אשה זה גם מחייב, ויש שעבדים שהבעל מחויב בהם, כמו שאמרו שם "מכבדה יותר מגופו", ולכבד את האשה לוקח זמן, לפעמים גם על חשבון לימוד התורה.

וצריך לכבדה לא רק בדיבור אלא גם במעשים, כגון אם היא חלשה ואין לה כוח, גדולי ישראל היו מטפלים בעצמם בילדים כדי שהרבנית תוכל לנוח, וידוע על מרן הגרי"ז זצ"ל ועוד מגדולי ישראל שהיו מחזיקים את הילדים על הברכיים ולומדים, וכן אני זוכר מימי ילדותי שכן עשה איתנו אאמו"ר זצ"ל.

ומסופר על מרן הגרי"ז אברמסקי זצ"ל שהלך פעם לאיזה מקום, ושחזר לביתו המתין לו אדם חשוב, אך הרב אברמסקי ניגש תחילה אל הרבנית לספר לה את כל מה שאירע עימו, ולהיכן הלך, ורק לאחר שסיים לשוחח עימה, ולכבדה יותר מגופו, אז פנה אל האורח לקיים הכנסת אורחים. כך הוא הסדר.

קנב. כבוד בית הכנסת

אנחנו רואים בגזירות ת"ח ות"ט, שהיו שם גזירות שמד כאלה עם אלפי-אלפי הרוגים, ובאותה תקופה נתמעט כלל ישראל מאד, ורבים מסרו נפשם על קידוש השם. ובעל התוספות יום טוב שחי באותה תקופה קבע כי החטא היה ששחו שיחת חולין באמצע התפילה, ותיקן מי שברך מיוחד למי ששומר פיו ולשונו מלהפסיק בדיבור בשעת תפילה, שאף על פי שאין זה איסור המפורש בתורה, זהו חטא חמור על חילול השם.

נשים אל לבנו עד כמה חמור הוא הדבר, שבעיצומה של התפילה בשעה שמקדשים, שחים שיחת חולין, הלא בתי כנסיות ובתי מדרשות הם מקדש מעט, וכמו שבבית המקדש אסור היה לשבת בעזרה מפני כבוד המקום וקדושתו, כך במקדש מעט יש הלכות אחרות של כבוד, אף על פי שמותר לשבת בהם.

וישנם רבים שנוהרים משיחת חולין בבית הכנסת לא רק בשעת התפילה, אלא כל זמן שנמצאים בבית הכנסת אפילו אחר התפילה אינם שחים שיחת חולין, ויש אנשים פשוטים מאד שנוהרים בזה וקיבלו שכר, ומעשים שהיו בכמה חברים שקיבלו חיזוק להיזהר שלא לדבר בשעת התפילה דברי חול, ונוהרו בזה שלא לדבר שיחת חולין בבית הכנסת חוץ מדבר מצוה, ומחמת זה זכו בזכויות, ויש סימנים מובהקים שמן השמים החשיבו את זה.

קנב. כבוד המרא דאתרא

החפץ חיים בכל מקום שהיה מגיע, היה נזהר מאד בכבודו של המרא דאתרא, וכשהיה בא לבית הכנסת לא עמד להתפלל ליד כותל המזרח אלא מאחור, והזדרז לסיים תפילת שמונה עשרה לפני שישפילה הרב, כי אם היה מראד היו מחכים לו, והיה נכבד בזה שמחשיבים אותו יותר מן הרב, לכן היה מקצר ומכוון את הכוונות הנצרכות כפי הדין. ובאמת החפץ חיים כפי גודל דרגתו באמונה לא היה קשה לו לכוון בתפילה גם בזמן קצר.

קנב. כבוד עניים

בתו של המגיד ממניסק סיפרה מעשה שהיה עם החפץ חיים שהגיע פעם למקום אחד בשעת לילה מאוחרת ולא היה לו היכן לישון, ונכנס לבית הכנסת שהיה פתוח לילכה, ומצא שם ספסל רחב שאפשר לישון עליו, ונרדם עם מעילו. ובבוקר עם עלות השחר הגיע למנין הראשון עשיר אחד שלא הכירו שהוא החפץ חיים, והקיצו משנתו ואמר: וכי לא מצאת מקום טוב יותר לשכב בו? הרי זהו המקום שלי! והחפץ חיים קם בשתיקה והלך למקום אחר.

אחר כך התחילו לבוא אנשים לתפילה, והכירו שהוא החפץ חיים, וכשנודע מזה לעשיר, מיד ניגש לחפץ חיים וביקש שימחל ולא

שיש בזה צורך אצל ילד יחיד, שלא יתחצף, אבל בדרך כלל משמעת שמטילים פחד על הילדים אין בה שום תועלת.

קסד. כעס ומוחזק

מסופר על רבי יושע בער (הבית הלוי) שנכנסו אליו פעם שני אברכים, אחד מהם אמר כי למד כל חושן משפט והוא בקי בדיני חושן משפט, והשני אמר שהוא בקי בספרי המוסר, וכל אחד מהם אמר לבית הלוי דברים ממה שלמד. האברך שהיה בקי בדיני חושן משפט אמר כי בחושן משפט רואים שהדבר הטוב ביותר הוא להיות 'מוחזק', מפני שצריכים הרבה ראיות להוציא מהמוחזק, הרוב אינו מוציא ממוחזק, וגם מינו להוציא לא אמרינן.

והאברך השני אמר כי בספרי המוסר רואים שהמידה הרעה ביותר היא כעס, וכמו שכתב הרמב"ן בתחילת האיגרת שהכעס היא מידה רעה להחטיא בני אדם, והביא שם מה שאמרו חז"ל (נדרים כב, א) "כל הכועס כל מיני גיהינום שולטים בו שנאמר והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך ואין רעה אלא גיהינום", כי כשאדם כועס הוא מאבד את השכל ואינו שולט ברוחו.

ואמר להם רבי יושע בער כי הדברים קשורים זה לזה, וממה נפשך אין שום סיבה לכעוס: מי שהוא מוחזק אינו צריך לכעוס שהרי הוא המוחזק, ומה אכפת לו שהשני דורש ממנו, הרי השני אינו יכול לעשות לו כלום, וכיון שהוא מוחזק בטוח שזיכה בדין, ואילו מי שאינו מוחזק לא יועיל לו הכעס, שהרי השני מוחזק ולא הוא, והכעס לא יעזור ולא יועיל לו כלום...

קסה. כעס על נפיות טובה

לפעמים אדם עושה טובות לאנשים, ומחכה שיחזירו לו טובה, וכשהוא זקוק לטובה מהם, הוא מחכה שיעזרו לו, ואם אינם עוזרים לו, הוא כועס ומתרגז עליהם שהם כפויי טובה, ואכפת לו מדוע אינם מחזירים לו טובה עבור מה שהיטיב עמהם.

אבל באמת אם יתבונן יראה כי אין סיבה לכעס, שהרי גם אם הוא לא היה להם עושה את הטובה, הם היו מקבלים את הטובה ממקום אחר ולא היה חסר להם כלום, כי כן נפסק עליהם מן השמים, ונמצא שלא הרוויחו ממנו, כי גם בלעדיו היו מקבלים מן השמים את הטובה [ואמנם מצד המקבל צריכה להיות הכרת הטוב אבל מצד הנותן אין סיבה לכעס].

ותירה מזאת, כל מה שאדם מטיב עם אחרים אין זה משלו, אלא מן השמים נתנו לו את האפשרויות לזה, וכשנתן צדקה לא נתן כלום משלו אלא משל הקב"ה, כמו שאמרו (אבות ג, ז) "תן לו משלו שאתה ושלך שלו וכן דודו הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך", כי כל הכוחות והכסף שיש לאדם הם מהקב"ה, וקיבל את הכסף בתורת פיקדון לתת כפי החיוב לצדקה, ואם אינו נתן צדקה הרי הוא גוזל את הקב"ה שהכסף שלו.

קסז. כף שטות

שמעתי בילדותי מאמי ע"ה שאם לא מוצאים על אדם כף זכות, יש לדונו 'לכף שטות', שהוא לא בעל הבנה, ואינו בר דעת, ואין מה לכעוס עליו, כי זהו טבעו, שנוול עם אופי כזה.

וכן היה מעשה אצל מרן החזון איש זצ"ל, שהגיע אליו אדם שהייתה לו קפיידא על מישוהו, ואמר לו מרן מה לך להקפיד עליו, הרי זהו האופי שלו וכך טבעו, ואינו מתכוון כנגדך, אלא הוא מתנהג כפי הטבע שלו, ואינך צריך להיפגע ולהקפיד עליו.

קסז. כתיבת חידו"ת

ישנם דרכים כיצד להיות מרותק לתורה, כגון לכתוב את מה שמתחדש בלימודו, ומה נקרא חידושי? מה שנחשב אצלו לחידושי, שקודם לא היה מובן לו ועכשיו הוא מבין.

כמו שמובא בכתר ראש (אות נו) בשם הגר"ח מוואלוז'ין: חידושי תורה נקרא כל מה שלומד יותר ומתבררים הדברים מחוורים אצלו, כל זמן שאתה ממשמש בהם כו' אתה מוצא בה טעם, וכשמרבה לחזור נתבאר בזה טעמים ופירושים שתחדשו, וזה נקרא חידושי תורה, בין שהוא מחדש או אחר, רק שיצא הדבר לאור.

ושמעתי על אחד שלא היה לו טעם בלימוד, והתחיל לכתוב ולסכם את הגמרא כפשוטה, ומסביר וכותב בשפה שלו, שהגמרא

יקפיד עליו, והשיבו החפץ חיים, הן אמנם על כבודי אני יכול למחול, אבל על כבודם של העניים אינני יכול למחול, והרי אתה פגעת בכל העניים, שזולת בי מפני שחשבת כי אני סתם הלך עני, ועליך לפייס את כל העניים, ושאל העשיר אם כן מה אעשה, ויעץ לו החפץ חיים שיבנה מקום הכנסת אורחים לעניים שיוכלו לישון שם, וזה יהיה תיקון מידה כנגד מידה, כיון שהפריע לעני לישון, ידאג לעניים שיהיה להם היכן לישון. וכך עשה.

קס. כוחי ועוצם ידי

בנוגע למצב הביטחוני פה בארץ, איני קורא עיתונים, אבל אני שומע על המצב, שיש בעולם כאלה שמפחדים לבוא לארץ, הייתה תכנית להגיע ולבסוף אינם מגיעים, מפני שמפחדים מהמצב המוסכן שיש פה, כך הטבע שמפחדים, ואילו אנו נמצאים פה ואנו רגועים ולא מפחדים, ומדוע רגועים, וכי אפשר לסמוך על "כוחי ועוצם ידי"? חושבים שיש כוחות, שדרך הטבע יש אמצעים, ובטוחים בכוחי ועוצם ידי, אבל זה נכון? הרי זה לא אמת! אלא הכל בהשגחה, הכל בידי שמים ותלוי בזכויות.

כל המצב פה בארץ זה חסדי שמים, וכדי לזכות לחסדי שמים העצה היא רק לעסוק בתורה, ובמעשים טובים, עם תפילה, תפילה באמונה שהתפילה יכולה לעזור, זוהי העצה האמיתית, להוסיף זכויות, תורה ותפילה ומעשים טובים, מה שיותר תורה, תשובה ותפילה וצדקה, כל אחד יודע נגיע לבבו על מה צריך תשובה, בזה מעבירין את רוע הגזירה, ורק על זה אפשר לסמוך.

ידוע שבמלחמת העולם האחרונה בני ישיבת מיר היו ביחד עם המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל, ונשארו כל התלמידים בישיבה ולא חזרו הביתה, והיו כאלה שחזרו הביתה ונספו בשואה, אבל אלו שנשארו בישיבה זכו לניסים, שיצאו מתוך האש, מתוך לוע הארץ, היו כל מיני דברים לא טבעיים ולא מובנים, איך שהצליחו לעבור את הגבול ולהגיע ליפן, וכל הזמן היו להם ניסים גלויים, מכוח התורה והתפילה, מכוח האמונה.

קסא. כיבוד אב ואם

ראיתי בשם החזון איש שאמר כי כמו שאמרו חז"ל (מגילה ד, א) משה תפק להם לישראל שיהיו שואלים ודורשים בענייני של יום הלכות וכן בבסח, הלכות עצרת בעצרת, והלכות חג בחג, כך גם בחור ששב לביתו לבין הזמנים, צריך קודם ללמוד ולשנן את הלכות כיבוד אב ואם, ולהיות מוכן לקיים המצוה כהלכתה.

וצריכים לדעת שכיבוד הורים הוא לא רק במעשים אלא גם בלב, ולגבי מצות כיבוד נחלקו הראשונים אם עיקרה בלב, אבל מצות מורא לכולי עלמא עיקרה בלב.

ומצינו (קידושין ל, ב) שהשווה הכתוב כיבוד אב ואם לכבוד המקום, ורבינו יונה כתב בסוף איגרת התשובה כי מאחר שהוקש כבודם לכבוד המקום, מקיימים בזה גם מצות כבוד המקום.

ובריש מסכת פאה אמרו שכיבוד אב ואם הוא מן הדברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, וראיתי בשם אחד שאמר שכן רואים במציאות שמי זיהר במצות כיבוד הורים יש לו עולם הזה טוב מאד, ומי שאינו זיהר בזה, אין לו עולם הזה טוב כל כך.

קסב. כישרונות

הייתי פעם אצל מרן החזון איש זצ"ל, ושאל אותי על תלמיד אחד, ואמרתי לו שאני מתפלל על תלמיד זה, שהוא בעל כישרון, ואף על פי כן אינו מצליח בתורה, ואמר לי מרן: "כישרון אינו שכל וחריפות, אלא הוא מלשון כשרות", כי הצלחה בתורה אין די בחריפות השכל, אלא צריך שיהיה אדם כשר, והיינו שיהיה מושלם בארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם.

קסג. כעס בחינוך

החזון איש כתב באמונה וביטחון (ד, טז) שאם תלמיד רואה שהמתנחן כועס, הוא חושב שכעס זה דבר מותר, ולומד גם הוא לכעוס. ואפילו אם באותו המקרה הייתה סיבה מוצדקת לכעוס, התלמיד אינו מבין, וחושב שכבר מותר לכעוס.

ובאמת הכעס גם לא מוסיף כלום בהשפעה על המתחנך, ורק יכול להיות שיגרום לו פחד, ואמנם לפעמים יש מקרים מיוחדים

קעב. לימוד בלי קבלנות

אמרו חז"ל (סנהדרין כו, ב) מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה, ופירש רש"י: מחשבה שאדם מחשב כך וכך אעשה כך וכך תעלה בידי, מועלת להשביט הדבר שאין מחשבתו מתקיימת, אפילו לדברי תורה כגון האומר עד יום פלוני אסיים כך וכך מסכתות בגירסא, עכ"ל. היינו שאם אדם מחשב ועושה תכניות כיצד ובאיזה אופן יצליח, כל תכניות, במילי דעלמא, ואפילו בדברי תורה, כשעושה תכנית על כמות או על איכות, וחושב ומציב מטרה לעצמו כך וכך אספיק, זה מוזיק, ואין סייעתא דשמיא בזה.

ואמנם צריך שתהיה תכנית ללמוד, ומה ללמוד, אבל כמה יספיק זה לא תלוי בו אלא בסייעתא דשמיא, ויספיק כמה שאפשר, כפי מה שתהיה לו סייעתא דשמיא, בלי "קבלנות" כמה להספיק, ומה שחושבים להספיק בקבלנות זה תכנית שעליה אמרו מחשבה מועלת, והעיקר הוא להיזהר מביטול תורה.

קעג. לשון הרע

לשון הרע הוא חטא חמור מאד, ועל זה מתפללים ומבקשים "נצור לשוני מרע", וכבר הפליגו חז"ל בערכין (דף טו-טז) בחומר עוון לשון הרע, עד כמה שהוא איום, ומונע גם הצלחה בתורה, אם הפה מדבר לשון הרע אין הצלחה בתורה.

וגם בשידוכים אין הצלחה אם לא נוהרים מלשון הרע, וראיתי בעצמי מעשים שהיו, שהשידוך התעכב בגלל חוסר שמירת הלשון, שהיו מדברים לשון הרע, וכשהתחילו להקפיד על שמירת הלשון באה הישועה! וכן היו הרבה מעשים באנשים שבטלו צרות, וכשהתחילו להיזהר בשמירת הלשון – עברו הצרות.

קעד. לשון הרע - תפילה

בסוף שמונה עשרה מבקשים נצור לשוני מרע, וזהו נוסח תפילה מהאמוראים כדאיתא בברכות דף י"ז שמר בריה דרבינא היה מבקש כן לאחר תפילתו, ורואים שאפילו האמוראים הקדושים, שהקטן שבהם היה בכוחו להחיות מתים, גם הם היו צריכים להתפלל ולבקש נצור לשוני מרע, ובלו סייעתא דשמיא לא היה בכוחם לעמוד כנגד היצר הרע של לשון הרע.

ואם אמוראים היו צריכים להתפלל על זה, קל וחומר אנו, כמה אנו צריכים לבקש רחמים שלא להיכשל בלשון הרע. אך המציאות היא שלא מרגישים כן, ומי מבקש בתחנונים נצור לשוני מרע, וכי אנו יכולים לומר על עצמנו שאנו מתננים? אדם חושב שהוא יכול להיזהר, ואינו מרגיש שצריך סייעתא דשמיא, וזה לא נכון! אם אמוראים היו צריכים תחנונים, קל וחומר כל אחד ואחד, וצריך לבקש תחנונים מעומק הלב על זה.

קעה. מאה ברכות

אמרו חז"ל (מנחות מג, ב) חייב אדם לברך מאה ברכות ביום שנאמר ועתה ישראל מה השם אלוך שואל מעמך כי אם ליראה, ופירש"י אל יתיקרי מה אלא מאה. וצריך ביאור מה הקשר בין מאה ברכות ליראת שמים, ומדוע נאמר על זה "כי אם ליראה".

ובספר שפתי חיים להגר"ח פרידלנדר זצ"ל כתב לבאר בזה, כי אדם שמברך מאה ברכות ביום, ובכל פעם מתבונן וחושב על הברכה שהוא מוציא מפיו, הרי זה משפיע עליו יראת שמים וחיווק האמונה, וכגון כשמברך המוציא לחם מן הארץ, ומתבונן בזה, שלא בעל התבואה, האופה או המוכר, הביאו את הלחם, אלא הקב"ה הוא שמוציא הלחם מהארץ, וכן כל ברכה וברכה, הרי זה מעשה נוסף המשפיע חיווק האמונה ויראת שמים.

ידוע שמרן הגר"י זצ"ל היה מקפיד על אמירת מאה ברכות בכל יום, ובשבת שיש פחות ברכות בתפילה היה עושה חשבון להשלים בברכות הנהנין על פירות, ומעשה היה בשבת אחת שביקש שיכינו לו פירות, ואחרי תפילת מנחה אמר שכבר אינו צריך לזה, מפני שקיבל עלייה לתורה במנחה, והשלים כבר בזה את שתי הברכות למנין מאה ברכות, לכן אינו צריך את הפירות, כי אצלו הפרי היה בשביל הברכה, לא הברכה בשביל הפרי, חיים כאלה!

שואלת כך ומתצרת כך, וזה מרתק אותי, ועל ידי זה המחשבה שלו כבר דבוקה בדברי תורה, כי זה מעניין ומושך אותו.

וכשמחדש וכותב את מה שמתחדש לו, נוספת לו בהירות בהגנת הדברים. ראשית שהוא בעצמו חושב על מה שחידש. ואחר כך כשמדבר עם אחרים על זה נוספת לו הבנה. וכשכותב לעצמו נוספת עוד הבנה. וכידוע שלא כל מה שחושבים אפשר לומר, ולא כל מה שאומרים אפשר לכתוב, ולא כל מה שכותבים אפשר להדפיס רבים, ולא כל מה שמדפיסים נכון...

קשה. כתר תורה

באבות פ"ו. וכתר גדול מכתרם. כמו מלך שיש לו כתר, כך לבן תורה יש כתר והוא גדול יותר מכתר מלכים. והפירוש בזה, כי ענין כתר הוא שהמלך יש לו עם, ומנהיג את העם, וכולם מכבדים ומעריכים אותו, וכך גם מי ששוקק בתורה, התורה נותנת לו כתר מלכות, כמו שאמרו על העוסק בתורה לשמה ונותנת לו מלכות וממשלה, היינו שדבריו נשמעים ברצון או שכפופים אליו.

ומלבד המלכות וממשלה על אחרים, יש גם מלכות וממשלה על עצמו, כי בטבע האדם יש יצר הרע, והיצר הרע מפתה ומסית נגד התורה, ואוהב את החטאים, והתורה נותנת לאדם כוח שליטה על היצר, מתוך הבנה שהחטא לא כדאי לו, והוא שונא את החטא, והחטא נעשה שונא אצלו, כמו מאכלות אסורות, שיש כאלה שמגעיל אותם לאכול מאכלות אסורות.

קסט. להחיות רוח שפלים

הסבא מסלבודקא שאל פעם את רבי ישראל סלנטר מהו תפקידו של מחנך ומשפיע בישיבה, והשיב רבי ישראל בלשון הפסוק (ישעיה נז, טו) "להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים" – לתת עידוד לתלמידים, שידעו את מעלותיהם וישמחו בהם, כדי שיהיה להם מרץ להצליח, ולא יהיו נדכאים או שפלים.

ובאמת ענווה היא מידה טובה מאד, ומי שהוא בעל גאוה זה גרוע מאד, אבל שמחה וידיעת המעלות אינה גאוה, ורק אדם שמחשיב עצמו במעלותיו זה גאוה, אבל אם אינו מחשיב עצמו, ורק שמח במה שיש לו כוחות ללמוד ולהצליח, אין זה גאוה, וצריך לשמוח במעלותיו, אך לא לחשוב שהוא מושלם, ולא להחשיב עצמו בזה, כי הוא רק עושה מה שחובתו לעשות, ואם לא יעשה כן יהיה פושע, וכי יש מקום לגאווה במה שאינו פושע!

זהו החינוך שהסבא לתלמידיו, לדעת את הכוחות שיש להם, ועם הכוחות האלו להשתמש הלאה, ולא להסתפק במה שיש כבר! והייתה לו סייעתא דשמיא מיוחדת בזה, שידע כיצד לרומם כל תלמיד, וכפי שאמר לו רבי ישראל כי התפקיד של מנהל ישיבה הוא 'להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים', לתת חיות ועידוד לתלמידים, שיהיו להם כוחות להמשיך הלאה.

קע. לומד מכל אדם

באבות פ"ד אמרו איזהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי, ולכאורה מי שעדיין יש לו מה ללמוד מאחרים מדוע הוא חכם, הרי לא למד הכל, וכפי שהיה פעם מעשה בקהילה אחת בחוף לארץ, שהרב היה יושב ולומד כל הזמן, והיו שם עמי הארץ שהתפלאו ושאלו, אם כן איך הוא רב, הרי הרב צריך לדעת הכל, ואם עדיין לא גמר ללמוד כיצד הוא יכול להיות רב, וכי שייך שיהיה רב והוא עדיין באמצע הלימודים...

אבל האמת כי דווקא מי שלומד מכל אדם, וממשיך ללמוד כל הזמן, ואף על פי שהוא כבר יודע הכל ובקי בכל השי"ס, בכל זאת הוא ממשיך ללמוד, ומחפש לשמוע וללמוד גם מאחרים, ולומד מכל אדם אפילו קטן ממנו, זהו החכם האמיתי.

קעא. לימוד איטי

יש כאלה שלומדים לאט ומתעכבים על כל דבר יותר ממה שצריך, וחושבים כי בזה שמאריכים לומר עוד סברות ועוד סברות יקבלו יותר הבנה, אבל באמת אם מתעכבים ומאריכים בכל מיני סברות, ומכרח שיהיו גם סברות לא ישרות, כי לא כל הסברות שאומרים נכונות, ומתרגלים לומר גם סברות עקומות, ורמת ההבנה אינה עולה אלא יורדת בזה.

וכיוצא בזה יש בחורים שאינם רוצים ללמוד חברותא עם בחור פחות למדן מהם, מפני שמפחדים מה יגידו עליהם שהם לומדים עם חברותא כזה. וטועים הם, כי אינם צריכים להתחשב במה שיאמרו עליהם, והרי הכל הולך בהשגחה לפי הזכויות, אם יש זכויות או שאין זכויות, ולא צריכים לחשוש ממה שיאמרו.

קפא. מהפכות במדינות ערב

הנה כבר ימים רבים שיש פורענויות מסביב, מהפכות ומלחמות במדינות ערב, ויש שרואים ושמהים לאיד.

אבל באמת אמרו (אבות ג, ב) הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, וכיצד שייך לשמוח בזמן שעדיין לא עברה הפורענות? עלינו לדעת שכל הפורענויות נועדו לעורר אותנו להתחזק ולחזור בתשובה.

קפב. מומחים בחינוך

יש מומחים בחינוך, שאפשר להתייעץ איתם על כל קושי. אמנם לא כל אחד הוא מומחה בחינוך, יש שחושבים שהם מומחים ואינם מומחים, יש מומחים אמיתיים ויש פחות מומחים, וכמו בענייני רפואה שיש רופא יותר גדול, ויש יותר קטן, כך גם בחכמת החינוך, יש הרבה דרגות במומחיות, לדעת כיצד מחנכים.

קפג. מוסר - ביקורת עצמית

סדר המוסר שבישיבה הוא דבר חיוני והכרחי שאדם יעמוד תחת ביקורת עצמית, ו"מוסר" פירושו לייסר את עצמו, עם ביקורת עצמית על מצבו, האם הוא מקיים את הדברים הכתובים בספרי המוסר או שאינו מקיים אותם. ספרי המוסר נותנים לאדם דרך להכיר את עצמו, מה היא מדרגתו, היכן הוא עומד, כמובן שלא צריך להיבהל אם רואה שהוא נמצא רחוק מן המדרגה, כי יש דרך, אמנם לא בבת אחת, ואי אפשר לקפוץ הרבה מדרגות בבת אחת, אבל לאט לאט מתקדמים על פי ספרי המוסר.

קפד. מוסר בכפייה

מי שלומד מוסר רק מתוך שהוא מוכרח ואין ברירה, ולא נעים לו שלא ללכת לסדר המוסר [איני יודע אם יש דבר כזה היום], אזי התוצאה היא שנעשה יותר גרוע, ועלול לשנוא את המוסר, כיון שעוסק בזה רק מתוך כפייה עצמית וחוסר התעניינות.

אבל מי שלומד מפני שרוצה באמת לקבל את התועלת, וקובע לימודו בספר מוסר המשפיע עליו ומשך את לבו, אז באמת הדברים משפיעים עליו, ויש בכך תועלת גדולה לשינוי כל ההנהגה.

קפה. מוסר - השפעתו

מה שלא מרגישים את השפעת המוסר, זה כמו שאדם בריא אינו מרגיש שהוא בריא, וכן ילד קטן שגדל ומתחזק בכוחו, אינו מרגיש שנוספו לו כוחות, רק אם יבדוק את עצמו במשך הזמן יוכל לראות שכבר יש בכוחו להרים דברים יותר כבדים וכיוצא בזה.

וכך גם השפעת המוסר על הנפש, היא השפעה שאין מרגישים אותה מיד, ובריאות הנפש מתחזקת על ידי המוסר בלי שמרגישים בזה, רק במשך הזמן אם יתבונן על עצמו ישים לב שההנהגה השתנתה וכל המעשים השתנו, שהוא כבר מדבר אחרת וחושב אחרת, וגם אכילתו אינה כפי שהיה בעבר, וכל הנהגתו היא הנהגה שונה ממה שהיה בתחילה, אבל בשעת לימוד המוסר עצמו לא שייך להרגיש בזה, רק במשך הזמן רואים זאת.

קפו. מוסר - זכותו

מעשה שהיה בבחור צעיר בגיל ישיבה קטנה שהיה לו איזה אונס שהיה מנוע מללמוד, אך בסוף היום היה בא לישיבה ללמוד מוסר במשך חצי שעה, ושאלתיו מדוע הוא בא דווקא לסדר המוסר, ואמר לי שהוא מרגיש שזה מחיה אותו, ומזה הוא מקבל חיזוק וכוחות לכל היום. ובאמת הסוף היה שזכה לסייעתא דשמיא מיוחדת שנסתלק האונס, ונכנס ללמוד בישיבה, והיום הוא מרביץ תורה גדול, בזכות המוסר שלמד חצי שעה בכל יום.

קעו. מבזה כמו תיש

שמעתי מאאמו"ר מעשה שהיה עם הגאון רבי מנשה מאיליא זצ"ל, בעמח"ס אלפי מנשה, שהלך פעם ברחוב עם אדם אחד, ובדרך נגש אדם חצוף והעזי פניו ברבי מנשה, ורבי מנשה שתק ולא השיב לו כלום, והאדם שהלך איתו התפלא למה אינו משיב, ולאחר כמה רגעים הגיעו בהליכתם למקום בוץ, ועבר שם תיש גדול ודחף את המלווה לתוך הבוץ ונתלכלך מאד, וישאל אותו רבי מנשה, למה אתה שותק? והשיב לו, הרי זה תיש! ואמר לו רבי מנשה כי גם האדם הפוגע הוא תיש... וכך צריך להתייחס לכל מבזה, שהוא כמו תיש, שנכנסה בו רוח טטות לעשות את מה שעשה.

קעז. מבעה זה אדם

מצנינו בגמרא (ב"ק ג, ב) שאדם נקרא "מבעה" – מבקש, ושמעתי ממרן הרב מפוניבז' זצ"ל שהעיר בזה, שהרי יש לאדם גוף, ידיים ורגליים, ויש לו שכל וכוח הדיבור, ומדוע נקרא דווקא מבקש, ואמר הרב זצ"ל כי רואים מכאן שזהו עיקר מעלתו של האדם שהוא "מבקש", ומי שאינו מבקש ומתפלל אינו אדם.

אך צריכים גם לדעת איך לבקש, ואי אפשר לתת הוראות לריבנו של עולם תן לי את זה, כי אדם אינו יכול לדעת מה הדבר שטוב לו ומה הוא צריך, ולא יבקש על פרט מסוים אני רוצה ללכת לישיבה הזאת, כי אולי לטובתו עדיף ישיבה אחרת, וצריך לבקש באופן כללי על הצלחה בתורה, אך לא לקבוע אני רוצה את הפרט הזה בצורה כזאת, וכן בשאר בקשות בכל ענייני רוחניות וגשמיות.

וצריך להיות תמיד במצב של בקשה, יש אנשים פשוטים כאלה שמבקשים על כל דבר מהקב"ה, ושמעתי על אדם פשוט שכשהיה לו איזה קושי היה תולה זאת במה שלא יבקש עדיין מהקב"ה, וכשהיה חם היה מתפלל שלא יסבול מהחום, וכך כל דבר שמפריע לו או שחסר לו היה מבקש על זה בפה או בלב, וידוע שראו את מרן הגרי"ז זצ"ל שהיה מבקש בשעת הלימוד "לישועתך קיוויתי השם", כי צריך סייעתא דשמיא, זהו "מבעה זה אדם".

קעה. מדובקים ביראתך

יש לשון בקשה שמבקשים באתה חוננתנו במוצאי שבת שנהיה "מדובקים ביראתך", אינני זוכר עוד מקום שמוזכר לשון כזו, שמבקשים על דבקות ביראה, שהיראה תהיה דבוקה עם האדם, שאין רגע בלא יראת שמים. זוהי מדרגה גדולה מאד, ששייך לזכות לה, ועל זה מבקשים "ומדובקים ביראתך".

וזכורני ממרן המשגיח האור יחזקאל זצ"ל, שפעם במוצאי שבת מיד לאחר התפילה, פנה למי שעמד על ידו, ואמר לו "ומדובקים ביראתך", כי נשאר אצלו הרושם ממילים אלו שהזכיר בתפילת מעריב, וחזר על המילים האלו באוזני הסובבים אותו, מדובקים ביראתך! שלא להסיח דעת מיראת שמים.

קעט. מדרגות - קצת מכל מדרגה

הנה במסילת ישרים יש הרבה מעלות ומדרגות, זהירות זריזות נקיות וכו', ובהירות עצמה יש הרבה מדרגות ופרטים, וכן בשאר המעלות יש הרבה מדרגות.

ומרן המשגיח האור יחזקאל אמר פעם כי אמנם סדר העלייה הוא כמו שאמר רבי פינחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות ואחר כך זריזות וכו', אבל אין צורך להיות מושלם בזהירות כדי להתחיל ולעסוק בזריזות, אלא יש לקיים קצת מכל מדרגה כפי כוחו, קצת זהירות, וקצת זריזות, וכן בכל המעלות, אפשר לקיים קצת מכל מדרגה גם לפני שיש שלמות במדרגות הקודמות לזה.

קפז. מה יאמרו הבריות

נדמנן לי לשוחח עם בחור צעיר ששקל לאיזה ישיבה ללכת, וטען כי כיצד יוכל ללכת לישיבה שאינה מפורסמת כל כך בשמה הטוב, ומה יאמרו עליו שהוא הולך לישיבה כזאת? ואמרתיו לו מה אכפת לך מה שיגידו עליך, הרי יש שכל ויש טבע, וכי הולכים אחר הטבע או אחרי השכל? ומי שרוצה להיות בריא, האם יאכל דברים המזיקים לבריאות רק מפני שהטבע מושך להם? מי שהוא בר דעת, ורוצה לחיות חיים מאושרים בזה ובבא, אינו מתחשב במה שיאמרו עליו, אלא עושה מה שצריך לעשות לפי התורה.

קפז. מוסר למעשה

מי שלומד מוסר בקביעות, באיזה ספר מוסר שירצה, מה שהוא מרגיש שמשפיע עליו ומעורר אותו, זה משפיע.

אך לא ללמוד רק באופן כללי על כוחות הנפש, כיצד היצר הרע משפיע וכדומה, כי בינתיים הזמן עובר והיצר הרע שולט עליו... אלא ללמוד בעיקר מה שנוגע למעשה, לידע את העבודה המוטלת עליו כעת, וכיצד להתחזק למעשה באהבה וביראה.

קפה. מוסר מונע ירידה

העצה למנוע פריקת עול בבין הזמנים היא על ידי קביעות לימוד המוסר, אם לומדים מוסר בבין הזמנים זה מבטיח את המשך העלייה ושלא תהיה ירידה ח"וי. כל אחד יראה לקבוע לעצמו איזו קביעות, בספר מוסר שמושך ומעניין אותו, וזה ישפיע עליו חיוק האמונה, ויקבל כוחות להתגבר על היצר הרע.

קפט. מוסר מרגיע

יש כאלה שלימוד המוסר מפחיד אותם יותר מדי ונכנסים מזה למוח, אבל בדרך כלל להיפך לימוד המוסר מרגיע את הנפש, וזכורני שמרן ראש הישיבה הגר"ד זצ"ל היה אומר שיחות בישיבה, כמדומה שזה היה במוצאי שבת בחשיכה, ולאחר השיחה הרגישו הרגשה נעימה מאד – הרגשה של רוגע ויישוב הדעת!

לימוד המוסר מרגיע, מפני שבוה אדם מוצא את הבעיה שלו, וכמו בבריאות הגוף, מי שיש לו איזה מחלה ואינו יודע מה המחלה, אינו יודע מה התרופה לזה, וכשמרגיש משהו לא טוב צריך קודם לדעת את הסיבה, מה המחלה שיש לו, ואז יש תרופה לזה, כך גם לימוד המוסר מגלה לאדם מה מחלתו הרוחנית, ועל ידי זה הוא יודע מה שצריך לתקן וכבר יש לו תרופה, וזה מרגיע.

קצ. מוסר נותן שמחה

כל מי שיש לו קביעות ללמוד מוסר, אם אינו עוסק בזה בכפייה אלא מתוך הכרה שזו הדרך לחיים מאושרים, ולומד בספר מוסר שמעניין ומושך אותו ומתאים לו לפי טבעו, אזי לימוד המוסר משפיע עליו שכל החיים משתנים לגמרי, וזכורני מימי ילדותי שחשתי לעיין בספר מסילת ישרים, ופחדתי לקבל עצבות מהדברים הכתובים שם, אבל אחר כך ראיתי כי לא רק שאין זה גורם לעצבות, אלא זה נותן שמחת חיים תמידית!

ורבי ישראל סלנטר הוסיף עוד שאם לומדים מוסר בשפתיים דולקות ובקול עצב אז משפיע יותר, אמנם אין זה קול עצוב שגורם לעצבות, אלא להיפך, זה נותן שמחה וחיים מאושרים.

קצא. מוסר - נעימותו

זכורני מימי בחרותי בישיבה, שאחרי חצי שעה של לימוד המוסר היה נעים כל כך, הרגשה נעימה מאד!

וכן סיפרו לי רבים שהתחילו ללמוד מוסר ועל ידי זה קיבלו חיים מאושרים, שיש מה לעשות בכל רגע, הכל מחושב, הכל מתוכנן, הכל מסודר, חיים של קדושה, עם הרגשה מאושרת.

קצב. מוסר - שפתיים דולקות

לימוד המוסר צריך להיות מתוך מתיקות וסקרנות כמו בלימוד הגמרא, ואם לומדים בשפתיים דולקות עם ניגון כמקובל בישיבות זה בודאי משיע מאד, אבל אפילו בלי מנגינה, כל ידיעה וכל מחשבה משפיעה לשנות את טבע האדם.

קצג. מוסר - תועלתו

עיקר התועלת בלימוד המוסר היא כשלוומדים מתוך התעניינות לדעת מה כתוב בספרי המוסר, מה הם הדברים הצריכים תיקון, וכיצד לתקן את עצמו. אפשר ללמוד פרק אחד במסילת ישרים, ולאחר שמסיימים, להתבונן ולחשוב מה חידש כאן המסילת ישרים, האם ידעתי מזה והאם אני מקיים ונמצא במדרגה הזאת? המסילת ישרים אומר דרכים כיצד לקנות את המדרגות ומה הם המפסידים, ויש דרכים כיצד להשיג כל מדרגה.

קצד. מורא מקדש

יש ענין של מורא מקדש, ובזמן הזה יש מקדש מעט, כמו שאמרו חז"ל (מגילה כט, א) ואהי להם למקדש מעט אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, שיש בהם קדושה מעין בית המקדש, והם מקומות קדושים, ויש הלכות כיצד להתנהג בהם בכבוד ובמורה.

ולדעת היראים (סימן שכד) דין קדושת בית הכנסת הוא דאורייתא, והרמב"ם בבנין המצוות שבתחילת היד החזקה (ל"ת סה) כתב שגם בבית הכנסת ובית המדרש יש איסור דאורייתא לא לשבור ולהזיק משהו מהם כמו בבית המקדש, ומי שנותץ אבן מבית הכנסת עובר בלא תעשוין כן להשם אלוהים.

וכך גם כל ההנהגה בבית הכנסת צריכה להיות עם מורא מקדש, שלא לדבר בו דברים בטלים, ובפרט לשון הרע, שאסור בכל מקום, קל וחומר בבית הכנסת ובית המדרש, אך אפילו דברים בטלים שאין בהם איסור, שבדרך כלל האדם מוכרח לדבר קצת דברים בטלים ליישב דעתו, אבל אין לדבר בזה בבית הכנסת, וכשנצרך לדבר איזה דברים בטלים ובענייני משא ומתן וכדומה, צריך לצאת למקום אחר ולא לדבר בבית הכנסת.

ויש על זה סימן בשולחן ערוך הלכות בית הכנסת (או"ח קנא) וכדאי לכל אחד לעיין ולראות מה שכתוב שם, איך מקיימים את ההלכה של קדושת בית הכנסת, וכיצד שומרים על כבוד בית הכנסת, שזה דבר שחשוב מאד להיזהר בו, וגם השכר על זה גדול מאד, והוא מצוה גדולה, מורא מקדש! כמו בבית המקדש.

קצה. מושלם

בידיעת המעשים הטובים יש גם סכנה, שאדם שרואה את מעשיו הטובים ומרגיש את חשיבותו, עלול להרגיש שהוא כבר צדיק ומושלם ומה חסר לו עוד, ונראה לו לפי ראות עיניו שהוא עושה יותר מאחרים, שהוא לומד יותר טוב ומתפלל יותר בכוונה ועושה חסד יותר מהם, והוא כבר מחשיב את עצמו.

ומרן הגר"ד פוברסקי זצ"ל היה רגיל לומר בשם הגה"צ רבי ירוחם זצ"ל, כי אדם שמרגיש בעצמו שהוא מושלם (א פארטיקער) זה הכי גרוע שיכול להיות, אם אדם רגוע וחושב לעצמו אני כבר מושלם ולא חסר לי כלום, אני עושה מעשים טובים ובטוח אני כי בשמים לא יהיו שום טענות עלי, ביום הדין אני בטוח שאלך ישר לגן עדן, ואינני מפחד מהגיהינם והעולם הבא שלי הוא בטוח, מחשבות כאלה הם אסון! והיצר הרע הוא שמפתה לחשוב כך.

לכן צריך להיזהר בשמחה שמחמת ידיעת המעשים הטובים, שתהא עיקר השמחה במה שהוא יכול לעשות עוד מעשים טובים. וכפי ששמעתי פעם מאמאמר"ו זצ"ל כי בפעם הראשונה שלמד גמרא בילדותו לבד, שמח שמחה גדולה, כי מעשיו יוכל כבר לסיים את הש"ס בעצמו, כך אדם צריך לשמוח במה שהוא יכול לגמור את הש"ס ואחר כך לחדש חידושים, יש סוגיות עמוקות שאפשר לחדש שם, אך לא יחשוב שכבר הגיע לשלמות! אלא יהיה רעב לדברי תורה, והרעב הזה משביע ומקדש את האדם ונותן שמחה בלב, כי אינו שרוי בדיכאון וחוסר מעש אלא יש לו מה לעשות, ללמוד תורה ולחוסף מעשים טובים, ובוה הוא שמח.

קצו. מוזהר

סיפר לי אדם מעשה שהיה איתו, שרצה לבנות סוכה, והיו לו קשיים מחמת שכנים, וחשב עצה לפי מה שאמרו חז"ל (שבת כג, ב) הזחיר במזוזה וזכה לדירה נאה, וגם סוכה הרי היא דירה, אמנם היא דירת עראי, אבל היא דירה, דירה של מצוה, והלך ובדק את המזוזות או שעשה הידור אחר במצות מזוזה, ומיד נעלמו כל הקשיים, וכבר יש לו סוכה נאה, סוכה נוחה מאד.

קצז. מחויקי תורה

שמעתי מהגאון רבי יששכר מאיר זצ"ל שהיה נוסע לחוץ לארץ לאסוף כספים לישיבתו, והיו אנשים שאינם בני תורה ואינם אוהבי תורה, ובכל זאת תרמו לו מתוך רחמים ואהבת חסד, שראו איך שהוא טורח ובא למרות חולשתו וריחמו עליו, והסוף היה שאותם אנשים בעצמם קיבלו אהבת תורה, מפני שעל ידי החזקת התורה נתקדשו בקדושת התורה ונעשו אוהבי תורה.

קבוע איתי, והוא בא אלי מזמן לזמן בשאלות וספיקות דקות בעניינים של חובת הלבבות, דברים בדרגות גבוהות מאד.

ר.ב. מידות - זהירות הגדולים

מעשה שהיה עם מרן החזון איש זצ"ל, שהגיע אליו פעם אדם מלח אביב ופניה הערה, כי בספר חזון איש שאל שאלה, והשאלה הזאת כבר נמצאת בירושלמי, וכיצד יתכן שאינו מביא את דברי הירושלמי, ופתח והראה לחזון איש את דברי הירושלמי בפנים, והחזו"א עיין ואמר: נכון, נכון, וכוונתו הייתה שהוא מסכים עם ההערה, והלך אותו אדם לביתו.

ולאחר מכן התחיל החזו"א לחשוש אולי הוא לא מבין שהסכמתי עמו, ושמו יצא ממני בפחי נפש וחשב שאני משתמט מלענות לו, ושלח את תלמידו הגרש"פ שטינברג זצ"ל שייסע במיוחד לתל אביב לחפש אחריו ולקרוא לו, והגרש"פ לא הכירו, רק פעם אחת ראהו כשהגיע לחזון איש, אבל נסע לבית הכנסת הגדול בתל אביב, ששם היו הרבה מניינים למנחה ולמעריב, והיו מסתובבים שם הרבה אנשים, וקיווה למצוא אותו שם, ואכן באחת התפילות פגש אותו, ואמר לו כי החזו"א שלח לקרוא לו.

והזר הלה לביתו של החזו"א, ונתיישב עימו החזו"א והתחיל להסביר לו, מה ששאלתני כיצד לא הזכרתי את דברי הירושלמי, האמת היא שכאשר כתבתי את הספר ישבתי ללמוד בבית הכנסת בוולנא, ושם כמעט לא היו מפגשים ספרים, וגם תלמוד ירושלמי לא היה שם, לכן לא הייתה אפשרות שאדע את הירושלמי! וטרח להסביר לו כל זה, מפני שהבין שאם יאמר לו סתם שלא למד את הירושלמי לא יאמין לו, ורצה להפיס את דעתו.

אלו הן מידותיו הטובות של החזו"א, שכאשר עלה בלבו חשש שמא נגרם למישהו חלישות הדעת ממנו, מיד שלח שליח מיוחד לתל אביב לקרוא לו ולדבר עימו כדי לפייסו.

וכיוצא בזה היה עובדא עם מרן הגרי"ז זצ"ל, שהיה אדם מהרצליה שהגיע אליו בכל שנה להביא לו אתרוגים לחג הסוכות, ושנה אחת ביקש תלמיד חכם מהרצליה מאותו אדם אם וכל קושיות עימו לנסיעתו אל מרן הגרי"ז, כי יש לו כמה קושיות בקדשים והוא רוצה להציגם בפניו, ואכן באותה שנה הצטרף עימו לנסיעה, והציג את קושיותיו בפני הגרי"ז, ועל כל קושיא ששאל, ענהו הגרי"ז: נכון, נכון, והתכוון לומר לו בזה שהוא מסכים לקושיותיו ואין לו תשובה עליהן.

וכשיצא אותו תלמיד חכם מביתו, התחיל הגרי"ז לחשוש, אולי הוא לא מבין שאני מסכים עימו, ושמו הוא חושב שיש לי תשובה ואני משתמט מלענות לו, ושמר הגרי"ז את המקרה בלבו במשך שנה שלמה, ולשנה הבאה כשהגיע אליו שוב האדם עם האתרוגים, אמר לו הגרי"ז כבדרך אגב, הן בשנה שעברה נתלווה איתך תלמיד חכם פלוני מעירכם, ושאל אותי קושיות טובות בקדשים, שלא היה לי מה לענות עליהם, ואמר לו דברים אלו ככוונה שיעבידם לאותו תלמיד חכם, ובכך יפס את דעתו.

אלו הן הנהגות של אנשים גדולים, שחשבו על אחרים, וזוהרו שלא יתגרם לאחרים שום חלישות הדעת מחמתם.

ר.ג. מידות טובות

מידות טובות היינו לא רק להתנהג הנהגה מנומסת כמו שיש נימוסים אצל הגויים, אלא לשנות את טבעו שהטבע יהיה טבע של מידות טובות, והרמב"ם קרא למידות "דעות" מפני שצריכים בזה לשנות את הדעה ואת הטבע, להכניס בלב הרגשים של מידות טובות, כמו שכתב בשערי תשובה (ג, לו) "הוזהרו להסיר מנפשנו מידת האכזריות ולנטוע בה נטעי נעמנים הם הרחמים והחסדים הנאמנים כמו שכתוב והלכת בדרכיו".

ר.ד. מידות טובות בבית

אהבת הבריות צריכה להתחיל בתוך הבית, שזה הכי קשה, להתייחס אל הילדים ובני המשפחה כראוי, ולהיזהר שלא לפגוע בהם, וקשה מאד להיזהר בזה, שהמשפחה לא תרגיש שום פגיעה, וכשדורש מהם איזה דבר שיבינו שאינו דורש סתם "מפני שהוא רוצה" אלא מפני שזוהי טובתם.

ידוע שמחזיקי תורה זוכים לאחר פטירתם ללמוד בישיבה של מעלה מה שלא למדו כאן, ומעשה שהיה באדם מפתח תקוה שנפטר והשאיר עיזבון להחזקת תורה, אך היורשים התמהמהו ולא מיהרו לקיים את בקשתו, והגיע אותו אדם בחלום להגה"צ רבי בן ציון במברגר זצ"ל שידע מכל הענין, ופניו היו עצובות, והבין הגרבי"צ כי זהו מחמת שלא קיימו את בקשתו לתת מעיזבונו לתורה, ופנה אל היורשים לזרום בזה, ובאמת הם נתנו לו את העיזבון, וקנה ממנו ארון עם ספרים לישיבת פוניבז'.

ובאותה תקופה למדו בישיבה מסכת גיטין, ובין הספרים שקנו מהעיזבון היה גם חידושי הרשב"א למסכת גיטין, ולאחר זמן שוב הגיע הנפטר בחלום לרבי בן ציון, ואמר לו בעל פה מדברי הרשב"א בגיטין, למרות שבחיינו לא למד רשב"א, אבל כיון שבישיבה למדו חידושי הרשב"א מכוחו, גם הוא זכה ללמוד את דברי הרשב"א במתיבתא דרקיעא לאחר פטירתו!

וכן היה מעשה דומה באדם שאינו שומר תורה ומצוות שנהרג בתאונת דרכים, והשאיר אחריו אלמנה עם ילד, והאלמנה התחזקה והכניסה את הבן לחיידר, ופעם אחת היה מבחן והבן לא היה מוכן למבחן, וסיפר בבוקר כי אביו בא אליו בחלום ולימד אותו את כל הגמרא, אף על פי שהאב לא למד גמרא מעולם, וזה לאחר פטירתו ללמוד ולדעת את מה שלא ידע בחייו, כיון שבנו לומד תורה ואמרו חז"ל (סנהדרין קד, א) ברא מזכה אבא.

קצח. מחנכים - מידות טובות

בענין בחירת מקומות חינוך, בין בחדרים ובין בישיבות, וכן במוסדות החינוך לבנות, הכלל הוא, שאין לחפש דווקא מקומות מוכבדים עם שם טוב, או עם מספר גדול של תלמידים, אלא העיקר הוא שיהיו שם מחנכים בעלי מידות טובות, וככל שיהיו יותר בעלי מידות טובות, כך החינוך שם הוא הטוב ביותר.

קצט. מחשבה לשם חסד

שמעתי מבעלי מוסר שאומרים (עיין מכתב מאליהו ח"א עמ' 34) "כשהוא עושה נעלים הוא רוצה שהשני ייהנה", כלומר, יש סנדלר שתופר מנעלים מתוך אהבת חסד, שרוצה להיטיב לזולתו שיהיו לו נעליים מתוקנות, ואף על פי שהוא עוסק בזה לפרנסתו, מכל מקום הוא שמח יותר בחסד שבוה, והפרנסה אינה עיקר אצלו, אלא החסד, ומחשיב יותר את החסד שהוא עושה.

מעשה שהיה עם מרן המשגיח רבי יחזקאל לוינסקי זצ"ל, שהתאסף פעם בבית החולים 'תל השומרי', והיה שם אח שטיפל בו, והחזיק המשגיח את ידו ואמר לו: דע לך שאתה עושה כל היום טובות לאנשים, והנך עוסק כל היום בחסד ובמעשים טובים, ואמנם זוהי הפרנסה שלך, אבל עליך לזכור בעיקר את החסד שבוה, לחשוב על אהבת החסד, ולשמוח בזה, ואם תזכור זאת – תזכה בהרבה זכויות! ופעם נסעתי עם נהג מונית וסיפרתי לו את הדברים האלה, ואמרתי לו: גם אתה משרת את הציבור, ועושה טובות כל היום, ואמר כי מעולם לא עלה בדעתו לחשוב על זה.

ר. מחשבה על פירושי התפילה

סיפר לי תלמיד שהיה קשה לו לחשוב על הזמן בדברי תורה ולא להסיח דעת מתורה, וחיפש ומצא עצה שלא יהיה ביטול תורה במחשבה, על ידי שיחשוב בזמנים הפנויים על נוסח התפילה, מה פירוש המילים, שיש מילים שהם מיותרות לכאורה, וגם עצם פירוש המילים, של הרבה מה לחשוב ולהתבונן בזה. נוסח התפילה נתחבר על ידי אנשי כנסת הגדולה, שהיו בהם כמה נביאים, והוא כמו נבואה ופסוקי המקרא, ויש הרבה מה להתבונן בזה.

ר.א. מחשבות של מוסר

סיפר לי אברך אחד, שהתחיל לחשוב בקביעות כל יום שלוש מחשבות של מוסר, בצורה רגועה ביישוב הדעת בלי מתח, מחשבה אחת על מצבו בתורה, מחשבה נוספת על מצבו בתפילה, ומחשבה שלישית על מצבו במידות טובות, ואמר כי מעת שהתחיל לעשות כן הרגיש שנשתנה לגמרי והרי הוא מאושר.

וכן אני מכיר בעצמי עליו, כי מאז שהתחיל לחשוב מחשבות אלו, קיבל דרגה חדשה של הבנה בתורה ומידות טובות, כי יש לו קשר

וזה הביאור "משכיל צדיק לבית רשע", שהצדיק יודע את פיתוי היצר הרע שיש לרשע, כי כל צדיק יש לו גם כן משהו רשע קטן בתוכו, והיצר הרע נמצא גם בתוך לבו ומפתה אותו, והוא יודע בעצמו מה זה רשע, מתוך מה שהיצר הרע מפתה אותו בעצמו, ועל ידי זה הוא כבר יודע מה שהרשע עושה.

רח. מידות - שבירתן

היה מעשה באברך שהיה כועס הרבה בביתו, בפרט בערב שבת אחרי הצהריים, ובא לבקש עצה כיצד להתגבר על הכעס, ויעצתי לו שבשעה שהוא כועס ישתוק ולא יצעק.

וניסה לעשות כן שבוע אחד, אבל חזר אלי ואמר שזה קשה לו מאד, וכיצד יוכל להמשיך לעמוד בזה, ואמרתי לו שכלל זאת ינסה עוד זמן מה, ואכן עשה כך, ובשבוע הבא הוקל לו יותר, ואחר כך הוקל עוד יותר, עד ששבר לגמרי את מידת הכעס.

מי שיודע שהכעס היא מידה רעה, אם יעמוד בניסיון כמה פעמים, וישליט את השכל על הטבע, יצליח על ידי זה לשבור את מידת הכעס, וכך הדרך להתגבר על כל המידות הרעות, על ידי שלא נותנים להם לשלוט, וההרגל נעשה טבע.

רט. מיעוט שיחה

אחד מהדברים שהתורה נקנית בהם הוא במיעוט שיחה, וידוע בשם הגר"א שאין הכוונה למעט בשיחה לגמרי, אלא צריך שיהיה "מיעוט" כפי הנצרך ליישוב הדעת, ומעשה שהיה בתלמיד שניסה שלא לדבר דברים בטלים כלל, ולאחר כמה ימים אמר לי שאינו מסוגל לעמוד בזה, כי הדיבור הוא כמו אוכל, ואדם צריך לדבר קצת, דיבורים כשרים ולא לשון הרע כמובן.

אמנם הרי כתוב בתהלים (קלט, צו) "מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי", ומבואר כי שייך גם שהשיחה תהיה כל היום בדברי תורה, בלי מיעוט שיחה של דברים בטלים כלל, וכיצד זה שייך? כאשר יש אהבת תורה, ולא סתם אהבה, אלא "מה אהבתי", אהבה גדולה מאד, שזה מעניין ומושך, ויש בזה מתיקות וערבות וסקרנות, כאשר התורה אהובה כל כך, ממילא כל היום זה השיחה, כי זה נעים מאד, ולא קשה כלל, וכבר אין צורך לשוחח בדברים בטלים, כי התורה היא השיחה הטובה והנעימה ביותר.

רי. מיעוט תענוג

שינוי באבות (ב, יב) התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך, ופירש רבינו יונה שם מהו ה"התקן עצמך"? במידות טובות ובמיעוט התענוגים, למעט בתענוגי העולם הזה, כמו שאמרו חז"ל (גיטין ע, א) סעודתך שהנאתך ממנה משוך ידך הימנה – כשאתה נהנה מהאכילה אל תאכל, והיינו שבירת התאוה הגשמית.

הנאות העולם הזה מרחיקות את האדם מן הקדושה, כמו שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (א, ל) "כי כל זמן שהאדם הולך אחרי התאוה, נמשך אחרי תולדות החומר, וירחק מדרך הנפש המשכלת, ואז יתגבר יצרו עליו", הנפש המשכלת היא הקדושה שיש באדם, וכל תאוה והנאה גשמית מקלקלת את הקדושה שבאדם, והופכת אותו להיות יותר מגושם, ונמשך אחר הגשמיות.

בימינו יש הרבה שמחפשים שהאוכל יהיה יותר טעים, ולא מסתפקים בזה שאוכלים ושבעים אלא רוצים יותר טעם, לאכול מה שיותר טעים ולשתות מה שיותר טעים [למרות שהמשקאות הטעימים מוזיקים גם לבריאות הגוף כידוע], וגם בשינה מחפשים מה שיותר נוח, אך זהו יצר הרע של התאוה הגשמית.

ריא. מיתת צדיקים

אמרו חז"ל (מו"ק כח, א) שמיתת צדיקים מכפרת, וידוע ממרן החפץ חיים, כשנפטר חתנו הגאון רבי צבי הירש לוינסון זצ"ל, שאלה אותו בתו מפני מה אירע כן, והשיב החפץ חיים כי אין אנו יכולים לדעת, ויתכן שחצי העולם היו נתונים בסכנה, ומיתת הצדיק הצילה וכיפרה על כולם. וצריך להבין מה הצדיק אשם, ומדוע הוא מפסיד את החיים שלו לכפרה על העולם.

ובאמת צריך ביאור בעיקר הדבר למה מיתת צדיקים מכפרת, הרי צריכים לחזור בתשובה, וכיצד שייך כפרה בלא תשובה.

ובאמת כך צריכה להיות מדרגתו של בעל הבית, שלא ידרוש דברים סתם מפני שרוצה שיהיו כמוהו, רק לטובת בני הבית, ובאופן שירגישו כי הוא רוצה את טובתם, וצריך חכמה מרובה לדעת כיצד עושים זאת, ויש כאלה שזה נגד הטבע הפשוט שלהם, להיזהר שלא לפגוע בבני המשפחה.

בפרט ילדים קטנים שאינם בני מחילה, יש להיזהר יותר שלא לפגוע בהם, כי החטא הוא חטא, שמצער את הילד, ואי אפשר לבקש מחילה, מפני שהוא קטן ואינו בר מחילה, וצריך לחכות עד שיגדל ואז לבקש מחילה שימחל בלב שלם.

רה. מידות כלל ישראל

מעשה שהיה בגר צדק אחד, שנודמן לידיו ספר פרקי אבות מתורגם לגרמנית עם פירושו מהרב להמן, וקרא בזה, והתפעל כל כך כשראה מהו יהודי, כאלו מידות טובות ומהות אחרת, עד שהחליט להתגייר ולהצטרף לעם היהודי.

והוא שמצינו בגמרא (שבת לא, א) מעשה בגוי שרצה להתגייר, ובא לשמאי ולחלל וביקש לדעת את כל התורה על רגל אחת, ונראה שכוונתו הייתה שהוא רוצה לדעת בקיצור ובתמצית דברים, על רגל אחת, מה ירוויח אם יתגייר, שהרי עכשיו הוא גוי ויש לו שבע מצוות בני נח, ואם יקיים מצוות אלו המוטלות עליו יהיה מחסידי אומות העולם ויזכה לעולם הבא, ומה ירוויח אם יתגייר.

ועל כך השיבו הלל: דעלך סני לחברך לא תעביד, היינו שבגירות תקבל נשמה יהודית, וישתנה טבעך, שלא תהיה מסוגל לעשות לשני את מה ששנוא עליך, מה שאכפת לך ואינך רוצה שיעשו לך, לא תעשה לחברך, כי תרגיש בצערו ובכאבו של השני. וזהו תמצית ההבדל בין גוי ליהודי, שכל זמן שאתה גוי אין אתה מרגיש כשכואב לשני, וכשתתגייר ישתנה הטבע, ותרגיש את השני!

רו. מידות - מדרגות

בענייני המידות יש דברים דקים מאד, ולמשל יכול להיות אדם גדול שמשפיע ברוחניות על הרבה אנשים, ובין המושפעים יש גם אדם גדול שמקבל השפעה ממנו, והמושפע אינו יודע שקיבל את ההשפעה ממנו אלא סבור כי ההשפעה הגיעה לו ממקום אחר, דרך הטבע הוא שאכפת לראשון למה השני לא יודע שקיבל את ההשפעה ממנו, ולא מפני שמחכה לתודה עבור זה, אלא מפני שרוצה שיחשיב אותו יותר, וגם אדם גדול שבדרך כלל אינו מחפש כבוד, יכול להיות שבתוך תוכו הוא שמח כשמישהו יודע את צדיבותו.

אבל מי שהוא בעל מדרגה לא אכפת לו מזה, שהרי העיקר הוא שהשפיע ויש לו את זכות ההשפעה, וכתוב בספרים שכל המעשים הטובים שעושים מכוחו נוקפים לזכותו עד סוף כל הדורות, וכמו אבא שמשפיע על בני המשפחה אינו חושב כלל אם יודעים שהוא המשפיע, ושמה מחמת עצם הדבר שקיבלו השפעה טובה ממנו, כך גם כשמשפיעים ברוחניות על אחרים אין זה משנה אם המושפעים יודעים, והעיקר הוא שבשמים יודעים ומעריכים את זה. ובאמת זוהי דרגה גבוהה מאד, והטבע אינו כן.

ריז. מידות - צדיק ורשע

כתוב במשלי (כא, יב) "משכיל צדיק לבית רשע", הצדיק יודע מה שנעשה בביתו של הרשע, ושמעתי מהגה"צ רבי אבא גרוסברד זצ"ל בשם הסבא מקלם לפרש בזה, כי הצדיק יודע ומכיר את כל המחשבות ופיתויי היצר הרע שיש לרשע, מפני שהיצר הרע שהוא השטן ומלאך המוות שמפתה את הרשע, הוא גם מפתה את הצדיק, כי היצר הרע פיקח מאד ומעניין ומפתה גם את הצדיקים בכל מיני חשבונות, וכמו שביאר בחובות הלבבות שער יחוד המעשה כמה מיני פיתויים וחשבונות שהיצר הרע מפתה בהם את הצדיקים, בדברים שהם עולמים להיכשל בהם מחמת צדיקותם.

ויש שם בחובות הלבבות חשבונות ופיתויים על פי חכמת הנפש, שהפסיכולוגים הגדולים בעולם בוודאי היו מתפעלים אם היו יודעים מזה, וכמו שידוע כי פסיכולוגים רבים היו מתפעלים מפיקחותו של הסבא מסלבדוקא, כיצד הוא מבין דברים יותר ממה שהם מבינים, והדרך להשיג את כל זה היא מהתורה ומאמרי חז"ל שיש בהם חכמת הנפש שאין לתאר, והחובות הלבבות בעצמו הביא שם פסוקים ומאמרי חז"ל מקורות לדבריו.

שיפע עליהם שיעשו את מה שצריכים לעשות, ויעסקו יותר טוב בינוך. זהו הטבע אצל רוב האנשים.

אבל יש אנשים בעלי מידות טובות מיוחדות שאינם מסוגלים להתנהג בשררה, בתקיפות ובדרישות, וכפי שידוע לי על מנהלת אחת בבית יעקב שהייתה מתחשבת מאד בצרכי המורות, ונותנת להן יחס טוב מאד, והתוצאה הייתה שכל המורות תפקדו וחינכו בשלמות, וכל קושי שהיה בניהול, המורות היו משתפות פעולה לעזור לה בניהול, ובית הספר הצליח יותר מן הרגיל, ובמשך הזמן התפרסם איך שהצליחה, ומינו אותה למפקחת על הרבה מוסדות חינוך. זוהי המציאות, כשמתנהגים עם אחרים במידות טובות, זוכים לסייעתא דשמיא מידה כנגד מידה.

ר.טז. מסילת ישרים

שמעתי מאדם נאמן כי מרן הגרי"ז זצ"ל היה לומד בכל בוקר פרק במסילת ישרים, וכשסיים ללמוד את הפרק האחרון ביקש אותו אדם מבנו של הגרי"ז לבדוק מה ילמד אביו למחר, ובדק וראה שהתחיל שוב מסילת ישרים מתחילת הספר.

ומדוע מסילת ישרים? כיון שרבי חיים מוואלוז'ין אמר לתלמידו רבי זונדל מסלנט "כל ספרי מוסר טוב ללמוד אך ספר מסילת ישרים יהיה מנהלך", כל ספרי המוסר הם טובים ומשפיעים, אבל מסילת ישרים הוא "המנהל", שנותן דרך ושיטה לפי כוחות הנפש כיצד להיות בעל אמונה, והאיך להתקדם בכל המדרגות ולהיות בעל זהירות וזריזות ונקיות וכל המדרגות עד קדושה.

לכן מרן הגרי"ז למד בזה, וכך נהיה בריסקער רב, וכל אחד יכול! אפילו אם לא יגיע לדרגתו של הבריסקער רב, אבל הוא יכול לפי דרגתו שלו להתקדם ולהתעלות, על ידי שילמד ויתנהג לפי המסילת ישרים, או ספרי מוסר אחרים, כל אחד במה שהוא מרגיש טעם, ויש הרבה ספרי מוסר מעניינים משפיעים מאד.

ר.יז. מסילת ישרים חמש דקות ביום

מרן הגרי"ז זצ"ל שטיינמן זצ"ל אמר פעם שאם אדם לומד בכל יום אפילו חמש דקות במסילת ישרים זה משפיע.

ואמנם בישיבות כבר יש סדר קבוע חצי שעה ללימוד המוסר, ופחות מזה הוא נגד סדרי הישיבה, ובודאי שכל בן ישיבה חייב בזה, אבל מי שהוא בעל משפחה שאינו משועבד לישיבה, אם ילמד אפילו חמש דקות בכל יום, זה גם כן ישיפע, כי דבר תמידי משפיע, כמו שכתוב (עיין אדר"נ פי"ו) "אבנים שחקו מים", לב האבן הוא כמו אבן, והמים הם תורה, כמו שאמרו (ב"ק יז, א) אין מים אלא תורה, וזה משפיע ומשנה את לב האבן.

ר.יח. מסירות נפש

יש דרגה של מסירות נפש על תורה, שאדם מתמסר בכל לבו ונפשו ללימוד התורה כמו שכתוב "ישמכם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם", ובפרשה ראשונה של קריאת שמע כתוב "ואהבת וגו' בכל לבבך ובכל נפשך" ודרשו חז"ל אפילו הוא נוטל את נפשך, אמנם מה שכתוב ושמתם וגו', לא שייך בזה מסירות נפש של מיתה, אלא הכוונה למסור את כל לבו ונפשו לתורה, שלא יהיה שום ביטול תורה, ולא יסיח דעתו מן התורה.

ומסירות נפש כזו אין בה ייסורי מיתה, אבל היא מסירות נפש של שינוי הטבע, מפני שטבע הגוף נמשך לביטול תורה, וקשה להתגבר כנגד הטבע, והעצה לזה היא כפי שאנו אומרים בברכות השחר "שתרגילנו בתורתך", והיינו ששייך להתרגל בתורה, על ידי שלומדים בהתמדה, ובמשך הזמן הרגל נעשה טבע, ומתרגלים שלא להסיח דעת מן התורה, ויש גם בימינו מתמדים כאלה שבדוקים בתורה בלי היסח הדעת, וככל שלומדים יותר, ההרגל מחזק את הטבע שלא יהיה ביטול תורה.

ר.יט. מעלות הזולת

רבינו יונה כותב בשערי תשובה (א, יח) שהצדיקים מפארים ומשבחים בני אדם על כל מעלה טובה שנמצאה בהם, ורואים תמיד את המעלות של בני אדם, כי לכל אחד יש מעלות, אין מי שאין לו מעלות, וצריכים לראות את המעלות.

אכן הביאור הוא כי מיתת הצדיקים מעוררת לתשובה, שכאשר רואים דין בצדיקים, מתעוררים מזה להוסיף יראת שמים ולחזור בתשובה, ועל ידי ההתעוררות והתשובה זוכים לכפרה, ובוה יבואר שהצדיק לא הפסיד כלום במיתתו, אלא רק הרוויח, שיזכה את הרבים, וגרם להתעוררות ולחיזוק כל הציבור.

ר.יב. מכה בנו גדול

איתא בגמרא (מו"ק יז, א) במי שיש לו בן גדול ומכה אותו, שעובר בלפני עור, כיון שאינו מועיל כלל בהכאתו, ורק גורם בזה שיתחצף אליו יותר, ובזמנינו אפילו בקטנים לא תמיד עוזרת ההכאה, על כל פנים בגדולים ודאי שאינו עוזר, רק להיפך, זה גורם לבן שיתחצף יותר, לכן אפילו אם האב צודק והבן אינו צודק, כיון שהבן הוא כבר גדול, אם האב מכה אותו הוא מכשילו בזה.

ולא רק בהכאה בידיים, אלא גם בדברי תוכחה, תוכחה בלשון פוגעת זה יותר גרוע ממכה, ואם מוכיחים את הבן בדברים פוגעים, אינו מקבל את התוכחה, ורק נעשה יותר גרוע.

ר.יג. מכתב האמרי אמת

ראיתי בספר "מידות ודרך ארץ" (דגל ירושלים) שמביאים מכתב האמרי אמת מגור, בדבר חשיבות תיקון המידות.

וכתב בדבריו שם: "לקבוע בקרבו מידות הטובות, עין טובה, נפש שפלה ורוח נמוכה" – שהמידות הטובות היו קבועות בלב, כגון עין טובה, נפש שפלה ורוח נמוכה. "עין טובה" היינו שמפרגן ונותן בשמחה לאחרים מתוך אהבת הבריות ומידות טובות, "ונפש שפלה" היינו שמתפקע במועט ואהבת אביו צריך כלום לעצמו, לא חמדת הממון ולא חמדת הכבוד, "ורוח נמוכה" היינו שאינו מתגאה ואינו מחשיב את עצמו במעשיו הטובים.

ועוד כתב שם "ולהיות עניו אצל בני ביתו", כמו שאמרו בתנא דבי אליהו (זוטא פי"ד) "היו עלוב ועניו לכל אדם ולאנשי ביתך יותר מכל אדם". הענוה האמיתית היא על בני ביתו! כשנמצא בתוך ביתו עם בני המשפחה, צריך להתנהג איתם בענוה, ולהיות נכנע להם, ולא ידבר איתם קשות, וגם אם הוא רואה שעושים דבר שאינו מוצא חן בעיניו – ישתוק ולא יפגע בהם.

וזהו מדרגה גדולה מאד, כי מצד טבע האדם, מי שהוא בעל הבית אינו יכול לסבול אם מישהו מבני הבית מתנהג לא לפי רצונו, ואם הוא רואה שעושים דבר נגד רצונו, מידת הכעס מתעוררת בו, ולכן מי שמתנהג בענוה בתוך ביתו, זה נגד הטבע, והיא מדרגה גדולה מאד, שאשרי הזוכה למדרגה זו.

ועוד כתב שם להתרחק ממידות רעות, קפדנות, כעס, אהבה וכו', וסיים "ולזה צריך יגיעה בשנים רבות", מפני שאדם נולד עם יצר הרע, וכדי לשנות את הטבע ולקנות בנפשו מידות טובות, צריך עבודה ויגיעה במשך שנים רבות.

ולא שייך לקפוץ בבת אחת למדרגות גבוהות, רק צריך להתקדם מדרגה אחר מדרגה על ידי התבוננות והרגל, עד שנעשה לו כטבע, כמו שכתב המסילת ישרים פי"ו "שלא ירצה לדלג ולקפוץ אל הקצה האחרון שבו רגע אחד, כי זה ודאי לא יעלה בידו, אלא יהיה פורש והולך מעט-מעט, היום יקנה קצת ממנו ומחר יוסיף עליו מעט יותר, עד שיתרגל בו לגמרי, כי ישוב לו כמו טבע ממשי".

ר.יד. מלבין שיניים לחברו

כשיושבים בחדר האוכל אחד ליד השני, ראוי לשאול ולהתעניין מה שלומך, ומהיכן באת, וכבר אמרו (כתובות קיא, ב) טוב המלבין שיניים לחברו יותר ממשקה חלב שנאמר ולבן שיניים מחלב, "משקה חלב" היינו שנותן לו לאכול ולשתות כשהוא רעב וצמא, אבל יותר טוב מזה "המלבין שיניים לחברו", משמחו בדברים וגורם לו שיתחיל לחייך קצת, ונותן לו הרגשה נעימה.

ר.טו. מנהלים

נהג בכל מוסד, תלמוד תורה או בית יעקב, יש מנהל, ומתחתיו יש פקידים, ובדרך הטבע המנהל חושב, היות והוא המנהל, והפקידים צריכים להיות ממושמעים אליו, צריך שיפחדו ממנו, שאם לא יפחדו ממנו לא יעשו את מה שהם חייבים לעשות, ומפני זה הוא מתנהג באופן שיפחדו ממנו, כי אז הפחד ויראת העונש

בה לשם שמים, כדי שיהיה כוח לעבודת הבורא, וכך מקיימים מצוות בכל רגע ורגע, כמה נפלא הדבר!

רכז. מצוות לא גורמות אכזריות

באור החיים הקדוש כתב (דברים יג, יח) לגבי עיר הנידחת, שצריכים להרוג את כל יושבי העיר לפי חרב, וכתוב שם "ונתן לך רחמים ורחמך", וביאר האור החיים: "כוונת מאמר זה, לפי שציווה על עיר הנידחת שיהרגו כל העיר לפי חרב ואפילו בהמתם, מעשה הזה יוליד טבע האכזריות בלב האדם, כמו שסיפרו לנו הישמעאלים כת הרוצחים במאמר המלך כי יש להם חשק גדול בשעה שהורגים אדם ונכרתה מהם שורש הרחמים והיו לאכזר, והבחינה עצמה תהיה נשרשת ברוצחי עיר הנידחת, לזה אמר להם הבטחה שיינתן להם השם רחמים, הגם שהטבע יוליד בהם האכזריות, מקור הרחמים ישפיע בהם כוח הרחמים מחדש לבטל כוח האכזריות שנולד בהם מכוח המעשה", עכ"ל.

ובדרשות הוד צבי לאאמ"ר זצ"ל (עמי לב) כתב "בעוונותינו הרבים יש 'רחמים' כאלו שאינם מלים בניהם, באומרים שהוא נגד היושר והצדק ומידת הרחמנות, ואנו המאמינים הפשוטים שמלים את בנינו, היה הדין נותן שנהיה אנשים אכזריים בלי רגש רחמים, ואלו החכמים היו צריכים להיות אנשים בעלי מידות טובות, בעלי רחמים וחמלה, ובפרט בני עשו 'רכי הלבב' אשר אביהם עשו בזה מתחילה למצוה זו כדאיאת במדרש תולדות רבה, היה מודרך הטבע שיהיו בעלי רחמים וחמלה יותר מבני ישראל, ומה אנו רואים: ההפך מזה אנו רואים, וגם בני עשו וידו בזה".

והיינו כי בדרך הטבע, מעשים כאלו של הריגת אנשי עיר הנידחת וברית מילה, הרי הם מעשים המולידים אכזריות, וזה יכול לרום לאהבת הרציחה, ולכך פירש הכתוב ואמר כי מאחר שמקיימים בזה מצוה, לא רק שאין זה מביא לידי אכזריות, אלא להיפך "ונתן לך רחמים", זה מוסיף רחמים, ונעשים יותר בעלי רחמים.

רכה. מצוות שכליות

בשמונה פרקים להרמב"ם פרק ששי הביא מה שאמרו (ליקוט ויקרא תרכ"ו) "שלא יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר חזיר, אלא אפשי אבל מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי", היינו שלא יאמר שאינו אוכל חזיר מפני שזה לא טעים, אלא באמת זה טעים, כמו שמצינו בגמרא (חולין קט, ב) שכל דבר שאסרה תורה יש כנגד זה דבר היתר באותו הטעם, ולמשל כנגד איסור דם הותר כבד, וכנגד בשר חזיר הותר מוחא דשיבוטא (מוח של דג ששמו שיבוטא) שהוא באותו הטעם, אם כן רואים שיש בזה טעם, אבל התורה אוסרת את זה, והוא ירא שמים ומקיים ציווי הקב"ה.

וכתב הרמב"ם שם שכל זה נאמר לגבי 'מצוות שמעיות', היינו מצוות שהתורה הייתה צריכה להשמיע אותן, ואינן תלויות בסברת האדם, כגון איסור אכילת חזיר, שאין לזה טעם מצד השכל, בזה אמרו שלא יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר חזיר אלא אפשי ואבי שבשמים גזר עלי, אבל 'במצוות שכליות' כגון מידות טובות שהשכל מחייב אותן, בזה המצוה היא לקיים מצד הטבע והשכל, ולא רק לשם מצוה, וכשאדם עושה חסד עם חברו לא יאמר הריני שונא את החסד ועושה רק מפני שהתורה מחייבת, כי אדרבה המצוה היא לעשות מתוך אהבת חסד ולא סתם לשם מצוה.

רכו. מקום מכובד

הגאון רבי שלמה קרליץ זצ"ל אמר פעם, כי אדם שמבקשים ממנו לשבת במקום מכובד, והוא יודע שגם אם יסרב לא ישמע לו אלא יפצירו בו עד שיהיה מוכרח לשבת שם, צריך שלא לעשות עצמו לעניו, שהרי בסוף יקבל את הכבוד בעל כורחו, ועדיף שיתיישב שם לכתחילה במהירות בלי שישמו לב אליו.

רכז. משמח את הבריות

מסופר בגמרא (תענית כב, א) שרבי ברוקא חוזאה פגש את אליהו הנביא בשוק, ושאל אותו האם יש כאן מי שהוא בן העולם הבא, והראהו אליהו על שני אחים שהם בני העולם הבא, ושאל אותם רבי ברוקא מה מעשיהם, והשיבו לו שהם אנשים שיכולים לבדח אחריים, והם מחפשים אם יש אדם שרוי בעצבות ומשמחים אותו, ובשכר זה זכו להיות בני העולם הבא.

ואילו את החסרונות יש לדון לכף זכות, שאינו אשם, כי זה הטבע והאופי שלו, ומה הוא יכול לעשות שלא קיבל חינוך טוב, וכפי שכתב הרמב"ן באיגרתו "שהוא שוגג ואתה מזיד", שאתה לפי הכוחות שלך ולפי החינוך שקיבלת הנך מזיד, שאינך עושה כל מה שאתה יודע, ואילו הוא שוגג, שאינו מבין, וגם אין לו כוחות לזה.

רכ. מעלות וזלות - כתיבתם

שמעתי שהיה תלמיד בחיידר שאמר לתלמידיו באחד השיעורים, שכל אחד יתיישב ויכתוב מעלות ודברים טובים שהוא רואה אצל חבריו, וזה השפיע מאד על כל הנהגתם במשך השנה, לראות בכל אחד את הדברים הטובים שיש בו, וללמד עליו זכות.

רכא. מעלות עצמו

יש אנשים שאינם יודעים את מעלותיהם, ולמשל בכישרונות, מי שהוא בעל כישרון לא מרגיש שיש לו כישרונות מיוחדים, ומה שהוא תופס ומבין מהו, נראה לו כדבר פשוט, ואינו שם לב שהוא מיוחד בזה. רק אדם שרוצה להרגיש חשיבות, מחפש במה להרגיש את חשיבותו, וממילא שם לב שהוא בעל כישרון ותופס ומבין יותר מאחרים. ובאמת אין שום סיבה להחשיב את עצמו בזה, כי כל הכישרונות הם במתנת שמים, אבל צריך להכיר ולדעת את כישרונותיו כדי שיוכל להשתמש בהם.

והרבה אנשים אינם מאמינים שהם בעלי כישרונות, ולפעמים הם רואים אחרים יותר טובים מהם בפרט מסוים, ומקבלים חלישות הדעת, וכבר סבורים שאינם שווים כלום, ואינם שמים לב שבהרבה פרטים הם טובים יותר מאחרים.

וכן במידות טובות יש הרבה אנשים שאינם מרגישים שיש להם מידות טובות, וידוע כי בדרך כלל מי שאינו בעל מידות טובות, הוא בעל גאוה ובטוח בעצמו שיש לו מידות טובות, והיצר הרע מפתה אותו לזה שיחשוב שאינו צריך תיקון המידות, אבל מי שהוא אמיתי בעל מידות טובות אינו מרגיש שיש לו מידות טובות, מפני שזה נראה לו כדבר פשוט, שכך הוא הטבע שלו להתנהג במידות טובות, ואינו שם לב שיש לו מעלות מיוחדות.

ובאמת גם זה אינו סיבה לגאוה, אבל צריך לדעת את המעלה שבזה, כי מעלה היא רכוש ועושר רוחני שיש לאדם, וכשאדם יודע שהוא בעל מעלה ויש לו מידות טובות, הוא יודע להשתמש בזה, ומשתדל להתחזק ולהתעלות עוד ועוד במידות הטובות, אבל אם אינו יודע שיש לו מידות טובות אינו משתמש בהם.

רכב. מעשרות

יש הנהגה של מידות טובות שרבים אינם יודעים מזה.

בציבור בני התורה מצוי שההורים מחתנים את הילדים, ויש הרבה הוצאות, ובדרך כלל ההורים לוקחים הרבה הלוואות, ונכנסים לחובות, וקשה להם לעמוד בתשלום כל החובות, ולעומת זה הזוג הצעיר יש להם הכנסה, שהבעל לומד בכוללים, בוקר וערב, או שמלמד תלמידים, והאשה עובדת ומרוויחה, ויש להם כספי מעשרות, ונשאלת השאלה, למי עדיף לתת את כספי המעשרות, האם להורים או למטרות צדקה אחרות?

דבר זה מפורש בשולחן ערוך הלכות צדקה (יו"ד סימן רנ"א) כי הקרוב קרוב קודם, וגם נאמר (שעיה נח, ז) "ומבשרך לא תתעלם". יש כאלה שמבינים את זה, אבל בטוחני שיש הרבה שאינם מבינים, וראוי שיידעו מכך, כי ההורים יש להם חובות, והזוג הצעיר צריכים להקל מעליהם, ולסייע להם בכספי המעשרות.

רכג. מצוות בכל רגע

יש לנו אפשרות לחיות חיים מאושרים, ולהיות עבדי השם בכל רגע ורגע, ולמשל כשהולכים לאכול, ונוטלים ידיים לאכילה, הרי מקיימים מצוה בנטילה, והברכה היא מצוה נוספת, וכבר יש בזה רווח גדול ושמחה גדולה, שזוכים לקיים שתי מצוות!

ואין לשער העולם הבא שזוכים ומרוויחים בכל מצוה ומצוה, ויתירה מכך אם עושים לא בשביל העולם הבא, רק בכוונה לעשות רצון השם, וזהי מדרגה יותר גבוהה.

ואחר כך כשניגשים לאכול שוב מברכים ברכת המוציא, וכשאוכלים גם כן הרי האכילה עצמה היא מצוה, כאשר מתכוונים

אכן מתרחק מן הכבוד פירושו אפילו אם אין הכבוד מפריע לו צריך בכוונה להתרחק מן הכבוד, מתוך הבנה שזה לא כדאי, והכבוד יכול להזיק, מפני שהכבוד גורם להרגיש חשיבות, שאם בני אדם מכבדים אותנו סימן שהוא חשוב, וזה נגד הענווה.

ואמנם טבע האדם שהוא רוצה שיחשיבו אותו, ומבקש לדעת כיצד מחשיבים אותו, ומה חושבים עליו, אבל לא כולם כך, ויש כאלה שאינם חושבים על זה, כפי שידוע לי על אאמו"ר זצ"ל שלמד בסלבודקא אצל רבי ברוך בער זצ"ל, ופעם אחת לאחר שנים רבות באו וסיפרו לו שהוא היה נחשב לבחיר הישיבה, ואמר כי מעולם לא עלה על דעתו לחשוב על זה, והיה אכפת לו מדוע סיפרו לו, הרי לא טוב לדעת את זה! – כזו הבנה, שלא כדאי לדעת ממה שמחשיבים אותו, כי על ידי זה עלול להרגיש חשיבות.

רלג. נגיעות

יש נגיעה גדולה שיכול להיות אדם בעל מידות טובות שלא אכפת לו אם פוגעים בו, אבל אם פוגעים בילד שלו הוא מתרגז וכועס, ובאמת גם כעס כזה הוא נגד האמונה, וצריך להבין כי הצער נגזר בהשגחה מן השמים, ואין מה להתרגז ולכועס, אך המציאות היא שאדם מרחם על בנו, ובדרך הטבע אפילו אם על כבודו הוא מוותר, אינו מוותר במה שנוגע לבנו, ובזה הנגיעה חזקה מאד.

ומעשה שהיה בשואה שהנאצים ימ"ש לקחו ילדים להריגה, והיה אדם שהיה לו כסף, ויכול היה לשחד אותם שיצילו את בנו, אבל ידע שאם ישחררו את בנו יתפסו במקומו ילד אחר, ושאל רב אם מותר להציל את בנו על חשבון ילדים אחרים, והרב לא ענה לו תשובה, והבין מזה כי על פי ההלכה אסור לעשות דבר כזה, והתגבר על עצמו ולא הציל את הבן. זהו אדם בעל מדרגה גבוהה באמונה שהתגבר על הנגיעה של הצלת הבן ולא עבר על ההלכה.

רלד. נדוניה - מן השמים

יש כאלה שרוצים להבטיח את עתידם, מפני שיש להם ילדים קטנים, ויצטרכו לחתן אותם, ויהיו הוצאות גדולות, וטרודים כבר מעכשיו בתכניות, ועוסקים בגשמיות להכין את ההוצאות לנישואי הילדים. אבל זו טעות, כי כל מזונותיו הגשמיים של אדם קצובים כדאיאתא בביצה דף ט"ז, וכשיגיע הזמן שצריך, נותנים מן השמים למי שצריך, כפי הזכויות שיש לו.

ומעשה שהיה אצל החזו"א, שהיה ויכוח בין שני מחותנים כמה הוצאות יתן כל אחד עבור בני הזוג, ואמר החזו"א, הרי מן השמים יש קצבה כמה שהזוג יקבל, והשאלה היא רק באיזו דרך זה יגיע, אם דרך זה או דרך זה, ומי שמחליט לתת, הוא יהיה "הצינור", שמן השמים יעבירו דרכו את מה שמגיע לבני הזוג.

רלה. נהיגה

הנה אצל צעירים יש תאוה לנהיגה ברכב, ורואים כך גם אצל ילדים קטנים שרוכבים על רכב קטן עם שלושה גלגלים ונהנים מזה, וכפי הנראה ההנאה היא להרגיש שהוא 'מנהיג'... אך צריכים לדעת שזה יצר הרע, ולפרסם את הדבר הזה שידעו שהוא מהיצר הרע, אם לא שיש צורך אמיתי בזה על ידי שאלת גדול בתורה.

רלו. נושרים

ידוע מעשה שהיה אצל החזו"ן איש [אני מכיר את בעלי המעשה] בבחור צעיר שיצא לתרבות רעה, עד שנעשה מחלל שבת רח"ל, ופעם אחת ביקש מאביו שיקנה לו כלי רכב, והאב ביקש להתנות עימו שלא ייסע בשבת, ושאל את החזו"ן איש, והורה החזו"א שיתן לבן את הרכב בלי שום תנאים, וחזר האב לביתו וסיפר לאשתו את הוראת החזו"א, והיא לא האמינה לכך, ואמרה כי בודאי לא הבין נכון את הוראת החזו"א, והכריחה אותו לעשות תנאי עם הבן, והסוף היה שהתקלקל והתרחק מהם יותר.

ילד שנתקלקל, העצה היא לנהוג עימו בידדות, ולקרב אותו, ואז יש סיכויים שיחזור בתשובה, כי הוא בעצמו יודע שאינו מתנהג כשורה, ומבין שאין זה ראוי לעשות נגד ההורים, אלא שהוא אנוס, מפני שהיצר הרע שולט עליו, ואם נוהגים איתו בכבוד ובדרך ידידות, זה נותן לו כוחות, ואז יש תקווה שיחזור למוטב, אבל אם מרחיקים אותו, הרי זה רק גורם שיהיה יותר גרוע.

ודבר זה שייך לא רק בשוק, אלא בכל מקום ומקום, וגם בין בני הישיבה יש כאלה שזקוקים לעידוד, אלא שבישיבה יותר קשה להבחין בזה, מפני שכל אחד מסתיר את הקשיים שלו, ואינו רוצה שידעו עליו שהוא סובל, כי הוא בעליל חלק אורח חיים הוא היותר מוקדם ללימוד ואינו רוצה להיות מסכן שירחמו עליו, וצריכים עין חדה לראות מי זקוק לעזרה ועידוד של מילה טובה.

רכה. משנה ברורה

המשנה ברורה חלק אורח חיים נוגע ממש למעשה בכל יום ויום ובכל רגע ורגע, וכפי שכתב המשנה ברורה עצמו בהקדמתו לחלק הראשון "נראה בעליל חלק אורח חיים הוא היותר מוקדם ללימוד לכל, אף שכל ארבעת חלקי שולחן ערוך הם נצרכים למעשה, מכל מקום חלק זה הוא מוקדם לכל כי ידיעתו הוא הכרחי בכל יום מימי חייו לקיום התורה ובלעדו לא ירים איש הישראלי את ידו ואת רגלו", ומי שאינו לומד משנה ברורה מוכרח להיכשל.

בפרט בהלכות שבת, וכפי שהביא המשנה ברורה בהקדמה לחלק ג' בשם יערות דבש "שאי אפשר כלל במציאות שייצגל מאיסור שבת אם לא ילמד כל הדינים על בורים היטב היטב", מפני שיש הרבה דברים המצויים שעלולים להיכשל בהם, כגון הלכות מוקצה, והלכות בורר, בורר שייך גם בבגדים, כשמציאי בגד אחד מתוך כמה בגדים, וכן בספרים, וצריכים לידע את ההלכות אימתי נחשב בורר, וכתנה יש עוד הרבה איסורי שבת המצויים.

רכט. משפחה

כל אדם שהוא בעל משפחה, משועבד לבני משפחתו, וצריך להקדיש להם זמן, ולשמוע מאשתו את מה שרוצה לספר ולומר לו, וכבר אמרו (קידושין מט, ב) תשעה קבין שיחה נטלו נשים, ומצרכי האשה שיהיה לה עם מי לדבר את "התשעה קבין", ופעם הגיעו לאדם שלא היה מדבר עם אשתו כדי צרכה, ואמרו לו בצחות שהוא עובר באיסור "אלמנה לא תענון", שאשתו היא כמו אלמנה שאין לה עם מי לדבר, ובפני מי תשוח את אשר על לבה.

רל. מתיקות

הדרך להצלחה בתורה, וגם עיקר המצוה של תורה, שנותנת שלמות ומקדשת את האדם, וכל המעלות שיש בתורה, זה על ידי שאדם מרותק לדברי תורה, ועוסק בהם מתוך התעניינות והנאה, ומרגיש את המתקנות בלימודו.

והנה בחורים צעירים הנמצאים במסגרת של ישיבה ועוסקים בתורה, לא כולם לומדים בצורה הזאת עם אהבת ומתיקות התורה, אבל הם יושבים ולומדים, כי מה יעשו, וכי יעזבו את הישיבה? הרי משועבדים למסגרת וצריכים ללמוד.

וההוצאות ניכרות ברבות הימים, שאם לומדים בצורה שאינה מעניינת והלימוד אינו מרתק ומושך, אזי כשיוצאים מן הישיבה ונעשים בעלי משפחה, הלימוד קשה להם, ועוסקים בדברים אחרים, כי לא למדו בצורה המושכת לפי טבעם.

רלא. מתמידים

הנה בסדרי הישיבה יש הפסקות בין הסדרים, וזה נועד למי שזקוק להפסקה, אמנם לא כל אחד צריך את ההפסקה, וזכורני מימי בחרותי בלומז'ה היו שם מתמידים גדולים שלמדו כל היום ברציפות בלי הפסקות, ובשעות בין הסדרים היו מזדרזים ואוכלים בזמן קצר, כמדומני בתוך י"ב דקות, ומיד לאחר הארוחה היו חוזרים ללמוד, ולמדו ברציפות עד סדר מוסר.

רלב. מתרחק מכבוד

אחד מהדברים שהתורה נקנית בהם הוא "מתרחק מן הכבוד", והכרתי אחד שכשהיה צריך להגיע למקום שמכבדים אותו, היה קשה לו לסבול את זה, והיה משתדל עד כמה שאפשר שלא ללכת לשם, לא מצד צדקות ופחד מהכבוד, אלא שמה שקשה לו לסבול את הכבוד, והרגיש בזה הרגשה לא נעימה – נגד טבעו.

ובאמת זו מדרגה, להרגיש שהכבוד מפריע לו, וכנראה שהציבור טועים בו, שמכבדים אותו כבוד שלא מגיע לו, ולהרגיש אי נעימות מחמת הכבוד. ואין הרבה בעלי מדרגה כאלה.

מוראות השואה ונשאר חזק באמונתו, וממנו אפשר לבקש ברכות, כי אדם כזה הוא בעל אמונה גדולה מאד.

יודוע שהיו אנשים פשוטים שלפני השואה לא היו מדקדקים כל כך במצוות, וכשהתחילו הגזירות התחזקו באמונה, ועמדו ופרסמו את האמונה בקול רעש גדול, ולהיפך היו אנשים בעלי מרגישות חשובה שפרקו עול תורה ומצוות, וזה תלוי כיצד הייתה דרגת האמונה בפנימיות הלב, מי שהיה בעל אמונה חזקה התחזק יותר באמונה, ומי שהאמונה חלשה נחלש יותר.

רמג. נסים שבכל יום

"על נסיד שבכל יום עמנו". בכל יום יש ניסים, וחלקם נסתרים, כמו שאמרו (נדה לא, א) שאין בעל הנס מכיר בנסו, יש ניסים נסתרים שלא מרגישים אותם, וגם יש ניסים גלויים שלא מרגישים אותם, כמו המצב הביטחוני בארץ הקודש, שכל המדינות מסביב יש להם הרבה נשק וכלי מלחמה, ויש שמבקשים להשמידנו רח"ל, ואנו יושבים ביניהם רגועים, וכי זה לא נס!?

שמעתי מהרב מפוניבז', כי מה שאנו יושבים כאן בטוחים ולא מפחדים מכל הסכנות שמסביב, זהו בזכות הבטחת התורה (ויקרא כו, ה) "וישבתם לבטח בארצכם", עצם הדבר שאנחנו רגועים ובטוחים, זה נס שלא כדרך הטבע!

יודוע כי אלו שנמצאים בארץ ויש להם אזרחות במדינות אחרות, מקבלים הודעות מאותן המדינות, ששואלים אותם, מדוע אתם נמצאים בתוך הסכנה, ומדוע לא תחזרו לארצכם. הגויים רואים את המציאות שאנחנו בסכנה, ואילו אנחנו נמצאים בתוך הסכנה ולא מרגישים את הסכנה, וזה עצמו נס.

רמד. נס קיומנו

כל אחד צריך לחשוב על המצב ולדעת כי "אשר לא יושעניו", ומה שיש מדינות בעולם שיש להם חשבונות לעזור לנו ועומדים לצדינו, הרי זה נס מן השמים!

כמדומה שאף פעם לא היה המצב כמו היום, שיש מדינות שלמות נגד עם ישראל, שרוצים להשמידו להרוג ולאבד בלי שום סיבה, וכפי שביקש המן הרשע בשעתו. חלק גדול מהעולם נגדנו ומבקשים להשמידנו רח"ל, ואינם מתביישים להודיע על כך בגלוי.

עלינו להתעורר שיהיה איה שנינו למעשה, להתחזק יותר בתורה ובתפילה, שיהיה יותר ברצינות, ויותר זמן, תלמוד תורה כנגד כולם, וכבר אמרו חז"ל (מכות י, א) מאי דכתיב עומדות היו רגליו בשעריך ירושלים מי גרם לרגליו שיעמדו במלחמה שערי ירושלים שהיו עוסקים בתורה.

רמה. נצור לשונך

הנה בתהלים (לד, יד) כתוב "נצור לשונך מרע", והיינו שזה תלוי באדם לשמור פיו מלשון הרע, ואילו בתפילה מבקשים 'נצור לשוני מרע', ולכאורה הדברים סותרים, שבתפילה משמע שזה תלוי בסייעתא דשמיא ולא ביד האדם, כי היצר הרע חזק מאד ולא שייך להתגבר עליו בכוחות עצמו כי אם בסייעתא דשמיא, ואילו בפסוק כתוב נצור לשונך מרע, ומשמע שזה תלוי באדם עצמו.

והתירוץ כי שני הדברים נכונים, ואמנם היצר הרע חזק מאד ולא שייך להתגבר עליו בלא סייעתא דשמיא, אבל יש תנאי לזה אימתי זוכים לסייעתא דשמיא, דווקא אם האדם בעצמו השתדל ועשה כל מה שהוא יכול לעשות, וכאשר אדם מתאמץ בכל כוחו לשמור פיו שלא לדבר לשון הרע, וכבר הגיע למצב כזה שאינו יכול להתגבר עוד בכוחות עצמו, אז הוא זוכה לסייעתא דשמיא, אבל אם לא עשה כל מה שבכוחו לעשות אין סייעתא דשמיא.

וכך ביארו המפרשים במה שאמרו חז"ל (קידושין ל, ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום וכי ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו, וביארו הגר"א והרמח"ל (קול אליהו סוכה, מסילת ישרים סוף פ"ב) כי דווקא בזמן שהאדם עצמו עשה כל מה שבכוחו, וכבר הגיע למצב שאלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו, אז הקב"ה עוזרו, אבל אם לא עשה כל מה שבכוחו אין הקב"ה עוזרו!

ומטעם זה כתוב בפסוק "נצור לשונך מרע", כי התנאי לזכות לסייעתא דשמיא הוא שישתדל בכל כוחו ויעשה כל מה שהוא יכול

רלו. נטילת ידיים

החזון איש היה מעורר, שלפעמים יושבים ולומדים, ובאמצע הלימוד מחככים עם היד בראש או במקומות המכוסים שיש בהם זיעה וצריכים נטילת ידיים, שאסור ללמוד ולהתפלל באופן כזה, ואם לומדים לא מצליחים, ובקובץ איגרות חזון איש כתב (ח"א ד) "צריכים לתת לב להיזהר ממפסידים טבעיים וסגוליים. מן הסגוליים – שלא להקל בנטילת ידיים, ומאד החמירו בזה". ועיון עוד בדבריו שם ובמשנה ברורה סימן ד'.

רלח. גנייעס

יש יצר הרע חזק מאד שרוצים לדעת חדשות, מה שנקרא 'גנייעס', ממה שנשמע בעולם, כוח הסקרנות הוא חזק מאד, וקשה להתגבר על זה, אבל יש חיוב להתגבר. אפשר להתרגל, וההרגל נעשה לטבע. מי שרוצה יכול להתרגל להפסיק לקרוא עיתונים, ולא יהיה שום הפסד מזה, העולם ימשיך להתנהג כפי שהתנהג עד עכשיו גם אם הוא לא יידע את החדשות, ואילו החדשות הנצרכות לו, הוא יידע אותם ממילא גם אם לא יקרא בעיתונים...

רלט. גניסיון העושר

שמעתי מעשה במשפחה של בני תורה, שהיו חיים בדחקות ובצמצום גדול, עד שלא היה בשר לאכול בשבת, ואכלו בשבת מאכלי חלב, אך הם היו מאושרים ושמחים בחלקם, ואחד הילדים הקטנים במשפחה התבטא ואמר לפי תומו "אנחנו יש לנו ניסיון העושר, שלא חסר לנו כלום", כך הם הרגישו, שיש להם ניסיון העושר, כי יש להם מה לאכול, והם שבעים ואינם רעבים, והיו מאושרים בזה, בלי לחפש דברים נוספים שהם מותרות.

רמו. ניצול הזמן

יש להשתדל כפי כוחו עד כמה שאפשר להתקדם בידיעת השי"ס, זה לא קשה, ולא צריך לקחת הרבה זמן.

כידוע שבעלי בתים שומעים שיעור בדרך היומי, ובדרך כלל בשעה אחת מספיקים את כל הדרך עם חלק מהתוס', וזה אצל בעלי בתים שאינם רגילים ללמוד לבד וצריכים להתעבב להסביר כל פרט ופרט, אבל מי שרגיל ללמוד לבד יכול אפילו בפחות משעה ללמוד דף גמרא, לכל הפחות עם רש"י בלי תוספות.

אם אדם יתבונן יראה שיש הרבה זמנים שמתבזבזים במשך היום, מתוך סקרנות והתעניינות בדברים בטלים שאין בהם צורך, האדם בטבעו סקרן לדעת מה נעשה ומה נשמע, וכגון כשרואה מודעה הוא מתעניין לדעת מה כתוב בה, מה החדשות, ומה כתוב בעיתון, כל מיני דברים בטלים שאין בהם צורך כלל, והזמן מתבזבז בו, וברגעים האלה אפשר ללמוד שי"ס!

רמא. ניצול זמנים קצרים

כל אחד יכול לדעת את השי"ס, אם יצלל כראוי את הזמנים הפנויים שיש לו. ומעשה שהיה עם הגאון רבי זליג ראובן בענגיס זצ"ל שהיה בקי בכל השי"ס, והיה חוזר על תלמודו פעמים רבות, ובאחת הפעמים שסיים את השי"ס עשה חגיגה גדולה מאד, ושאלוהו שהרי כבר סיים את השי"ס פעמים רבות, ומה המיוחד בסיום הזה ששמח יותר מכל הפעמים?

והסביר ואמר כי כל הסיימים הם ממה שהוא לומד בסדריו הקבועים, ואילו כעת הוא עושה סיום על מה שלמד בזמנים פנויים, כשצריך להמתין באיזה מקום כמה רגעים, כגון כשמחכה לרופא, או שצריך לנסוע ומחכה לרכב שיגיע לקחת אותו, בזמנים כאלו שאינו יכול ללמוד את הסדרים הקבועים שלו, הוא מנצל את הרגעים הפנויים ולומד בהם, ומזה גמר שי"ס, וזוהי שמחה מיוחדת שזכה לנצל את הזמן. בכמה דקות אפשר ללמוד כמה שורות גמרא, וכל פרוטה מצטרפת לחשבון גדול!

רמב. ניצוליו שואה

הרבי מסאטמר זצ"ל אמר פעם לאחד ששאל אותו בעת ששהה בארץ ישראל, אצל מי יוכל לבקש ברכות אחרי שהרבי יעבור לחוץ לארץ, ואמר לו, שיחפש אדם עם מספר חקוק על היד שעבר את

רמט. סדר מוסר בכוללים

מֶרֶן הַגְּרָא"מ שֶׁךְ זצ"ל הִנְהִיג גַּם בְּכֻלָּיִם שִׁלְמָדוּ מוֹסֵר בְּכָל יוֹם, שֶׁאֵם בְּחֹרִים צְעִירִים זְקוּקִים לֹזֶה, כָּל שֶׁכֵּן אֲבָרְךָ שִׁישׁ לֹו עוֹל שֶׁל מִשְׁפָּחָה, וְדָאֵי שְׁהוּא חַיִּיב יוֹתֵר לְעִסוֹק בְּמוֹסֵר שְׁלֵא לְשִׁכּוֹחַ חוֹבֹתָו בְּעוֹלָמוֹ, וְיֵשׁ בּוֹה תוֹעֵלַת גְּדוּלָה בְּרוּחָנוּת וְגַם בְּגִשְׁמִיּוּת.

רנ. סייעתא דשמיא בזמינו

ב"ה זְכִינּוּ בְּדוֹרוֹנוֹ לְדַבֵּר שְׁלֵא הִיָּה הִרְבֵּה דוֹרוֹת, שִׁישׁ סִייעָתָא דְשִׁמְיָא מִיּוֹחַדַת לְתוֹרָה, וְכָל מִי שֶׁשֶּׁשְׁקָה נִפְשׁוֹ בְּתוֹרָה יִכּוֹל לְלַמּוֹד, וְגַם כָּל מִי שְׁהוּא בְּדִרְגַת "שִׁשְׁכָרִי" יֵשׁ לוֹ "זְבוּלוֹן" שֶׁמִּפְרַס אֹתוֹ, וְגַם לְאַחַר שֶׁהָיוּ גִזְרֹת וְקִיצוּצִים בְּקִצְבָאוֹת הַמַּמְשִׁלְתָּיוֹת לְאַבְרָכִים, נִפְתְּחוּ וְנוֹסְפוּ כּוֹלָלִים חֲדָשִׁים, זֹהוּי סִייעָתָא דְשִׁמְיָא מִיּוֹחַדַת שְׁמִי שְׁרוּזָה בְּאַמַת לְעִסוֹק בְּתוֹרָה, יֵשׁ לוֹ כָּל מָה שְׁצָרִיךְ לְמַחֲיָתוֹ, לֹא מוֹתְרוֹת אֲבֵל הַדְּבָרִים הַהִכְרָחִים יֵשׁ לוֹ.

רנא. סימני ישראל

אִמְרוּ חוּז"ל (יְבֻמוֹת ע"ט, א) שְׁלוֹשֶׁה סִימָנִים יֵשׁ בְּאַוּמָה זֹו רַחֲמִינִים בִּישְׁנַיִם וְגוֹמְלֵי חֲסִדִּים, הֵיִינוּ שֶׁהַמַּעֲלוֹת הַמִּיּוֹחַדוֹת הָאֵלוֹ קִימָמוֹת רַק בְּכָלל יִשְׂרָאֵל וְלֹא בְּאַוּמוֹת הָעוֹלָם. וְסִיפֵר לִי יְהוּדִי אֶחָד כִּי פִעַם בַּעַת מַלְחָמָה נִתְקַל בְּחִיילֵי גוֹי שְׁבָא לְהוֹרֹגוֹ, וְהִיָּה מוֹכֹרֵר לְדוֹרוֹס אֶת הַגּוֹי כְּדִי לְהִינְצֵל מִמֶּנּוּ, אֲבֵל הִיָּה לוֹ צַעַר וְכָאֵב גְּדוֹל מְזוֹה, וְעֵשָׂה כֵּן רַק בְּלִית בְּרִירָה, מִפְּנֵי שֶׁהִיָּה שְׁרוּיָה בְּסִכְנַת נִפְשׁוֹת.

וְכֵן זְכוּרֵינִי מִימֵי יְלֻדוֹתַי בְּרוּסִיָּה, וְפִעַם הָאֶת הַכֶּבֶד רָאָה חֲתוּל וְהַשְׁכֵּנִים הַגּוֹיִים גִּידְלוּ כָּלֵב בְּבֵיתִים, וְפִעַם אֶחָת הַכֶּבֶד רָאָה חֲתוּל וְטָרַף אֹתוֹ, וְכָל הַגּוֹיִים הִבִּיטוּ בּוֹה וְצָחֲקוּ מִשְׁמַחָה, אֲךָ אֲנִי לֹא הֵיִיתִי מְסוּגֵל לְרֵאוֹת זֹאת, וְרִיחֲמֵתִי בְּלִבִּי עַל הַחֲתוּל שֶׁנִּטְרַף. זֹהוּ טַבַּע הַרְחֲמָנוּת שֶׁל כָּלל יִשְׂרָאֵל.

רנב. סירת הצלה

מַעֲשֵׂה שֶׁהִיָּה בְּחוּץ לְאַרְץ בְּשְׁנֵי יְהוּדִים שְׁאִינִם שׁוֹמְרֵי תוֹרָה וּמְצוּוֹת שֶׁהָיוּ שׁוֹתֵפִים בְּחֻנוֹת, וּפְתַחוּ אֶת הַחֲנוּת בְּשַׁבַּת, וְכַשְׁהָגִיעַ רֹאשׁ הַשָּׁנָה טַעַן אֶחָד מִן הַשׁוֹתֵפִים שִׁישׁ לְסוּגֵר אֶת הַחֲנוּת בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, אֲבֵל הַשְּׁנֵי סִירְבּוּ וְאָמְרוּ לוֹ, הִנֵּן "עַם הָאַרְצָא", שֶׁהָרִי קְדוּשַׁת רֹאשׁ הַשָּׁנָה הִיא פְּחוֹת מִקְדוּשַׁת שַׁבַּת, שְׁחִילוֹל שַׁבַּת עוֹנֵשׁוּ חֲמוֹר בְּסִקִּילָה, וְאֵילוֹ רֹאשׁ הַשָּׁנָה הוּא רַק לֹאוֹ וְאֵינוֹ בְּסִקִּילָה, וְאֵם אֵינֶךָ מַפְחֵד מַחֲלִיל שַׁבַּת חֲתוּמָה, אֵינֶן לָךְ לְחַשׁוֹשׁ מִרֹאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁהוּא פְּחוֹת חֲמוֹר. וְהִלְכוּ לְשֹׂאוֹל אֶת אֶחָד הַרְבֵּנִים.

וְאָמְרוּ לָהֶם מִשֶּׁל לְסַפִּינָה גְּדוּלָה שִׁישׁ בְּתוֹכָהּ גַּם סִירוֹת לְהַצֵּלָה, וְדָאֵי שֶׁהַסַּפִּינָה חֲשׁוּבָה יוֹתֵר מִן הַסִּירוֹת, וְאָף עַל פִּי כֵּן בּוֹמֵן שִׁישׁ סַכְנָה לְסַפִּינָה שֶׁתִּטְבַּע בֵּים, וְצָרִיכִים לְהוֹצִיא מִמֶּנָּה דְבָרִים הַמְכַבְּדִים עֵלֶיהָ, וְכִי יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת לְזָרוֹק אֶת סִירוֹת הַהַצֵּלָה כְּדִי לְהַקֵּל עַל הַסַּפִּינָה? וְהַמְשִׁיךְ הִרְבּוּ וְאָמְרוּ לָהֶם, כִּךְ גַּם מִי שֶׁנִּתְרַחַק מִן הַיְהוּדוֹת וְאֵינוֹ שׁוֹמֵר שַׁבַּת, אֵם הוּא עֵדִינֵן שׁוֹמֵר אֶת רֹאשׁ הַשָּׁנָה, זֹהוּי סִירוֹת הַהַצֵּלָה שְׁלוֹ שִׁיָּהִיָּה יְהוּדִי, וְבִלִּי זֶה הוּא גּוֹי גַּמּוֹר.

רנג. סכנת הכבוד

הַנִּישְׁיוֹן הַגְּדוֹל בְּיוֹתֵר הוּא כַּשְׁאֵדָם מִקְבֵּל כְּבוֹד. וּמְצִינוּ שְׁנֵי חֲלָקִים בְּכְבוֹד, יֵשׁ חֲמֵדַת הַכְּבוֹד וְיֵשׁ סַכְנַת הַכְּבוֹד. חֲמֵדַת הַכְּבוֹד הִיא הַתְּאוּוֹה לְכְבוֹד, וְאֵילוֹ סַכְנַת הַכְּבוֹד הִיא אֲדָם שֶׁכֶּבֶר מִקְבֵּל כְּבוֹד, שְׁעָלוֹ לְהִתְרַגֵּל לֹזֶה, וְהַכְּבוֹד עָלוֹל לְחַשְׁבֵּיעַ עֵלָיו, כִּכּוֹן מִי שֶׁמִּתְרַגֵּל לְשַׁבַּת בְּמִזְרָח וְכֶבֶר אֵינוֹ מְסוּגֵל לְשַׁבַּת בְּמַעַרְב.

הִרְבּוּ מְפוֹנִיבֵיז אִמְרוּ פִעַם לְאַחַד שֶׁנַּעֲשֶׂה רַב בְּגִיל צַעִיר, שְׁלֵא יִהְיֶה 'צוֹ גִישְׁמִידַט צוּם מִזְרָח' – שְׁלֵא יִהְיֶה מַחֲבֹר וּמוֹלַחַם לְמִזְרָח, כְּמוֹ נִפְחַ שְׁמַלְחִים וּמַחֲבֵר בְּרוֹל לְבְּרוֹל וְנַעֲשֶׂה חֲתִיכָה אַחַת.

וּמַעֲשֵׂה שֶׁהִיָּה בְּאַחַד שְׁכִיחֵן כֶּרֶב בְּעִירָה בְּחוּץ לְאַרְץ, וּבִקִּישׁ לַעַת זָקְנָתוֹ לְעוֹזֵב אֶת הַרְבֵּנוֹת וְלַעֲלוֹת לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל, וְרַבִּי יִשְׂרָאֵל סְלַנְטֵר הוֹרָה לוֹ שִׁינְסָה תַּחֲלִילָה בְּמִשְׁךְ כְּמוֹהוּ חוֹדְשִׁים לְרֵאוֹת אֵם הוּא יִכּוֹל לְהַסְתֵּדֵר בְּלִי הַכִּיבוֹדִים שֶׁל הַרְבֵּנוֹת, שְׁלֵא לְשַׁבַּת בְּמִזְרָח, וְלֹא לְקַבֵּל עֲלֵיתִי שְׁלִישִׁי, וְרַק אֵם יִהְיֶה מְסוּגֵל לֹזֶה, אִזּוֹ יִרְאֶה שֶׁהוּא יִכּוֹל לְעוֹזֵב אֶת הַרְבֵּנוֹת וְלַעֲלוֹת לְאַרְץ הַקְּדוּשָׁה. וְכַעֲנוֹן זֶה מוֹבָא בְּסַפֵּר 'פְּנֵי הָאָרִי חַחִי' עַל אֶחָד מֵהַרְבֵּנִים שֶׁהָיוּ בְּאוֹתָהּ תְּקוּפָה.

לַעֲשׂוֹת, וְצָרִיךְ תַּחֲלִילָה לְהַשְׁתַּדֵּל בְּעַצְמוֹ כְּמוֹהוּ שֶׁהוּא יִכּוֹל לְשַׁמּוֹר פִּיּוֹ מִלְשׁוֹן הָרַע, וְרַק אַחֲרַי שֶׁהַשְׁתַּדֵּל וְהִתְאַמֵּץ בְּכָל כּוֹחוֹ, אִזּוֹ שִׁיךְ לְבַקֵּשׁ סִייעָתָא דְשִׁמְיָא – "נְצוֹר לְשׁוֹנֵי מַרְעִי".

וְצָרִיךְ לְבַקֵּשׁ עַל זֶה, כִּי מִי שְׁאֵינוֹ מְבַקֵּשׁ, סִימָן שֶׁהוּא סְבוֹר כִּי הִדְבַר תְּלוּי בִּידוֹ, וּמִן הַשְּׁמַיִם מֵרְאִים לוֹ שְׁאֵין זֶה תְּלוּי בִּידוֹ, וְצָרִיךְ סִייעָתָא דְשִׁמְיָא לְהַצִּילָה, שֶׁהִכֵּל בְּיַד שְׁמַיִם.

רמו. נקודת הבחירה

מִוִּיר הַגְּרָא"א דְסַלֵּר זצ"ל הִיָּה אֹמֵר כִּי לְכָל אָדָם יֵשׁ "נִקּוּדַת הַבְּחִירָה" כְּפִי מִדְרָגָתוֹ, אֲשֶׁר לְמַטָּה מְאוּתָה הַנִּקּוּדָה יֵשׁ דְּבָרִים שְׁאִינִם נִישְׁיוֹן עֲבוּרוֹ כָּלֵל, וְאֵין לוֹ שׁוֹם הוּא אֲמִינָה לַעֲשׂוֹת אֹתָם, וְנִקּוּדַת הַבְּחִירָה שְׁלוֹ הִיא רַק מִמְדְרָגָה מְסוּיֵמַת וּמַעֲלָה, שֶׁשֶּׁם קִימָמַת אֲצִלוֹ הוּא אֲמִינָה אַחֲרָת.

וְלִמְשַׁל אֵם יֵאָמְרוּ לְאָדָם לְעַבּוֹר אִיסוּרִים חֲמוּרִים, לְחַלֵּל שַׁבַּת אוֹ לְאֲכֹל מְאֻכְלוֹת אֲסוּרוֹת, וְדָאֵי שְׁלֵא יִהְיֶה לוֹ שׁוֹם סַפֵּק בּוֹה, וְלֹא תַּהִיָּה לוֹ אֲפִילוֹ הוּא אֲמִינָה לְחַלֵּל שַׁבַּת אוֹ לְאֲכֹל מְאֻכְלוֹת אֲסוּרוֹת, מִפְּנֵי שְׁדַבֵּר זֶה נִמְצָא לְמַטָּה מִנִּקּוּדַת הַבְּחִירָה שְׁלוֹ, וּפְשׁוּט אֲצִלוֹ שְׁלֵא יַעֲבוּר עַל הַהִלְכָה בְּעִנְיֵינִים חֲמוּרִים אֵלוֹ.

וְלַעֲלוֹת לֹזֶה יֵשׁ דְּבָרִים אַחֲרִים שְׁצָרִיךְ הַתְּגַבְּרוֹת בָּהֶם, כִּכּוֹן בִּישׁוּל תוֹרָה אוֹ שֶׁל הָרַע, שְׁעַל זֶה יֵשׁ יִצֵּר הָרַע חוֹק מְאֹד, וְיֵשׁ סַקְרָנוֹת לְדַעַת "נִיעֵס" ו"חֲדָשׁוֹת" מִמָּה שֶׁנַּעֲשֶׂה בְּעוֹלָם, וּמִוִּירִים הִיתֵר בּוֹה, אֲבֵל בְּאַמַת זֶה אִיסוּר גַּמּוֹר שֶׁל לְשׁוֹן הָרַע וּבִישׁוּל תוֹרָה.

וְהַגְּהַ"צ רַבִּי יְרוּחַם מִמִּיר זצ"ל אִמְרוּ כִּי תַּפְקִיד הָאָדָם הוּא שְׁדַבְּרִים שֶׁהֵם נִישְׁיוֹנוֹת עֲבוּרוֹ וְצָרִיךְ בְּחִירָה בָּהֶם, יַעֲשֶׂה אֶת עַצְמוֹ לְמוֹכֹרֵחַ, וְהֵיִינוּ שִׁיבְחָר בְּצַד הַטוֹב, וְיִרְגִיל עַצְמוֹ בְּטוֹב, עַד שֶׁהִתְרַגֵּל יַהֲפוֹךְ לוֹ לְטַבַּע, וְיִהְיֶה כְּמוֹכֹרֵחַ בּוֹה.

וְלִמְשַׁל תַּפִּילָה בְּכוּוֹנָה, זֶה לֹא פְשׁוּט, וְתְלוּי בְּבְחִירָה, אֲבֵל אֲפִשֵּׁר לְהִתְרַגֵּל בּוֹה בְּמִשְׁךְ הַזְּמָן, עַד שִׁיָּהִיָּה כְּמוֹכֹרֵחַ שְׁאֵינוֹ יִכּוֹל לְהִתְפַּלֵּל בְּלִי כּוּוֹנָה, וְכֵן בִּישׁוּל תוֹרָה וְלְשׁוֹן הָרַע, אֲפִשֵּׁר לְהִתְרַגֵּל בְּהַתְּמַדָּה בְּתוֹרָה וּבְשִׁמְרִית הַלְשׁוֹן, עַד שִׁיָּהִיָּה כְּמוֹכֹרֵחַ בּוֹה, שְׁלֵא תַּהִיָּה לוֹ אֲפִילוֹ הוּא אֲמִינָה לְבִישׁוּל תוֹרָה וְלְשׁוֹן הָרַע.

רמוז. סדר המוסר בישיבות

לְפָנֵי שְׁנַיִם רְבוֹת הָיוּ שְׁתֵּי דַעוֹת בֵּין הַגְּדוּלִים אֵם לְקַבּוֹעַ סְדֵר מוֹסֵר בִּישִׁיבוֹת, וְהָיוּ מְגִדְלוֹי יִשְׂרָאֵל שְׁאִמְרוּ כִּי אֲמַנֵּם בּוֹדָאֵי שְׁכָל אֶחָד צָרִיךְ לְלַמּוֹד סְפָרֵי יִרְאֶה וּמוֹסֵר, אֲבֵל אֵין לְקַבּוֹעַ זְמַן מְסוּיֵם לֹזֶה, מִפְּנֵי שֶׁנִּמְצָאִים בְּאַמְצַע הַלִּימּוּד, וְלֹא שִׁיךְ לְסוּגֵר אֶת הַגְּמָרָא כְּדִי לְלַמּוֹד מוֹסֵר, וּמֵאִידֵךְ הָיוּ גְדוּלִים אַחֲרִים שְׁאִמְרוּ כִּי כַּשֶּׁם שֶׁמִּפְסִיקִים אֶת הַלִּימּוּד לְתַפִּילָה וְאֵין בְּכֵךְ בִּישׁוּל תוֹרָה, כִּךְ גַּם אֲפִשֵּׁר לְהַפְסִיק לְצוּרֵךְ לִימּוּד הַמּוֹסֵר, וְאֵין בְּכֵךְ בִּישׁוּל תוֹרָה, אֲלֵא זְמַן מוֹסֵר לְחוּד וְזְמַן תוֹרָה לְחוּד.

אֲבֵל בִּימֵינוּ הַכֵּל מוֹדִים שֶׁסְדֵר הַמוֹסֵר הוּא דְבַר הַכְּרָחִי, וְכֶבֶר הִנְהִיגוּ בְּכָל הַיִּשִּׁיבוֹת זְמַן קַבּוֹעַ לְלִימּוּד הַמוֹסֵר בְּכָל יוֹם, וְכֵן כְּתַב הַחֲפֵץ חַיִּים בְּמַכְתָּבוֹ לְרֹאשֵׁי הַיִּשִּׁיבוֹת (בֵּית יִשְׂרָאֵל פ"ט) "רֵאוּי וְנַחוּץ לְקַבּוֹעַ בְּכָל הַיִּשִּׁיבוֹת עַת קַבּוֹעַ לְלִימּוּד הַמוֹסֵר בְּכָל יוֹם, וְכֵן דִּיבְרַתִּי עַם גְּדוּלִים שֶׁהִתְגַּדְּרוּ מִלִּפְנֵים לְלִימּוּד הַמוֹסֵר בִּישִׁיבוֹת, וְעַתָּה הוֹדוּ הַכֵּל כִּי כְהִיּוֹם נַחוּץ מְאֹד לִימּוּד הַמוֹסֵר, וְבִלֹּא לִימּוּד הַמוֹסֵר אֵין אֲנוֹ בְּטוֹחִים שֶׁתַּתְקִיִּים תוֹרַת הַשֶּׁם וְיִרְאָתוֹ בִּידֵינוּ".

רמח. סדרי הישיבה

בְּדוֹק וּמוֹנוּסָה כִּי אֵלוֹ שֶׁהֵם מְסוּדָרִים כְּפִי סְדְרֵי הַיִּשִּׁיבָה מְצַלִּיחִים מְאֹד, בְּאִים בּוֹמֵן לְתַפִּילָה, וְנִמְצָאִים כְּבֵר מַתְחִילַת הַתַּפִּילָה, וְכֵן בְּסְדְרֵי הַלִּימּוּד נִמְצָאִים בְּשַׁעֲהַ הַקַּבּוּעָה בְּתַחֲלִילַת הַסְּדֵר, וּמִי שִׁיכּוֹל מוֹסִיף כְּפִי כּוֹחוֹ, אֲךָ בְּתַנְאֵי שְׁלֵא יִהְיֶה עַל חֲשַׁבּוֹן סְדְרֵי הַיִּשִּׁיבָה, מִי שְׁצִמּוּד לְסְדְרֵי הַיִּשִּׁיבָה מְצַלִּיחַ, גַּם אֵם אֵינוֹ מוֹסִיף יוֹתֵר מְזוֹה, בְּתַנְאֵי שְׁבַשְׁעוֹת בֵּין הַסְּדָרִים לֹא יַעֲסוֹק בְּשִׁטּוּיּוֹת וּבְדְבָרִים שֶׁל בְּטָלָה הַמוֹשְׁכִים אֶת הַלֵּב, רַק בְּמִנוּחָה הַנְּצִרְכָת לֵל בְּטָלָה.

וְיֹדַע כִּי הַנְּצִי"ב מוּוְאֵלוֹזִין אִמְרוּ, מִי נִקְרָא מְתַמִּיד? מִי שְׁאוּכַל בּוֹמֵן, וְיִשׁוּן בּוֹמֵן, וְלוֹמַד בּוֹמֵן. בְּלִי "מְבַצְעִים" מִיּוֹחַדִּים שֶׁל הַתְּמַדָּה. אֲמַנֵּם יֵשׁ שְׁזוּקוּקִים לְמַבְצְעִים וְבִלִּי זֶה לֹא יִלְמְדוּ, אֲבֵל לְכַתְחִילָה עֲדִיף בְּלִי מְבַצְעִים, לְאֲכֹל בּוֹמֵן וְלִישׁוֹן בּוֹמֵן וְלַלְמּוֹד בּוֹמֵן, כְּפִי הַזְּמַנִּים הַקַּבּוּעִים בְּסְדְרֵי הַיִּשִּׁיבָה.

רנח. ספרי הנתיבות

הנתיבות חיבר ספרים רבים, ובהם נתיבות על חושן משפט, חוות דעת על יורה דעה, קהלת יעקב על אבן העזר, וכן פירושים על התורה ועל חמש מגילות ועוד, ולעת זקנתו הדפיס סידור דרך החיים, ובו הלכות פסוקות מסודרות על סדר התפילה.

וכתב בהקדמה שם מפני מה חיבר חיבור זה: "כי בחיבורי אשר חיברתי בעזרת צורי וגואלי, לא ידעתי אם כיוונתי בהם להלכה, וגם יראתי אם לא התערב בהם כוונות בלתי רצויות ח"ו, ואחשבה לדעת זאת וכו' לעסוק בדיני תפילה הנחוצים לכל העולם".

והיינו שחשש שמא בכל חיבורי לא הייתה כוונתו לשמה, כי רואים בהם את גאונותו וחרירותו בתורה, והעצה היא לעשות זיכוי הרבים בדבר שלא ירגיש בו שום חשיבות, לכן חיבר את הסידור דרך החיים, שבו מביא רק הלכות פסוקות מהשולחן ערוך ונושאי כליו, והם הלכות פשוטות השוות לכל נפש, שלא ניכרת בהם חריפות מיוחדת, ובה כבר לא ירגיש חשיבות, ובוודאי יהיה לשמה, לזכות את הרבים בדיעות ההלכה למעשה.

ואמנם ידוע שגם בסידור דרך החיים, מי שמעיין היטב יכול לראות את חריפותו, ולפעמים מיישב בדבריו קושיות של גדולי האחרונים, ולדוגמא בדיני תפילת ערבית מיישב במילה אחת קושיא של המגן אברהם בענין אונס ביום אחרון (א"ה). נתבאר בשיעורי רבינו לכתובות דף ב', והרי המגן אברהם היה מגדולי האחרונים, ונתחברו חיבורים רבים על דבריו, מתחית השקל ועוד, והנתיבות בדרך החיים במילה אחת יישב את קושייתו!

רנט. ספרי מוסר מהראשונים

יש שטועים וחושבים שלמוד בספרי היראה הוא תקנה מחודשת שחידש רבי ישראל סלנטר, אך טעות בידם, והאמת כי הרבה ראשונים כתבו ספרי מוסר, כגון רבינו יונה שכתב את השערי תשובה, וכתב גם עוד שערים שאינם בממצא, כמו שער התורה (מוזכר בשערי תשובה ג, קנו), והרמב"ם בסוף כל ספר מיד החזקה כתב דברי מוסר, וכן ספר מורה נבוכים שהוא ספר על אמונה יש בתוכו הרבה דברי מוסר, וגם הטור והשולחן ערוך מעתיקים מדבריו, ויש עוד ספרי מוסר רבים שכתבו הראשונים, כמו חובות הלבבות ועוד, וכל אחד כתב את הדברים שהיו נצרכים לחיזוק בני דורו, וכבר האריך בזה בספר אור ישראל בשערי אור.

רס. ספרי מוסר לצורך הדור

בכל דור ודור יש יצרי הרע חדשים, ולכן בכל הדורות נתחברו ספרי מוסר חדשים כפי מה שצריך לאותו הדור, וכבר בפרקי אבות הובאו דברי מוסר שאמרו הנתנים לבני דורם, וכן הראשונים כתבו ספרי מוסר, כגון שערי תשובה וחובות הלבבות, ולאחר מכן בדורות האחרונים נתחברו ספרי מוסר, כגון אורחות צדיקים, ומסילת ישרים, אור ישראל, ועוד ספרים, עד הדור האחרון, שנתחברו ספרי מוסר מגדולי הדור, כגון אור יחזקאל ממרן המשגיח זצ"ל, שיש בו הרבה שיחות ומכתבים ובהם דברי חיזוק והדרכה כיצד להתגבר על היצר הרע ולחיות חיים ישרים בשמחה.

רסא. סקרנות

בטבע האדם יש סקרנות לדעת חדשות, אפילו דברים שאינם נוגעים למעשה, ומתעניין לדעת מה נעשה במדינות הרחוקות, ויש אנשים שרוכשים עיתונים כדי לדעת ולהתעדכן במה שקורה בעולם, אבל באמת אין בכך שום צורך ושום רווח, ואדרבה בודק ומנוסה שאם לא קוראים עיתונים יש יותר מנוחת הנפש וחיים רגועים מאד, וכמו בדורות הקודמים שלא ידעו מה שנעשה בעולם וחיו חיים רגועים ומאושרים.

אדם אינו מנהל את העולם, ולא יחסר כלום אם לא יידע מה נעשה בעולם, רק מי שמשמעם ואין לו מה לעשות, צריך לקרוא עיתונים כדי להפיג את השעמום, אבל אנו בני תורה ויש לנו מה לעשות, לקיים חובתנו בעולמנו, וחובתנו היא שהסקרנות תהיה בדברי תורה, להתעניין לדעת מה התורה אומרת, מה הקושיא ומה התירוץ, ולא להתעניין בדברים בטלים.

והיינו מפני שבארץ ישראל יש עוד רבנים, ושם לא יקבל את הכבוד שהורגל אליו, ויסבול מזה מאד, וירגיש כי חיינו אינם חיים, ואם באכילה אמרו חז"ל (ב"ב קמו, א) שינוי וסת תחילת חולי, כל שכן שינוי וסת של כבוד, שזה גורם הרגשה מאד לא טובה, ולכן צריך לבדוק את עצמו תחילה אם הוא מסוגל לזה.

וכך גם אמר מרן הקהילות יעקב זצ"ל לאחד הרבנים, שלא יעזוב את הרבנות אלא ימשיך בתפקידו, מפני שאם יעזוב את הרבנות ירגיש שלא בטוב, ומי יודע אם יוכל לעמוד בזה.

רנד. סכסוכים - התעניינות

ביטול תורה הוא החטא החמור ביותר, כמו שאמרו ביטול תורה כנגד כולם, וזה גם הדבר הקשה ביותר, לא להתעניין בחדשות מה נשמע, מה היה ומה יהיה, מה נעשה בעולם. ובפרט חמור מאד אם מתעניינים לדעת מה נשמע בין אדם לחברו, אם יש איזה סכסוכים, מה קרה עם הסכסוך ההוא, ומהו הדבר שבין אדם לחברו, בימינו מפזרים הרבה עיתונים ועלונים שיש בהם לשון הרע ושקרים, שזה מעניין ומושך לשמוע ולקרוא דברים כאלו, וצריכים לדעת כי זה חטא חמור מאד של לשון הרע וביטול תורה.

רנה. סעודות מצוה

נזכיר דבר אחד במעלת עסק התורה, ממה שראיתי בספר 'בנין עולם' שזכה להסכמתו של מרן המשגיח זצ"ל, ומביא שם בענין מה שכתוב (וי"ד רסה, יב) שמי שאינו הולך לסעודת מצוה כשמזמינים אותו הרי הוא כמנודה לשמים, וכתב שם בפתחי תשובה (סי"ק י"ח) שמטעם זה אין מזמינים לסעודת ברית "כי אולי לא ילכו מטעמים המתהווים, ויהיו חס ושלום בכלל נידוים".

וכתב בבנין עולם כי זהו רק בזמן שאינו עוסק בתורה, אבל מי שיושב ולומד באותו הזמן, גם אם מזמינים אותו ואינו הולך לסעודה אינו בכלל נידוי, מפני שלמוד התורה הוא יותר מסעודת מצוה, והעוסק בתורה פטור ממצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים, ואין לחשוש ממה שלא השתתף בסעודת המצוה, כי באותו הזמן הוא עוסק בתורה, ומלימוד תורה לא מפסידים.

ועוד הביא משו"ת מהרש"ג שכתב: "ועובדא ידענא כשלמדתי אצל מורי הגה"צ בעל מהר"ם שיק זצ"ל ולעת חתונתי הלכתי להיפרד ממנו ליטול ממנו ברכתו, אמר לו זקני ע"ה שהיה מבעלי בתים החשובים בעיר חוסט, שיאמר לי שלא אלך על כל הסעודות והשמחות, ואמר לי מורי זצ"ל הני"ל בלשון אשכנז: 'אז מען יזצט אין מען לערנט האט מען קיין מאהל נישט קיין חרטה' (כשיושבים ולומדים לא מתחרטים אף פעם), ומאז הרבה פעמים נזכרתי בדבריו הקדושים וראיתי בניסיון כי הם אמיתיים ונכונים".

רנו. סעודת יום טוב

רבינו יונה כותב שבים טוב אנתנו קובעים סעודה לשמחת המצוה (שע"ת ד, ט), והיינו שאנתנו שמחים בקיום מצוות היום טוב, מפני שאנו מכירים את חשיבות המצוה שזה מקדש אותנו, ולחיזוק שמחת המצוה קובעים סעודה, אבל השמחה היא לא מחמת הסעודה אלא מחמת המצוה, וכמו שאם יש שמחה משפחתית ועושים סעודה, השמחה היא לא מחמת הסעודה אלא מחמת השמחה המשפחתית, ועל ידי הסעודה שמחים יותר בשמחה המשפחתית, כך גם ביום טוב אנו שמחים בקדושת המצוות שיש לנו, ומחזקים את השמחה על ידי סעודה.

רנז. ספר העיקרים

שמעתי על בחור שלא היה לומד מוסר, והתחיל לאחרונה ללמוד בספר העיקרים, שיש שם ענייני אמונה, וידוע שבתולדות אהרן על התורה מציינ מדברי חז"ל על הפסוקים, ודרכו לציין משניות וגמרות מתלמוד בבלי, ולפעמים מביא מדברי הזוהר, וגם מביא מספר העיקרים וספר העקידה, כי הם ספרי יסוד שמבארים מה זה אמונה, ויש שם דברים פשוטים ומובנים, לא סודות התורה, וסיפר אותו הבחור כי יש לו תועלת גדולה מזה.

רסב. עבודה או פרנסה

סיפר לי אדם שעלה לארץ אחר המלחמה, והיה עובד שעות רבות בכל יום להביא פרנסה לביתו, עד שפעם אחת חשב למה צריך להתאמץ כל כך, הרי גם בהשתדלות מועטת יקבל את מה ששגור עליו, והלך למרן החזון איש וצ"ל וביקש ממנו ברכה על פרנסה, ובירכו החזו"א על זה, ובאמת מיעט מזמני העבודה, ועדיין הייתה פרנסתו מצויה ברווח, וכברכת החזו"א.

והוסיף וסיפר כי היה אדם אחר שעלה איתו לארץ הקודש, ולא מצא עבודה, והלך למרן החזו"א וביקש ברכה שימצא עבודה בנקל, ובירכו החזו"א כבקשתו, ובאמת נתקיימה בו הברכה ומצא עבודה, אבל היה צריך לעבוד הרבה, והיה טרוד כל זמנו בעבודה מבוקר ועד ערב, וזה מפני שביקש ברכה על עבודה ולא על פרנסה, אבל הראשון ידע כי הפרנסה מן השמים, ואין צריך לטרוח ולעבוד הרבה, אלא די בהשתדלות מועטת לקבל מה ששגור עליו, ומאחר שקיבל ברכה על פרנסה טובה, כבר הייתה פרנסתו מצויה.

רסג. עושר שלא כדין

כתוב בירמיה (יו, יא) "עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו ועזבנו", אם אדם משיג עושר בדרך שאינה הוגנת, אין זה מתקיים בידו, רק מי ששיג את העושר בצדק ובמשפט, כגון שעשה עסקים והרוויח ביושר ובכשרות, בלי שום רמאות, ובאופן שאף אחד אינו סובל ממנו, ואז העושר מתקיים בידו.

ולא רק מי ששיג את העושר שלא במשפט, אלא גם מי שמתנהג עם העושר שלא במשפט, כגון שאינו נותן צדקה כפי החיוב, מעשר או חומש, ויש אופנים שצריך לתת יותר מחומש כמבואר בספר אהבת חסד (ח"ב פרק כו), ומי שיש לו אפשרות לתת ואינו נותן כפי הדיוק, הרי זה גם כן כמו עושה עושר ולא במשפט, שהוא מתנהג עם העשירות שלא כדין, ואזי בחצי ימיו יעזבנו – סופו להפסיד את העשירות, או אפילו אם העשירות תקיים בידו, מן השמים יתנו לו קשיים אחרים, שגם כשתהיה לו עשירות לא יוכל ליהנות ממנה (ענין חובות הלבבות בפתחה לשער הביטחון) ויסבול קשיים אחרים יותר ממה שסובלים העניים.

רסד. עידוד

בדורנו צריכים בעיקר לתת עידוד, לצעירים ואפילו במבוגרים, לדוגמה כשעושים מבחנים יש לראות שיהיו באופן שיעודד את התלמידים, כי המבחנים לא נועדו לבדוק את התלמידים אלא לעודד אותם, וכשרוצים לקבל אדם לעבודה בחינם אותו לבדוק את רמת ידיעותיו, לדעת אם הוא מתאים לזה, אבל בבחינת תלמידים לא המטרה לבדוק את ידיעותיהם אלא לתת להם כוח להמשיך, ואם התלמיד ייכשל במבחן הוא עלול להתייאש, ואילו אם יצליח יקבל עידוד וחיוק וירצה להמשיך הלאה.

רסה. עיכובים

כשאדם חי עם האמונה אין לו שום קשיים בחיים, וגם אם אינו מקבל מה שביקש, הרי הוא מבין כי העיכוב הוא מן השמים לטובתו, וכן היה עובדא עם מרן הקהילות יעקב וצ"ל, שהייתה שאלה בדבר שרצו שיהיה באופן מסוים, והיה עיכוב בזה, ואמר הקהילות יעקב שאם יש איזה עיכוב, זהו סימן שמן השמים רוצים שיהיה באופן אחר, ולא כפי שרצו בתחילה, ובאמת התברר שכן היה טוב יותר ממה שחשבו בתחילה.

רסו. עישון

עישון סיגריות הוא דבר שמושך ומזיק מאד, וידוע מהאמרי אמת מגור שאמר כי העישון תחילתו בגאווה, שילך קטן רוצה להרגיש חשיבות כמו מבוגרים, ומתחיל לעשן, למרות שאין לו שום טעם בזה, אבל במשך הזמן מקבל טעם בעישון, ומתמכר לזה.

ובאמת לכתחילה ודאי שאין להתחיל לעשן, וכבר נתפרסמו מכתבים מגדולי הדור שהעישון מזיק לבריאות, וגורם לסכנת נפשות ממש, מלבד מה שזה גם בזבז כסף, אבל אפילו אלו שכבר התחילו לעשן יכולים להפסיק, ואני מכיר כמה כאלה שעישנו והפסיקו, ואמנם היצר הרע חזק מאד, אבל מי שרוצה יכול להיות

גיבור, ולהתגבר על היצר הרע, וזה תלוי בגבורת הנפש כמו שאמרו (אבות ד, א) איזהו גיבור הכובש את יצרו.

רסז. עיתונים

היצר הרע מפתה ומושך לדברי בטלה, ואפילו דברים כשרים שאין בהם איסור, הבטלה עצמה היא האיסור שבזה, וכגון קריאת עיתונים, אפילו עיתונים כשרים ממש שאין בהם שום איסור, ורק כתוב שם סתם מעשים שהיו, או שיהיו, זה בטלה ממש.

ומלבד הבטלה שבזמן קריאת העיתון, הרי הוא מביא עליו את היצר הרע בידים, ומגרה את היצר הרע בעצמו, כי זה מעניין ומושך, וכשמתחילים לקרוא כבר קשה להפסיק.

קריאת עיתונים היא ביטול תורה, ולמאי נפקא מינה לדעת מה נעשה באמריקה ומה נעשה בכל מקום בארץ, צריכים להיגמל מזה, ואמנם זה קשה, כי העיתון כתוב בשפה קלה ומושכת מאד, ומעניין לקרוא מה שכתוב שם, אבל ידוע ששייך להיגמל מזה.

ולפעמים מחזיקים עיתון בבית בשביל המשפחה, שיש נשים שפטורות מתלמוד תורה וזקוקות לזה, ולחן אין איסור ביטול תורה, אבל בני תורה אינם נוגעים בעיתון.

ושמעתי מאחד שלמד אצל רבי ברוך בער, כי בחוץ לארץ היו מוציאים עיתון חרדי באדיש, וכשרבי ברוך בער ראה את העיתון על השולחן הזיו אותו עם השרוול, ולא רצה לגעת בעיתון בידו, מפני שיש בו דברים בטלים ואין בזה קדושה.

רסה. עמל תורה כייסורים

אדם שלא חסר לו גשמיות, ואינו דחוק, כיצד יזכה למעלה של תורה מתוך הדחק? – ידוע מה שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (ד, יא) שמי שצריך כפרה של ייסורים, יש עצה במקום ייסורים "כי ישית עמלו בתורה וטרוח בה ואשר תידד שנתו מעיניו יעלה במקום ייסורים", היינו שהקושי והטרוח של עמל התורה מכפר וממרק כמו ייסורים, ואם כן בזה גם אם אפשר לזכות למעלה של תורה מתוך הדחק, על ידי הדחק והייסורים של עמל התורה.

רסט. ענווה

ענווה פירושה שלא להחשיב את עצמו, ולא להתגאות במעלותיו, למרות שידוע שהוא צדיק ועניו ובעל מדרגה, אינו מחשיב את עצמו, כי הוא מבין שאין שום סיבה להחשיב עצמו, כי כל המעלות וכל הכוחות שיש לו הם מן השמים, וגם ההבנה שיש לו, מהיכן יש לו את השכל להבין ש"נחנו מה", ומי נתן לו את ההבנה הזאת! הכל מן השמים ולא מעצמו, אכן זוהי מדרגה, אבל כיצד ובאיזה כוחות הגיע למדרגה הזאת! עם הכוחות שניתנו לו מן השמים!

וכן כל המעלות שיש לאדם, בין מעלות טבעיות שנוגד עמהן, ובין מעלות שהיה צריך להשתדל ולטרוח עד שההרגל נעשה לו טבע, וגם ההשגות שהשיג בתורה, וכל מה שהגיע על ידי כל המאמצים שבעולם, אין זה מעצמו אלא מן השמים, כי מן השמים נותנים לו את הכוחות לזה, ומעצמו אין לו שום כוח, רק הקב"ה הוא הנותן לו כוח לעשות חיל, בין בכוחות הגוף ובין בכוחות הנפש.

רע. ענווה - בחברותא חלש

לפעמים בחור אינו רוצה ללמוד עם חברותא פחות למדן ממנו, מפני שמפחד שיזלזלו בו ולא יחשיבו אותו.

אך באמת יכול להיות דווקא להיפך שיחשיבו אותו שהוא עניו שמוכן ללמוד עם גם מי שאינו בעל כישרון כמוהו, ויכבדו אותו דווקא מחמת זה שאינו חס על כבודו, ובפרט שהוא עושה מצוה בזה, שעושה חסד עם חברו, וממצוה אין מפסידים.

רעא. ענווה וגאווה

יש הרבה בני אדם שאינם מבינים מה היא ענווה ומה היא גאווה, ולמשל נכנס אלי פעם אברך אחד ואמר לי הוא מרגיש שהוא בעל גאווה, ואני הכרתי אותו שאינו בעל גאווה, ושללתי אותו מדוע הוא סבור כן, והשיב כי הוא רואה שאכפת לו כאשר אחרים פוגעים בו ומבזים אותו, ואמרת לי שזה אינו שייך לגאווה, אלא כך הוא טבע

וגם דיברו על הגיהינום, שיש שכר ועונש, דיברו על זה גם עם הילדים הקטנים, כשילד התחיל להבין משהו, מיד כבר ידע שיש גן עדן ויש גיהינום, יש מצוות ויש עבירות, על מצוה יש גן עדן, ועל עבירה יש גיהינום, ואפילו היו ממחישים את הגיהינום.

רעז. עקשנות

ידוע בשם הגר"א שאמר כי "העקשן יצליח" (עייניו כתר ראש אות נא), אבל זה נאמר לגבי התקדמות במעלות הטובות, שמי שהוא עקשן ואינו מתיימש, וחוזר ומנסה שוב ושוב למרות שנשכל, אדם כזה סופו להצליח, מפני שיש לו סבלנות לנסות שוב ושוב ואינו מתיימש, אבל עקשנות שבאה מתוך מידות רעות, שאינו רוצה להיכנע ולוותר על כבודו, ואינו שומע מה שאחרים אומרים לו, זוהי מידה רעה הגורמת לחוסר שמחה.

רעה. ערב שבת

כל צרכי השבת אין לדחותם לרגע האחרון, אלא להיפך ראוי להקדים ההכנות לשבת לעשותם מיד לאחר מנחה גדולה, באופן שסדר הלימוד בבוקר יהיה כרגיל כמו בכל השבוע, ולאחר תפילת מנחה מיד מכינים את ההכנות לשבת, מתרחצים ולובשים בגדי שבת, ויושבים ולומדים עד כניסת השבת, וכך היה עושה מרן הגר"ד פוברסקי זצ"ל בהיותו בחור בישיבת מיר שהיה יושב ולומד ברציפות בלא הפסק עד כניסת השבת, ובאופן כזה מוכנים לשבת כבר משעה מוקדמת, ומנצלים הזמן כראוי.

רעט. ערב שבת - הכנות

ערב שבת הוא זמן ההכנה לשבת, וכבר מתנוצצת בו קדושת השבת, וביסוד ויורש העבודה כתב לפי מה שידוע מחז"ל שהגיהינום שובת בשבת, מי שמקדים לקבל שבת משעה מוקדמת, אם נשמתו תהיה בגיהינום, יוציאו אותה מן הגיהינום כבר בערב שבת, משעה שהיה רגיל בעולם הזה לשבות.

ובשם עולם להחפץ חיים פרק ד' כתב בשם גדול אחד שמשעה שאדם מתחיל בערב שבת להתעסק בצרכי שבת, יוציאו את נשמתו מן הגיהינום "דומיא דמוצאי שבת דעד שישלימו ישראל סדריהם אינם נענשים בגיהינום אף שכבר הוא לילה, מטעם דנמשכת קדושת השבת, כן הוא בערב שבת מעת שמתחיל להתעסק בצרכי שבת מתנוצץ עליו קדושת שבת".

ובאמת יש כאלה שעושים כך, ובערב שבת מיד לאחר מנחה גדולה מסיימים להכין את צרכי השבת, ומתלבשים כבר בבגדי שבת (שבת'דיקע) ויושבים ועוסקים בתורה עד כניסת השבת, ומי שעושה כך הרי כנגד אותו הזמן שהוא מוכן לשבת בשעה מוקדמת, יוציאו את נשמתו מן הגיהינום, אבל מי חושב על זה: בדרך כלל לא חושבים על זה. וגם ללא המעלה המיוחדת בזמנים אלו, הרי כל זמן שיכולים ללמוד ולא לומדים זה ביטול תורה.

רפ. עשירות אינה אושר

ידוע שגם העשיר הגדול ביותר אינו מאושר כמו מי שלומד תורה, אמנם העשיר מתהלך בשמחה ומתלבש יפה ונראה כלפי חוץ שהוא מאושר, אבל בתוך תוכו הוא לא מאושר, אלא אם כן יש לו זכויות נוספות, כגון שנותן הרבה צדקה, והוא מאושר מחמת הזכויות שיש לו, אבל בלי זכויות העשירות אינה נותנת אושר!

ומה שיש עשירים הנראים מאושרים, הם מסתירים בלבם את הרגשתם, וכבר נאמר (קהלת ה, יא) "והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון", כי אמנם הוא שבע מרוב עשירותו, אבל השובע הזה מבלבל את דעתו, ומרבה דאגה, עד שאינו יכול לישון.

רפא. עשירים

בדרך כלל דווקא אלו שהם עשירים סובלים מאד, וכן הבחנתי וראיתי בעצמי שיש לו הרבה כסף אינו מאושר בחיים, ורק אם מקפיד להפריש מעשר או חומש, ולומד מוסר בקביעות שלא להיות בעל גאוה, אז אין מצבו גרוע כל כך, אבל מי שמחשיב את הכסף ומנשך אחר חמדת הממון אינו חי חיים טובים.

האדם, ואמנם מי שלא אכפת לו שמבזים אותו זוהי מדרגה גבוהה של ענוה, כמו שכתב החובות הלבבות (שער יחוד המעשה פ"ה) על אחד החסידים שאמר לחברו "הנשתווית" – האם נשתוו בעיניך השבח והגנות, שאינך נהנה שמשבחים אותך ולא אכפת לך שמבזים אותך, אבל זוהי מדרגה גבוהה, ומי שאינו כן אינו נקרא בעל גאוה, אלא רק חסר לו המדרגה הזאת.

רעב. ענוות הגדולים

כל הגדולים השתדלו תמיד שלא להרגיש חשיבות בגדלותם, וכגון מרן החזון איש זצ"ל שהדפיס את ספרו 'חזון איש' בלי שם המחבר, כדי להסתיר את עצמו, כמאמרם (סנהדרין יד, א) הוי קבל וקיים, וכן מרן הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל קרא לספרו 'קובץ הערות', כביכול אין בו חידושים, רק הערות.

ובאמת זכו שמשתמשים בספריהם בכל העולם, ולא בחינם זכו לזה שעוסקים בדברי תורתם, בזכות מידת הענוה.

רעג. עניית אמן - מעלתה

ידוע מבעלי המוסר, שכדאי לאדם לבוא לעולם הזה בשביל ליכות בעניית אמן אחד, ואמרו שאם אדם היה יודע המעלה של עניית אמן, אין לשער השמחה שהיה שמה בזה, לא רק אמן יהא שמה רבא, אלא כל עניית אמן, זה אמונה ובקשה שיתקיימו הדברים, וכשאדם עונה אמן עם כוונה, עם העבודה שבלב, אין לשער כמה שמתקדש בזה!

רעד. עסקנים

שנינו באבות (ב, ב) "יכל העמלים עם הציבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים, וזכות אבותם מסייעתם וצדקתם עומדת לעד, ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאלו עשיתם", היינו שהעוסקים בצרכי ציבור צריכים לעשות לשם שמים, וגם כשהם עושים לשם שמים אין ההצלחה בזכותם, אלא בזכות אבות הציבור, אברהם יצחק ויעקב, אין קורין אבות אלא לשלושה, וזכות האבות של הציבור היא המסייעת לעוסקים להצליח בצרכי הציבור.

ואתם מעלה אני עליכם שכר כאילו עשיתם, למרות שאין ההצלחה בזכות העוסקים, אלא בסייעתא דשמיא בזכות הציבור, אף על פי כן העוסקים מקבלים שכר כאילו שהם עשו, מפני שהם עושים לשם שמים. זה העיקר, לעשות לשם שמים.

רעה. עצבות על חטאים

שאלני פעם תלמיד בחודש אדר, כיצד שייך להרבות בשמחה, הלא כשעושים חטבות על העבר רואים כי חטאנו עוינו פענענו, וכיצד אפשר לשמור על חטאים כאלו? ואמרתי לו כי אכן הוא צודק, ובודאי צריך להצטער, והחרטה היא מעיקרי התשובה, ובחרטה יש הרבה דרגות, עד למדרגת היגון המובאת בשערי תשובה (א, יג) שהיא מדרגה שבאה מטוהר הנשמה העליונה, והיגון זו הכפרה הכי גדולה, שעל ידה אדם נעשה רצוי ומקובל לפני הקב"ה. אם כן באמת כיצד אפשר לשמוח?

אבל האמת היא שאי אפשר להיות שרוי כל הזמן ביגון ובלא שמחה, ולאחר זמן צריך להסיח דעת מהצער, וכך אמר פעם מרן החזון איש זצ"ל כי אין להצטער יותר מדי, ואמנם כתוב (תהלים נא, ה) "חטאתי נגדי תמיד" היינו שצריך תמיד לזכור את החטא, אבל יחד עם זה צריך לעסוק בתורה ובמצוות מתוך שמחה, כי די בתשובה שכבר עשה והצטער ומה אפשר לעשות עוד, ובודאי צריך את החרטה והיגון, אך תיכף לאחר מכן יחזור לחיים מסודרים וישמח במה שזוכה לעסוק בתורה ובמצוות.

רעו. עקדת יצחק לילדים

זכרנו מימי ילדותי, כשהייתי ילד קטן מאד, אמי ע"ה הייתה מספרת לנו על עקדת יצחק אבינו, היה שיר באידיש שמתאר את העקדה, והייתה שרה לנו את המילים עם מנגינה, על העקדה של יצחק ועל מסיירת נפש, וכן על הצלת אברהם אבינו מכבשן האש, ועל הניסיונות של אברהם אבינו. דיברו על זה כבר לפני החיידר, לפני שהתחילו ללמוד חומש, הכל היה מלא אמונה.

ולפעמים אדם אינו זוכר בכמה אנשים פגע ואת מי ציער, וכמו שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (ג, רז) על בעל לשון הרע: "אם ישוב בעל הלשון בתשובה צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מזעם לשונו, והוא לא יזכר מספר כולם, כי רבים מכאשר הכאוב וכמה נפשות הדיאב, גם רבים מאשר זכר, כי אותם עכר, והם לא ידעו כי הדיח עליהם את הרעה, יתבייש להודיעם ולגלות אוזנם על אשר גמלם רעה", ואם כן אדם שאינו יודע את מי ציער ובמי פגע, מה עשה וכיצד יוכל לבקש מחילה ולפייס את חברו.

העצה לזה כתב בספר חובות הלבבות (שער התשובה פ"י) כי בעבירות שקשה לחזור בתשובה עליהן, יחזור בתשובה שלמה ויקיים את כל עיקרי התשובה ופרטיה מה שבחורו לעשות, ובזכות זה הקב"ה יסייע בידו ויסיר ממנו את המפריעים לתשובה, ולמשל אם חברו אינו מסכים לסלוח לו, הקב"ה יכניס בלב חברו רגשי פיוס ואהבה אליו עד שיסכים לסלוח לו, וכמו שכתוב (משלי טז, ז) "ברצות השם דרכי איש גם אויביו ישלים איתו", וכך גם אדם שאינו יודע במי פגע, אם יחזור בתשובה שלמה, הקב"ה יכניס בלב מי שפגע ממנו שימחלו לו בלב שלם ולא יקפיד עליו.

רפה. פינוק

יש הורים שמפנקים את ילדיהם בלי שום הגבלה, ושמתני ששמרו בזה דרך רמז את לשון הפסוק "נישים רחמניות בשילו לילדיהן", היינו שיש נשים שמרחמות על ילדיהם יותר מדי, כי הם רוצות שהילד ירגיש טוב, ומנחות לו לעשות כל מה שהוא רוצה, ובכך "בישלו לילדיהן" - זה גורם נזק לילד, שמתרגל לעשות ככל העולה על רוחו, ויוצא לתרבות רעה.

ומצינו כן באדוניהו בנו של דוד המלך, שכתוב עליו (מלכים א' א, ו) "ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית", ופירש רש"י "ולא עצבו - לא הכעיסו. לימדך שהמונע תוכחה מבנו מביאו לידי מיתה", היינו שדוד המלך לא הוכיחו על מעשיו הרעים, והתרגל לעשות כל מה שהוא רוצה, ולכן לבסוף נעשה מורד במלכות ונהרג.

וכן בענייני גשמיות, יש שמרחמים על הילד יותר מדי, וגורמים לו נזק, כגון שצריך לקבל איזה תרופה, אבל ההורים חוששים מכל טיפול רפואי, ושמתני מקרה שהיו צריכים להביא מומחה בכוחות הנפש לדבר עם ההורים להוציא את הטעות מלבם, שהחרדה שולטת להם על השכל, ומזיקים בזה לבריאותו של הילד, שאינו מקבל את התרופות שהוא צריך, והמחלה מתגברת אצלו.

רפו. פיקוח על הילדים

הנה בישיבה כל אחד מקבל את החינוך שהוא צריך, אבל אחר כך כשחוזרים הביתה, עוברים דרך הרחוב, והרחוב משפיע חינוך אחר לגמרי, אמנם אין ברירה ומוכרחים ללכת ולעבור ברחוב, אבל צריכים שזה יהיה באמת רק שיעור הזמן ההכרחי, לעבור את הרחוב ומיד להגיע הביתה.

ועל ההורים להשיג בזה, שהילד יגיע הביתה מיד לאחר הסדר, ולא להיות זמן מיותר ברחוב, זה דבר חשוב מאד, וזה תלוי בהורים, לדעת בדיוק את הזמן, מתי נגמר הסדר בישיבה, ובאיזו שעה מגיעים הביתה. אפשר לראות כמה זמן זה לוקח. והפיקוח הזה הוא הכרחי וחינוכי מאד בשביל הצלחת התלמידים.

רפו. פלאפון

בימינו יש מכשיר הנקרא "פלאפון", שמשתמשים בו לדבר איש עם רעהו, והרבה פעמים זה גורם לביטול תורה, שמחזיקים את המכשיר בכיס בשעת הלימוד, ומפסיק ממשנתו, ותורתו נעשית קרעים קרעים, וכבר אמרו (חגיגה יב, ב) כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכלים אותו וחלי רתמים.

ואף על פי שיש על המכשיר חותמת כשרות, ההכשר הוא מצד שאין בו דברים אסורים, אבל אין הכשר לביטול תורה ולהפסיק מלימודו. ובפרט ששמעתי שיש לאחרונה מכשירים "כשרים בלי הכשר", שעלולים לגרום כל מיני דברים שאינם כשרים.

ובאמת לפני כמה שנים לא היו מכשירים כאלו, ואף על פי כן הסתדרו טוב מאד, והיו הולכים ללמוד ככולל כמה שעות, בלי שום קשר עם הבית, ובכל זאת הבית היה קיים, והוא היה קיים. לכן מי

ושמעתי פעם מאחד שמכיר הרבה עשירים, שאי אפשר לתאר עד כמה שקשה להם לתת מכספם לצדקה, שכך הוא הטבע של חמדת הממון, וכמאמרם (קהלת רבה ג, א) יש לו מנה רוצה מאתיים, יש לו מאתיים רוצה ארבע מאות, וככל שיש יותר כסף, החמדה מתחזקת ומתחזקת, ומרגיש שחסר לו פי שניים.

רפג. עשירים בעלי מדרגה

היו גם עשירים גדולים בעלי מדרגה, כמו הרש"ש שהיה עשיר גדול, וכתב חידושים על כל השי"ס, על כל דף בשי"ס יש חידושים ממנו, ועל המשניות, ועל המדרשים, וכן רבי אפרים זלמן מרגליות היה עשיר גדול, וחיבר את הבית אפרים, ויד אפרים, ספרים גדולים מאד, ולהם העשירות לא הזיקה מפני שהיו בעלי מדרגה, וניצלו את העשירות לדברים טובים מה שצריך לעשות.

ורואים שגם האבות הקדושים היה להם הרבה ממון, באברהם נאמר (שם יג, ב) ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובהבה, וביצחק נאמר (כב, יב) ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו השם, וביעקב גם כן נאמר (ל, מג) ויפרוץ האיש מאד ויהי לו צאן רבות וגו', ולפי מדרגתם זה לא הזיק להם, ועשה עם העשירות הרבה מעשים טובים.

ומה שאמרו (אבות ב, ז) מרבה נכסים מרבה דאגה, יש לבאר כי "מרבה" היינו מי שטורח ומשתדל להרבות נכסים, מתוך חמדת הממון, ואין הכי נמי שאם הזדמנו לו נכסים בלי שהוצרך לטרוח עליהם, זה תלוי לפי המדרגה שלו, אבל מי שטורח ומשתדל להרבות נכסים מתוך חמדת הממון שיש לו, הוא מרבה דאגה.

רפג. פורענות

"אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל שנאמר הכרתי גוים נשמו פינותם החרבתי חוצותם וכתבי אמרתי אך תיראי אותי תיקחי מוסר" (נבמות סג, א). אם יש צרות בעולם, אפילו אצל הגוים במדינת רחוקות, המטרה היא בשביל ישראל שיראו שיש השגחה, ועל ידי זה יתעוררו ויחזרו בתשובה.

ואם לא מתעוררים מן הפורענות ותולים את הצרות במקרה, על זה כתוב (ויקרא כז) אם תלכו עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי, היינו שזה גורם למצב גרוע יותר של פורענות ח"ו, ופרשת התוכחה נאמרה לכלל ישראל, אם בחוקתי תלכו ואל מצוותי תשמרו אזי תזכו לכל הברכות המובטחות בתורה, אבל אם מתרחקים מן התורה באים לידי כפירה וחושבים שהפורענות במקרה, ואפילו הפורענות שבתוך כלל ישראל אינה משפיעה.

ובשערי תשובה (ב, ב) מביא את הפסוק "ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב", בתחילה יש פורענות 'מסביב' במדינות העולם, אבל זה לא מספיק, "ולא ידע" - לא מתעוררים לתיקון המעשים, וכמו שכתוב (ישעיה א, ג) "ישראל לא ידע עמי לאי התבונן", והם לא מתעוררים אזי 'ותבער בו' - האש שורפת כבר בו בתוכו, בתוך אלו שאינם מבינים, ואף על פי כן 'לא ישים על לב' - לא שמים לב להתבונן ולחזור בתשובה.

והנה בתקופה האחרונה (כסלו תשע"ג) היה סופה וסערה גדולה במדינות אמריקה, והסערה היא "רוח סערה עושה דברו" (תהלים קמח, ח), אבל יש כאלו שזה לא השפיע עליהם לחזור בתשובה, וכן יש מלחמות שיטפונות ורעידות אדמה בכל העולם, והיום שיש תקשורת וידיעים יותר ממה שידעו פעם, וכיון שלא מתעוררים מן הפורענות, הגיעו הצרות לארץ הקודש וכמו שכתוב "ותבער בו", ואם לא שמים על לב זהו דבר חמור מאד.

רפד. פיוס

מי שפוגע בחברו וגורם לו קשיים, מן השמים מענישים במידה כנגד מידה שגם לו יהיו קשיים, וצריך להזהר מאד שלא לפגוע ולא לצער שום אדם, ואם יש קפיצא ממישהו צריך מיד לפייס אותו ולבקש מחילה ממנו, ובגמרא (יומא פז, א) מובא על רבי זירא, שאם היה אדם שפגע בו וציער אותו, היה רבי זירא ממציא את עצמו ועובר פעמים רבות לפני אותו אדם כדי שיבוא מעצמו לבקש מחילה וימחלו לו, ולא יענש מן השמים על מה שפגע בו.

רצב. פרסום

יש דבר שהוא טבע האדם, אבל הוא טעות גמור. אדם בטבעו רוצה להיות מפורסם, ואוהב את הפרסום. כל אחד שיש לו מעלות, כגון חכם, או בעל מידות טובות, או ירא שמים, או למדן, בדרך הטבע הוא רוצה שיכירו את מעלותיו ויחשיבו אותו.

אבל האמת היא שהפרסום מזיק לאדם, כמו שאמרו (סנהדרין יד, א) 'הוי קבל וקיים' – קבל פירושו חושך בארמית, היינו שכדאי להיות נסתר בחשיכה, שלא יכירו אותו ולא יידעו מהמעלות שלו, ועל ידי זה יהיה קיים. ואילו אם יהיה מפורסם לא יהיה קיים, כי הפרסום מסוכן ומזיק ויש בו עין הרע.

הרבה אנשים לא מבינים את זה, ושמחים כשמפרסמים אותם, כי האדם מטבעו רוצה שיידעו את החשיבות שלו, וכששומע שמחשיבים אותו הוא שמח בזה, אבל האמת היא שאם לא היו מחשיבים אותו היה יותר טוב לו.

רצג. פרסום מאבד זכויות

מִרְן הגרא"מ שך זצ"ל היה מזהיר מאד לארגונים העוסקים במעשים טובים, שלא לפרסם את מעשיהם הטובים, ואמנם זה נגד הטבע, אבל בדוק ומונסה שהפרסום מזיק מאד, וכמו שאמרו (סנהדרין יד, א) לעולם הוי קבל וקיים.

יש גם מוסדות שרוצים לעשות פרסום כדי שיוכלו להתקיים, וכדי שיהיו להם יותר אפשרויות. אבל באמת הרי כל הצלחה תלויה בזכויות, והכל בידי שמים, מן השמים נותנים את ההצלחה כפי הזכויות, אם יש זכויות יש סייעתא דשמיא ויש אפשרויות לעשות מעשים טובים, ואם אין זכויות אין הצלחה ואין מעשים טובים, וגם זיכוי הרבים תלוי בזכויות כמו שאמרו (אבות ה, יח) "משה זכה וזיכה את הרבים", היינו שקודם זכה בעצמו, ורק אחר כך זיכה את הרבים, ומה הן הזכויות? "והאיש משה עניו מאד" (במדבר יב, ג), "ויסתר משה פניו" (שמות ג, ו), להיות בצנעה! אלו הן הזכויות להצלחה, והפרסום מאבד זכויות, וממילא יש פחות הצלחה.

רצד. פרסים לבני ישיבות

מעשה שהיה עם מִרְן החזון איש זצ"ל, שהיה אדם שביקש לתת פרסים לבני ישיבות בעלי כישירויות מיוחדים, והחזון איש התנגד לזה, מפני שאותם בעלי כישירויות יכולים ללמוד גם בלי פרסים, ואינם צריכים את העידוד הזה, ורק מי שאינו לומד בלי זה, והפרס נותן לו חיזוק שילמד, יש היתר לקבל פרס כדי שילמד יותר טוב, אבל מי שלומד טוב גם בלי הפרס, בודאי עדיף שלא לקחת את הפרס, כדי שלא להתרגל בחמדת הממונ.

רצה. צדיק נראה כרשע

שמעתי מאדם ששמע מכלי ראשון, מעשה באחד שלמד בסלבודקא בחוף לארץ, והיה יושב ולומד בהתמדה ובחשק גדול הרבה שעות ברציפות, ופעם אחת לאחר לימודו פגש בו הסבא, ואמר לו: "אתה צדיק, אבל אתה נראה כמו רשע", כך סתם ולא פירש כוונתו, במה הוא צדיק, ובמה הוא נראה כמו רשע. ולמחרת ניגש הלה לסבא ושאל אותו לפשר כוונתו.

והסביר לו הסבא, אתה יושב ולומד בהתמדה שעות רבות רצופות, וזוהי אתה צדיק, אבל אתה נראה כמו רשע, שלא רואים עלך את השמחה לאחר הלימוד. רשע אינו שמח בתורה שהוא לומד, אבל צדיק שמח בתורה שלו; כי הוא יודע את ערך התורה, שעל ידי התורה זוכים להיבדק בהקב"ה כדאייתה בזוהר קודשא בריך הוא ואורייתא וישראל חד הוא, ואם היית מחשיב את התורה כראוי, בודאי היית שמח יותר, והנך נראה בזה כמו רשע, שאינך שמח כפי שהיה ראוי לך לשמוח בלימודך.

והעיד המספר על אותו אדם כי מאז שמע דברים אלו מהסבא מסלבודקא, השפיעו עליו הדברים, והיה שרוי תמיד בשמחה עם מצב רוח טוב, והייתה חברתו נעימה וצהלתו בפניו, וגם לאחר לימודו הייתה השמחה ניכרת על פניו.

רצו. צוואת דברי אמת

היה אצלי תלמיד צעיר שביקש חיזוק, והשאלתי לו את הספר "דברי אמת", מהגאון רבי אלכסנדר משה לפידות זצ"ל, שהיה

שרוצה להיות בטוח למנוע עצמו מביטול תורה, העצה היא שלא להחזיק את המכשיר בכיס לכל הפחות בשעת הלימוד.

אם מחזיקים פלאפון בכיס בשעת הלימוד, כיצד אפשר לעמוד ולבקש "השיבנו אבינו לתורתך", מבקשים סייעתא דשמיא לתורה ועושים דברים הפוכים מזה!! מבקשים סייעתא דשמיא לתורה ועושים דברים שהם סייעתא לביטול תורה!

וכן "וקרבנו מלכנו לעבודתך", "והחזירנו בתשובה שלמה לפניך", מבקשים על עבודה ועל תשובה שלמה, ובו בזמן עושים דברים שהם ההיפך מעבודת השם וההיפך מתשובה!:

ובברכות השחר מבקשים "ואל תביאנו לידי ניסיון", וכיצד אפשר לבקש זאת אם מחזיקים דבר שמביא לידי ניסיון, ומבקשים "והרחיקנו מחבר רע ומשכן רע ומפגע רע", והרי הפלאפון יש בו שלושתם, חבר רע לביטול תורה, משכן רע, וגם פגע רע, וכיצד שייך לבקש דברים ולעשות ההיפך ממה שאומרים!:

רפח. פליטים

בשנים האחרונות יש הרבה גויים ופליטים ממדינות רחוקות שמגיעים לעבוד ולהתפרנס בארץ ישראל.

ויש לראות בזה את ההשגחה, שאפילו בתקופת הגלות, גויים צריכים אותנו ובאים לעבוד אצלנו, וכפי שהארץ החובות הלבבות (שער הבחינה סוף פ"ה) שאם יבקש אדם בזמן הזה לראות נסים דומים למה שהיו בעת יציאת מצרים, יתבונן בקיום כלל ישראל בין האומות למרות כל הרדיפות וגזירות השמד שהיו במשך הדורות, ויראה כי פעמים רבות היו היהודים עשירים יותר מן הגויים, וכל זה הוא נס ופלא גדול, שרואים בזה השגחת השי"ת על כלל ישראל, שאפילו בגלות אנו מאושרים יותר מן האומות.

רפט. פנים

מִו"ר הגה"צ ראי"א דסלר זצ"ל אמר פעם כי הוא יכול להכיר על הפנים של אדם האם למד תורה היום, ושאל אותו אחי רבי יעקב האם אני למדתי היום? והביט בו הרב דסלר ואמר אכן למדת היום, ואמר לו אחי, הרי אני יודע האמת שלא למדתי, כי לאחר תפילת שחרית מיהרתי לצאת לבני ברק ולא הספקתי ללמוד.

והשיב לו הרב דסלר, עצור רגע והתבונן לזכור כל מה שעשית מהבוקר עד עתה, וחישב וזכר כי אכן היו כמה רגעים שדיבר בלימוד עם מישהו, ואמר לו הרב דסלר אם כן הנך רואה שנכונים דברי, כי באמת זה נחשב שעסקת בתורה.

ולא במליצה אמר זאת, אלא כך המציאות שקדושת התורה משפיעה על האדם, ואף כמה רגעים של דיבור בדברי תורה עושים רושם על הפנים, והקדושה ניכרת על האדם.

וידוע גם אצל בעלי תשובה, שניכר על פניהם שינוי גדול ממה שהיה לפני שחזרו בתשובה, כי הפנים הם מלשון פנימיות, ופנימיות האדם משפיעה גם על מראה הפנים.

רצ. פריקת עול

שינוי באבות פ"ג כל הפורק ממנו עול תורה נותנים עליו עול מלכות ועול דרך ארץ, וידוע במציאות שמי שעוסק בתורה או באיזה מצוות שיש בהם מאמץ, והוא רוצה להוריד משהו מהמאמץ, מיד במקום זה באים קשיים אחרים, ויכול להיות אפילו יותר קשה ממה שהיה קודם, בגלל פריקת העול.

ומעשה שהיה באחד שעסק במעשים טובים, והתאמץ בזה, וחשב לעצמו הרי הוא עוסק בזה כל השנה, ומדוע שלא לנוח קצת, וכי יש חיוב כל הזמן להמשיך לעשות מעשים טובים, והסוף היה שבאו עליו קשיים יותר גדולים, במקום שיהיו הקשיים מחמת המעשים הטובים, באו קשיים אחרים מן השמים.

רצא. פרנסה של תורה

לפעמים יש איזה קשיים בפרנסה, וחושבים מה לעשות, איזה פעולות של פרנסה או דברים אחרים, והעצה היא לעסוק בפרנסה של תורה, כגון שייקח תלמידים, ושאר אופנים של זיכוי הרבים בתורה, הכל על ידי תורה, או שהוא בעצמו ילמד יותר, ובדוק ומונסה שמי שיותר שקוע בתורה חי חיים יותר מאושרים.

ועדיף יותר לקנות עולמו בהרבה שעות, שכל החיים יהיו חיים רצופים של תורה ומעשים טובים, ובה זוכים לחלק גדול יותר בעולם הבא, שאין לו גבול ושיעור.

שג. קטרוג

יש הרבה אנשים שסובלים קשיים, ומחפשים עצות למנוע את הקשיים, וצריכים לדעת כי יש מידה כנגד מידה, אם אדם מדבר לשון הרע ומקטרג על השני, זה מעורר עליו גם כן קטרוג, שבשמים שומעים את הלשון הרע ואומרים לו, וכי אתה יש לך זכות לקטרג, ומה איתך?! קשט עצמך תחילה ואחר כך קשט אחרים (סנהדרין יח, א), לכן אם רוצים למנוע קשיים, העצה היא להיזהר מלשון הרע, שהוא דבר הגורם קטרוג.

שד. קירוב - בלי פגיעה בהורים

כשעוסקים בקירוב לתלמידים צעירים מבתיים רחוקים, והורים אינם מבינים זאת, לפעמים זה יכול לגרום חיכוכים בין הורים לילדים, ולא טוב שיהיו חיכוכים, צריכים להשפיע באופן שהמתחזקים יידעו שיש כיבוד אב ואם, וכבדו את הוריהם, אחרת אם לא מכבדים אותם יש כמה חששות בזה, וצריך שידעו שאף על פי שמתחזקים, יש להיזהר שלא תהיה פגיעה בהורים.

שה. קפדנות

במסכת כלה רבתי סוף פ"ה אמר אבא אליהו זכור לטוב, לעולם אין תורה מתפרשת אלא למי שאינו קפדן, אף אני איני נגלה אלא למי שאינו קפדן. מי שהוא קפדן אינו יכול להבין את הפירוש הנכון בדברי תורה, וגם אליהו הנביא אינו נגלה אליו.

אפילו בעל כישרון ומתמיד גדול, אם יש לו מידת הקפדנות, אין תורתו תורת אמת, ואפילו קפידא שבלב שאינה ניכרת כלפי חוץ, אם אכתפ לו בלבו ומקפיד על אחרים, אין התורה מתפרשת אצלו, כי מידות טובות הם הסגולה להצלחה בתורה, ואם חסר אדם מידות טובות אפילו בלב, אינו יכול לזכות להצלחה בתורה.

שו. קפידא מעכבת שידוך

בשידוכים ידוע שלפעמים מגיעים לגיל השידוכים ומחפשים ולא מוצאים את השידוך המתאים, ואף על פי שאמרו (מו"ק יח, ב) בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני, לפעמים מן השמים מעכבים, וצריך לפשפש במעשיו, ולחפש אולי יש קפידא בין אדם לחברו הגורמת לעכב את השידוך.

ובאמת זו מדרגה שמן השמים מעכבים את השידוך כדי שיוכל לתקן בעולם הזה ולבקש מחילה ממי שצריך. וכבר היו מעשים שאחרי בקשת המחילה מיד מצאו את השידוך, רק צריך להתבונן ולחפש למי יתכן שגרום צער וחלישות הדעת, לחשוב ולחשוב עד שימצא מי שמקפיד עליו, ויפייס אותו.

וזה מצוי מאד בפרט אצל מי שיש לו עסק עם הציבור, ויכול להיות שמישהו מהציבור נפגע ממנו. אפילו גנת בגן, או מלמד בחיידר, יכול להיות שגרמו איזה פגיעה לילדים, וכך גם בשיבה, שצריכים לחנך ולתת תוכחה לתלמידים, וצריכים שיהיה סדר ומשמעת, לפעמים יש תלמיד שמפרע, ויתכן שאמרו איזו מילה מיותרת שגרמה לתלמיד צער וחלישות הדעת אפילו בשוגג. ואם ילדים קטנים נפגעים, הרי קטנים לאו בני מחילה ניהו, וצריכים להמתין להם עד שיגדלו ויוכלו למחול.

שז. קריאת עיתונים

יש דברים שנחשבים לדברים המותרים אבל יש בהם בטלה, כגון קריאת עיתונים, אדם ציבורי צריך לדעת את הדברים ההכרחיים, כי באים אליו ושואלים אותו והוא צריך להתמצא משהו כדי לענות ולהשיב לשואלים, אבל די לזה בקריאת הכותרות שבעמוד הראשון, זה מספיק כדי לצאת ידי חובתו, ויתר מכך הוא בטלה.

ומי שמתיישב לקרוא עיתון אפילו חמש רגעים, יחשוב לעצמו מה הרוויח ממה שקרא בעיתון, האם נשאר לו משהו מהזמן שהשקיע בזה? אמנם זה מעניין והוא נהנה מזה, אבל באמת לא נשאר שום רווח מזה, ואם היה מנצל את הזמן הוא ללימוד תורה, היה זוכה לא רק לעולם הבא אלא גם לעולם הזה.

תלמיד של רבי ישראל סלנטר ומגאוני הדור באותו הזמן, והוא צוואה שכתב לבניו בהיותו בן שמונים שנה, ומסרה לאיש סוד שיפרסם אותה בעילום שם, וכתובים בה הרבה מהנהגותיו בתורה ובמידות טובות, דברי חיזוק המשפיעים מאד! וסיפר לי אותו תלמיד שקיבל מזה תועלת רבה.

רצו. צימרים

שמעתי שיש דבר הנקרא "צימרים", שהוא דבר מסוכן מאד ופיקוח נפש רוחני, ומצויים שם כל מיני יצרי הרע, שסכנתם מרובה, וצריכים לדעת להיזהר מן הדבר הזה.

רצח. צניעות

יש הרבה הלכות שאם לא לומדים משנה ברורה לא יודעים אותם, כגון הלכות תפילה וברכות, והלכות לבישת הבגדים, הלכות צניעות שייכות גם לגברים; כגון להתלבש בהצנע, ושמעתי על אדם בעל מדרגה, שהיה מחמיר ולובש גם את הגרביים מתחת לשמיכה, עד כדי כך נוהר בצניעות, ויעוץ משנה ברורה סימן ג'.

רצט. צער הגר"א לפני מותו

ידוע כי הגר"א לפני פטירתו החזיק את הציצית בידיו ובכה ואמר, כאן בעולם הזה אנו יכולים לקיים מצות ציצית על ידי השתדלות קלה והוצאה של כמה פרוטות, ואילו בעולם הבא לא תהיה אפשרות יותר לקיים מצוות.

ושמעתי שאמרו כי מה שלא הצטער על תורה, הוא מפני שגם בעולם הבא לומדים תורה, וכמאמרם (ברכות סד, א) תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, ופירש"י שהולכים משיבה לשיבה וממדרש למדרש, ואם כן גם בעולם הבא יזכה לשמחת התורה, אבל מצוות לא יהיו שם.

ש. צרכי המשפחה

יש לדעת שכל טרחה בצרכי המשפחה היא טרחה של מצוה שצריך לשמוח בה, אפילו אם מוכרח לעסוק בזה על חשבון הלימוד, וכמו שאמרו (מגילה טו, ב) על מרדכי הצדיק שנאמר בו ורצוי לרוב אחיו ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין, והיינו מפני שהיה צריך לעסוק בצרכי ציבור ובטל מדברי תורה, והרי מרדכי בוודאי שמח במה שעשה, שכן היה רצון השם שיעסוק בצרכי ציבור, ועשה את מה שהוא חייב לעשות.

שא. קבוע

זכרנו מימי ילדותי ברוסיה שהיו גזירות לעבור על דת, והרבה יהודים לא עמדו בניסיון ולא שמרו כשרות, אבל בפסח כולם שמרו על כשרות, ושמעתי שאמרו "צ"ל אמר שהרי כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, וכך גם יהודי שכל השנה אינו שומר תורה ומצוות, אם לכל הפחות זמן "קבוע" בשנה הוא שומר מצוות, כבר אינו רשע גמור אלא כמחצה על מחצה... וכך גם בבין הזמנים, מי שיש לו "קביעות" של תורה בכל יום – נחשב בן תורה.

שב. קונה עולמו בשעה אחת

שמעתי ממו"ר הגה"צ ר"א דסלר וצ"ל שכל המקומות שזכר בגמרא יש קונה עולמו בשעה אחת, נאמר תמיד על אלו שהתעוררו להשובה ברגע אחד ומיד מתו, שאם היו ממשכים לחיות, לא היו מחזיקים מעמד באותה מדרגה, והיו יורדים ממדרגתם, מפני שאי אפשר להשיג מעלה קבועה ושנית הטבע ברגע אחד, אלא צריכים לזה עבודה תמידית של כל החיים.

והמהרש"א עבודה זרה דף י' עמד על מה שאמרו "בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת", ולכאורה על מה בכה רבי, הלא אדרבה, טוב מאד שזכו לקנות את עולמם.

וביאר המהרש"א: "יראה בזה שדקדק לומר בכל אחד 'עולמו' שקונה עולמו לפי מדרגתו כדאמרין שיש לכל צדיק מחיצה בפני עצמו, אבל בכה רבי אההוא דלא קנה עולמו רק בשעה אחת שנהרג ויצא מן העולם ולא זכה למדרגה היותר גדולה לקנות עולמו בכמה שנים", והיינו מפני שהקונה עולמו בשעה אחת, אין זו מדרגה יציבה וקבועה, אלא התעוררות זמנית של רגע אחד.

שח. קשיים

כאשר אדם חי עם אמונה, הוא יודע ומבין שכל המאורעות הם בהשגחה, וכל קשיים או דברים טובים שיש לו – הכל בידי שמים! ומעשה שהיה באדם שסבל צרות משכניו, וביקש לעבור לדירה אחרת שלא יסבול שם צרות, והלך לשאול אדם גדול, ואמר לו כי לא יעזור מה שיעבור דירה, שהרי הצרות והקשיים הם מן השמים, ואם מן השמים מגיע לו צרות, אי אפשר לברוח מהם, וגם כשיעבור למקום אחר, יסבול צרות באותו המקום.

ולא שייך להיפטר ולברוח מן הקשיים, רק לחזור בתשובה ולהתפלל שמן השמים יסלקו את הקשיים, כמו שמצינו (ברכות י, א) ברבי מאיר שהיו לו שנים בריונים שעשו לו צרות, והתפלל עליהם שיחזרו בתשובה, ובאמת הם חזרו בתשובה, ורואים בזה הנהגת רבי מאיר שלא ביקש לברוח מהקשיים אלא התפלל על זה, מפני שהבין שכל הקשיים הם בהשגחה.

שט. קשיים זכות לתורה

אני זוכר זמנים קשים שעסקו בתורה מתוך הדחק, כשלמדתי בלומז'ה כמעט שלא היה מה לאכול בשישיה, והיו מסתדרים עם מה שהיה ולא באו בטענות, ולמדו בהתמדה מתוך שמחה, והיו מתמדים גדולים, שלא ישנו בלילות, ולמדו כל היום ברכיפות מהבוקר עד הערב, ויצאו גדולי תורה מפורסמים.

לומדי התורה בדורות הקודמים סבלו מעניות גדולה מאד, ורבים לא היה להם כסף אפילו לקנות בגדים, היו הרבה שלבשו חולצות כהות, מפני שלא היה כסף לקנות חולצות לבנות, והיו כאלה שהניחו מגבת על הכיסא כדי שהבגדים לא יתבלו, מפני שזהו הבגד היחיד וצריכים לשמור עליו, וכשהיו הנעלים נקרעות, למי היה אפשרות לקנות חדשות? תיקנו טלאי ועוד טלאי ועוד טלאי, היו מליצות ידועות על נעליים עם חורים...

גם האוכל וחדרי הפנימייה לא היו בתנאים נוחים, לא היו מים חמים לרחיצה, והמיטות היו עם מזרנים כאלה שהרגישו את הברזלים, בחדר לא היה אפילו שולחן לכתוב עליו, וכשהייתי צריך לשלוח מכתב הביתה, היה צריך להחזיק את הדף על הברכיים ולכתוב, או ללכת לדואר המקומי ששם היה מקום מיוחד לכתוב בעמידה, אבל היו מאושרים ושמחים בחלקם, וכך למדו! עם פת במלח ומים במשורה, ואשריך בעולם הזה.

היום כבר יותר מפונקים, אבל צריכים לדעת שכל קשיים בגשמיות הם זכות גדולה מאד, ועל ידי הקשיים והייסורים זוכים להצלחה בתורה, וכמו שאמרו ההתורה נקנית בייסורים.

שי. קשיים מחמת חסד

היה מעשה עם החפץ חיים, שהגיע אליו אדם אחד שהיה נותן הרבה צדקות, ואשתו הפריעה לו, וסבל הרבה מחמת מעשי הצדקה שהיה עושה, ובא לשאול את החפץ חיים האם להמשיך במעשי הצדקה, וידוע שאצל הח"ח הרבה פעמים היו מקבלים תשובה לפני שאלו את השאלה, מן השמים היו שמים בפיו את המילים הנכונות שהשואל יבין מהם תשובה לשאלתו.

ובאותו הזמן עמד החפץ חיים בסוף הסעודה לפני ברכת המזון, ואמר מזמור לדוד השם רועי לא אחסר, וכשהגיע לפסוק האחרון אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי, פירש ואמר, הנה זה דבר הצריך ביאור, וכי טוב וחסד "רודפים" את האדם?

ואמר החפץ חיים כי אכן שייך דבר כזה, שאדם עושה מעשי צדקה וחסד, ובגלל זה אחריים רודפים אותו, יש כל מיני קשיים והפרעות שישכילים להיות מחמת טוב וחסד.

ועל זה אמר דוד המלך "אך טוב וחסד ירדפוני" כי אם אני סובל רדיפות וקשיים, סימן שמן השמים מגיעים לי קשיים, וכל זמן שהקשיים הם מתוך מעשי הצדקה והחסד, הריני מרוויח בזה גם זכויות ועצמות של גמילות חסדים, שזוכים בהם לפירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, אבל אם אדם ירדוף אותי סתם בלי מעשי צדקה וחסד, זהו צער יותר גדול.

ומאחר שהקשיים נגזרו מן השמים, מוטב לאדם שהקשיים יבואו עליו מתוך מעשי הצדקה והחסד שהוא עושה, כי לא שייך להיפטר מן הקשיים, ואם יפסיק לעשות צדקה וחסד, יבואו עליו

קשיים אחרים תחתיהם, וכשיש גזירה מן השמים שצריך לסבול קשיים, עדיף שיהיו אלו קשיים עם זכויות של צדקה וחסד, ובהם ייפטר מכל הקשיים האחרים.

שיא. ראה בענייני

ברכת ראה בענייני מבקשים "וגאלנו מהרה למען שמך", וכל אחד יתבונן ויחשוב האם באמת אכפת לו מהאולה, והאם יש לו צער על הגלות, לפעמים אדם אינו מבין כלל מדוע צריך גאולה, שהוא חי חיים טובים ואינו מרגיש את הגלות, ואינו מכיר את אלו שסובלים מאומות העולם, וגם הוא בעצמו אינו חש פחד מאיראן ושאר הקמים עליו, וחושב כי "יש לנו עצות כנגדם", אבל באמת זהו חסרון אמונה, שהוא סומך על כוחו ועוצם ידו.

האמת היא שכל קיומו של עם ישראל בארץ ישראל ובכל העולם הוא בדרך נס, שהרי אנו מוקפים בהרבה מדינות ששונאים אותנו ויש להם נשק שאין לשער, וכבר כתב הגאון רבי יעקב עמדין בהקדמה לסידורו בית יעקב, שהנס הגדול ביותר הוא מה שכלל ישראל קיימים בגלות במשך אלפי שנים למרות כל הרדיפות והצרות, ורואים בזה את השגחת השי"ת.

שיב. ראש לשועלים

יש דבר שנוגע מאד למעשה בחינוך הילדים לתורה, כשצריכים להכניס אותם ללמוד בחיידך, או בשישיה, יש הרבה הורים וגם תלמידים שחושבים שאם ילמדו במקום שיש הרבה מצוינים בעלי רמה גבוהה מאד, זה ישפיע עליהם שיהיו גם כן מצוינים, וגם הם יקבלו כוח להיות מצוינים ובעלי רמה גבוהה.

אבל הרבה פעמים המציאות הפוכה, שמי שלומד במקום שיש הרבה מצוינים יותר ממנו, יש לו חלישות הדעת מהם, ואינו מצליח שם, ואף על פי שאמרו (אבות ד, טו) הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים, זוהי מידת חסידות השייכת למי שהוא בעל מדרגה גבוהה בענוה, שיושבים הרבה גדולי תורה מכובדים, והוא יושב בקצה השולחן, ולזה מסוגל רק מי שהוא בעל מדרגה גבוהה.

ובדרך כלל ילד שהוא מהטובים בכיתה, זה גורם לו שיהיה שמח בחלקו, וקולט יותר טוב את מה שמלמדים בשיעורים, כיון שהוא מרגיש שהוא מהטובים, וזה נותן לו מרץ וכוחות להצליח. אבל מי שאינו מהטובים, אם אינו בעל מדרגה בענוה, זה גורם לו להרגיש לא טוב, וגם מקנא באלו שהם יותר טובים ממנו.

שיג. רבי ברוך בער

ידוע על מרן הגאון רבי ברוך בער זצ"ל שהיה דבוק בתורה בדרגה שאין לשער, ומעשה שהיה באחד שבא להתייעץ איתו באיזה ענין והוא היה שקוע בתורה, ושמע את השואל שוב ושוב ולא הצליח להבין מה שהוא מדבר, כל כך היה מרוכז בלימודו שלא היה יכול להבין מה שדיברו אליו! וביקש מחתנו רבי ראובן זצ"ל שישמע ויענה על השאלה במקומו, כי הוא לא יכול לשמוע, הוא כל כך מרוכז בלימודו שאינו יכול להפסיק את המחשבה שלו.

מרן החזון איש זצ"ל אמר פעם כי אם רבי ברוך בער היה חי לא הייתה השואה, כידוע שרבי ברוך בער נפטר לפני השואה, ואם הוא היה חי, היה מגין על הדור בכוח תורתו!

גם גויים היו מבקשים ברכות מרבי ברוך בער, גויים בעלי אמונה ביקשו ממנו ברכות, וידוע שהרמנים מי"ש כשהגיעו לקמניץ מקום מגוריו של רבי ברוך בער, לא נגעו לרעה ביהודים שם ונתנו יחס טוב לכל העיר, וכל מה שרבי ברוך בער רצה נתנו לו, והתייחסו אליו בצורה מיוחדת, עד כדי כך הגינה זכותו על העיר, שאפילו הרשעים בעלי המידות הרעות האכזריים ביותר, לא היו יכולים לעשות כלום, ואדרבה הם עזרו לו. זהו כוח הקדושה, כוח התורה.

שיד. רבי חיים עוזר

כידוע, רבי חיים עוזר היה גאון הדור, גאון עולם, וכפי שרואים בספרי תשובותיו "אחינו" שלושה כרכים, שמכל העולם שלחו אליו שאלות בהלכה, והוא השיב עליהם בגאונות עצומה.

ולבד מזאת גם היה דואג לכלל ישראל, כל ענייני הציבור היו תלויים בו, וכאשר היה חשש של גזירות והיו צריכים למנוע את

שגורם הרבה התחברות וויכוחים תמידיים, כגון משרת רבנות בשותפות וכדומה, כי כמעט אי אפשר שלא יילכד בדיבורים אסורים על ידי זה, ואפילו אם יהיה עניו וסבלן ביותר. וגם שלא יילכד מקנאה, וכמאמרם בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו, ועל כל פנים חובת השמירה כדן בודאי לא יקיים".

שיח. רבני קהילות

רב של קהילה הוא מזכה הרבים, אפילו אם אינו מדבר כלום, עצם הדבר שנמצא רב ורואים את הרב זה משפיע, גם בלי שידבר, שהרב נמצא בבית הכנסת זה משפיע. וידוע שבמקום שיש רב והרב לא מגיע, מרגישים כמו 'ישעה באב', כך ההרגשה של בעלי בתים, הרבנים לא תמיד יודעים את זה, אבל כך המציאות, היכן שיש רב קבוע, אם פעם הוא לא מגיע מרגישים את חסרונו, בשבת בעיקר, ואפילו ביום חול, אם הרב לא נמצא מרגישים שחסר.

לכן הרב בעצמו גם בלי שידבר כלום, הוא משפיע זיכוי הרבים, ומי משפיע זיכוי הרבים, כל הזכויות שעושים הרבים שייכים למשפיע, זה דבר גדול וצריכים לדעת מזה, להיות רב זה לא סתם פרנסה משהו, אלא זכות עצומה מאד! ואם הרב גם אומר שיעורים ומדבר דברי חיזוק לרבים, זה עוד יותר זיכוי הרבים.

ועל הרבנים לדעת, כי מה שיותר ירבו שיעורי תורה זו זכות עצומה מאד, שדברי תורה משפיעים, ואפילו אנשים שאינם שומרי תורה ומצוות כשמתחילים ללמוד גמרא זה משפיע, וחוזרים בתשובה, המאור שבה מחזירן למוטב!

לכן כל מה שירבו שיעורי תורה, זה מקדש את האנשים ומקדש את המקום. וצריכים להשתדל לקבוע מה שיותר שיעורי תורה, הרב בעצמו כמה שהוא יכול, אלו דברים שאין להם שיעור, כמה שאפשר, וגם לשתף עוד אחרים, מי שיכול לומר שיעור – שיגיד שיעור, שהרב ישתדל שיגידו מה שיותר שיעורי תורה, כל היום, בבוקר בערב ובצהריים, שכל הציבור יוכל להשתתף בשיעורים, ולהשפיע בזה על הציבור, שילמדו ויעסקו בתורה.

שיט. רווח ממון לכן ישיבה

יש כאלה שמוכשרים ויודעים לקרוא בתורה, ומעשה באחד מבני הישיבה שהציעו לו להיות בעל קורא בבית הכנסת בשבת, ולקבל תשלום על זה, ואמרתי לו שמתסבר שיש לחוש בזה לחמדת הממון, אבל שלא יסמוך על דברי, אלא ישאל את מרן הגרא"מ שך זצ"ל, והלך ושאל, והרב שך אמר לו שבודאי לא לעשות כן, מפני שיש לו בית ומשפחה שדואגים לכל לצרכיו, ויש לו ממה לחיות, ומאחר שאינו זקוק לזה, הרי זו חמדת הממון.

שכ. רוח הקודש

בעירובין דף ס"ד מעשה ברבן גמליאל שהיה רוכב על החמור וכו', מצא נכרי אחד, אמר לו: מבגאי, טול גלוסקין הללו מאילעאי, נטפל לו רבי אילעאי אמר לו מהיכן אתה? מעיירות של בורגנין, ומה שמך? מבגאי, כלום הכיך רבן גמליאל מעולם! אמר לו לאו, באותה שעה למדנו שכיוון רבן גמליאל ברוח הקודש.

ואמר הגרא"א דסלר שרואים מכאן שרוח הקודש אינה דווקא לפעול ישועות, אלא מועלת אף לדברים שאינם נצרכים כל כך, וכגון זה שידע רבן גמליאל ברוח הקודש את שמו של הנכרי.

שכא. רוח קודש וביטחון

החזו"א כותב באמונה וביטחון (ב, ז) "יש עוד ממידת הביטחון כי על הבוטח שורה רוח קודש ומתלווה עימו רוח עוז המבשרו כי אמנם יעזרהו השם, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה אם תחנה עלי מתנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח, וזה ענין מתחלף לפי מעלת הבוטח ורוח קדשו", והיינו שיש דרגה גבוהה של ביטחון ששורה על האדם רוח השם, ומרגיש בטוח שמן השמים יעזרוהו להצליח במה שהוא עושה עכשיו.

וכן מספרים על מרן החזון איש זצ"ל בעצמו, כשהיה במינסק בזמן מלחמת העולם הראשונה, שהסתובבו שם כנופיות ורצחנים והייתה סכנה ללכת ברחוב, פעם אחת הלך החזו"א ברחוב וטעה בדרכו שם, אך היה בטוח שלא יארע לו שום נזק, מפני שאז סיים

הגזירות, הוא היה משתדל ופועל בזה, והיו לו אנשים חשובים פקחים מאד שידעו כיצד לנהל את העניינים למנוע גזירות, גזירת השחיטה למשל, ועוד גזירות שהשתדל למנוע אותם והצליח.

וגם בענייני כל פרט ופרט, כל בני התורה, כשהיו צריכים עזרה כלשהי, היו באים לרבי חיים עוזר. ולאו רק בני תורה, אלא גם אלמנה ואנשים שבורים היו באים אליו. ופעם אמר למרן הגרא"מ שך זצ"ל בעת שהדפיס את ספרו חלק שלישי, כי לשמוע דבריה של אלמנה מה שקשה לה, זו מצוה גדולה יותר מהוצאת הספר, לרחם על אלמנה, ולהשתדל להקל את מצבה, לתת לה הרגשה טובה, אפילו אם אי אפשר לעזור לה, עצם הדבר ששומעים אותה, שתוציא מלבה את מה שכוואב לה, זו מצוה גדולה.

זה היה רבי חיים עוזר, מלבד גדלותו העצומה בתורה, היה בעל חסד שאין כמותו, עם אהבת חסד, ואהבת הבריות שאין לשער.

שטו. רבי יחזקאל לוינשטיין

שאלתי פעם בחור שהיה מקורב למרן המשגיח האור יחזקאל זצ"ל אם יוכל לומר לי דבר מיוחד שראה אצל המשגיח, ואמר לי שכלל שהוא מכיר יותר את המשגיח, כך הוא גם מפתח ממנו יותר, לא מפני שמפתח שיענישנו או יצנע עלינו, אלא יראת הרוממות, שהוא רואה יותר את המדרגה ואת הקדושה שלו, וממילא הוא מתבייש ממנו, ואינו מדבר איתו כמו חבר, אלא חושב לפני כל מילה שמדבר אם לומר או שלא לומר אותה.

ושוב בפעם אחרת שאלתי אותו אם יוכל לספר לי גם על הנהגתו של המשגיח, איזה הנהגה כללית שראה אצלו, ואמר כי המשגיח לא הסיח דעתו אף לרגע מהמחשבה "מה אני חייב לעשות כעת", כי הרי האדם הוא עבד הקב"ה, וזהו ענין שם אדנות, שהקב"ה אדון הכל ואנחנו עבדיו, ופעם אמר רבי ישראל סלנטר כי אדם עלול לחשוב שכל העולם עבדים חוץ ממני, וכאילו שאין זה נוגע אליו שהקב"ה הוא אדון הכל, אבל המשגיח הרגיש כל הזמן שהוא עבד הקב"ה, ולא הסיח דעתו אף רגע מחיובי העבדות.

שטז. רב להבנה ישראל

סיפר לי תלמיד ששמע מאחד כי את עיקר ההבנה צריך לקבל על ידי מה שמתעמק ולומד בעצמו, ולא מתוך השיעורים ששומע בישיבה, ואמר משל למה הדבר דומה לאדם שצריך לתפור בגד, שאם יקנה בגד תפור ומוכן, לא יידע בעצמו כיצד לתפור, ואם רוצה לדעת לתפור, צריך להשתדל ולעסוק בתפירה בעצמו עד שילמד כיצד תופרים, כך גם כשרוצה לקבל הבנה, צריך בעיקר לעסוק בהבנה בעצמו, ולא להסתפק במה ששומע בשיעורים.

ואמרתי לו כי אמנם המשל נכון, אך הנמשל בדיוק להיפך, שהרי לא שייך לדעת לתפור אם לא ילמד אצל מורה לתפירה, וצריך תחילה להתלמד ממי שידע כיצד לתפור, ואם ינסה בעצמו לתפור, לא יוציא מתחת ידו דבר מתוקן, וכך גם בהבנה, צריך רב בר סמכא לשמוע ממנו אם הסברות שהוא אומר נכונות או עקומות, ושמה הסברות נסותרות מנגמרות או מראשונים מפורשים.

וידוע שרבי מאיר שמחה אמר פעם, כי מה שמחשיבים אותו יותר מגאון אחר בדורו, זהו מפני שבצעירותו היה לו רב שהיה בוחן תמיד את חידושי, שכל חידוש שהיה מתחדש לו, היה מציע אותו בפני "העונג יום טוב" שהתגורר בביאליסטוק, והעונג יום טוב היה עומד על גביו ומכוון אותו איזה חידוש נכון ואיזה חידוש לא נכון.

צריכים רב לדעת מה היא סברא ומה היא סברא לא ישרה, והתועלת הזו מקבלים משמיעת השיעורים בישיבה.

שיז. רבנות בשותפות

כשאדם מקבל מעמד ותפקיד של זיכוי הרבים, ויש איתו אדם אחר באותו המעמד כמותו, זה עלול לגרום לקנאה, אם אחד רואה שהשני מצליח יותר ממנו, וצרה עינו בהצלחתו. ועל ידי הקנאה הזאת מפסידים הכל, שהיא קנאה אסורה, שצרה עינו בהצלחה של חברו, וזה ההיפך מאהבת השם, שאחד עובד את המלך והשני אינו רוצה שיעבוד את העבדות הזאת.

וכבר עורר על כך מרן החפץ חיים זצ"ל בספרו חובת השמירה (פרק י') וכתב: "צריך להיזהר מאד שלא לקבל על עצמו שום דבר

ושמעתי לפני שנים רבות מאדם מבוגר שזכה להיות בן בית אצל מרן הגאון רבי יצחק אלחנן זצ"ל, שפעם אחת ראה רבי יצחק אלחנן אדם שהחזיק תפילין, ורצועת התפילין נעה בארץ, ונועק רבי יצחק אלחנן ואמר: "תשמישי קדושה!! ואמר כן בצעקה, מפני שלא היה מסוגל לראות זאת. ואמר לי אותו אדם כי מאז שראה את הזעזוע של רבי יצחק אלחנן, זה השאיר עליו רושם, וכל ימיו לא היה מסוגל לראות שרצועת תפילין תיגע ברצפה.

התפילין יש בהם קדושה, וממילא גם הרצועות הם תשמישי קדושה, ויש לשמור עליהם שלא יגררו על הארץ, כמו שמצינו (עירובין צו, ב) לענין ספר תורה שאם נתגלגל צדו האחד לארץ מותר להרימו אפילו בשבת, וכך גם רצועות התפילין שהם תשמישי קדושה, יש לשמורם בקדושתם שלא יגעו בארץ.

שכה. שבירת התאוה

שבירת התאוה הגשמית היא כשאדם מרגיל את עצמו שלא לחפש את הטעם הטוב, ולא לאהוב את מה שטעים. וידוע שבעלי מוסר היו מחנכים את ילדיהם לשבירת התאוה, ומעשה שהיה באחד שהיה בן יחיד למשפחתו ולמד בישיבה מחוץ לעיר, ובכל פעם שהיה חוזר לביתו, הכינה לו אמו מאכל קבוע, תבשיל שלא היה מיוחד במינו כל כך, ולא שינתה אף פעם להכין תבשיל אחר, מפני שרצתה להרגילו שלא לאהוב את מה שטעים.

שכו. שבת - היסח דעת מהדאגות

אמרו חז"ל (מכילתא יתרו) כשתבוא שבת יהא בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה, מי שראשו מונח בשבת בדאגות וטרדות העולם הזה אינו מרגיש את קדושת השבת, ואמנם יש בני אדם שקשה להם להסיח דעת מכל הקשיים שיש להם, אבל צריכים לדעת שאין שום רווח מהדאגות, ולא ירוויחו כלום ממה שיהיו טורדים בה.

ומור"ג הגרא"א דסלר זצ"ל דיבר פעם על זה ואמר כי אפילו אדם העומד לפני משפט, ואינו יודע מה יגזור עליו השופט, אם קנס כספי גדול מאד, או לישב בבית סוהר כמה שנים, ויתכן גם דיני נפשות, אף על פי כן צריך בשבת להסיח דעתו מהמשפט ולא לדאוג כלל, ויש להסיח דעת מכל הדאגות וענייני החולין, ולחשוב מחשבות קדושות. ומסופר על אחד הגדולים ששבבת נפטר לו בן שהיה תלמיד חכם חשוב מאד, וכל השבת התאפק שלא לבכות, ולא ראו על פניו שום דבר, ורק לאחר השבת פרץ בבכי בצער גדול. השי"ת יעזרנו שלא נצטרך לעמוד בניסיונות כאלה.

שכז. שבת - הלכות המצויות

יש ספר "ברית עולם" על הלכות שבת מהגאון רבי בנימין זילבר זצ"ל, שמקצר ומביא את ההלכות המצויות הנוגעות לכל אחד, כי בשולחן ערוך מביא גם הלכות שאינן מצויות, כגון אדם שיש לו שדה ומשכירה לגוי, או מי שיש לו עסק עם גויים, אבל יש גם הרבה הלכות הנוגעות למעשה, כגון הלכות שהייה והטמנה ועוד.

שכח. שבת - זמירות

יש להתבונן מה המצוה בזמירות של שבת, ואיזו מצוה מתייג מצוות מקיימים בה, וזכורני ששאלתי פעם יהודי אחד מה המצוה שמקיימים בזמירות, והתרגז על השאלה ואמר מדוע לחקור חקירות, הרי דבר פשוט הוא שצריכים לשיר זמירות בשבת... אכן יש מקום להגדיר איזו מצוה מקיימים בה.

והגרי"ר רבי דוד צבי היילמן זצ"ל אמר לבאר בה, כי בשבת יש מצוה "זכור את יום השבת לקדשו", ודרשו חז"ל (פסחים קו, א) זכרוה בדברים, היינו שיש מצוה לזכור את השבת על ידי דיבור במעלת וקדושת השבת, ולא מצונו שיעור ליה, אלא ככל שאדם מוסיף יותר לדבר בקדושת השבת, הרי הוא מקיים בה מצוה עשה של זכירת השבת בדברים, ומצוה זו מקיימים גם על ידי זמירות של שבת, שמוזכרים בהם קדושת השבת, כגון כל מקדש שבעי, מנוחה ושמחה, ועוד הרבה זמירות כיוצא בה.

אמנם הרי יש גם זמירות שלא מוזכרים בהם כלל בענין קדושת השבת, כגון קה ריבון עלם, שבתחילתו מוזכרים שבחי הקב"ה, ובהמשך מבקשים פרוק ית ענק מפום אריותא וכי' למקדשך תוב וכי', ובה לא שייך לומר שמקיימים מצוה זכירת שבת בדברים, כי אין מוזכרים בה מקדושת השבת כלל.

לכתוב את חיבורו ספר חזון איש על מסכת עירובין, והיה בטוח כי זכות התורה תעמוד לו ותגן עליו.

ובסידור הגר"א (ירושלים תשל"ז) מסופר על הגר"א שפעם הלשינו עליו והושיבוהו בבית הסוהר, והתירו למשמשו שייכנס אליו, ולילה אחד ביקש ממנו הגר"א שיביא לו כוס קפה, ואמר לו המשמש כיצד אוכל ללכת, הרי בדרך עומדים חיילים, וסכנת נפשות לעבור שם, והורה לו הגר"א באיזה דרך ילך ולא יארע לו שום נזק, ובאמת עבר משם ולא נגע בו לרעה, וזהו בזכות התורה של הגר"א, שקדושת תורתו הגינה גם על מי ששימש אותו.

וזהו דרגת הביטחון שכתב החזון איש "כי על הבוטח שורה רוח קודש ומתלווה עימו רוח עוז המבשרו כי אמנם יעזרה השם", והיינו מי שהוא בדרגה גבוהה כמו הגר"א והחזו"א, יכול להיות בטוח שיזכה לסייעתא דשמיא בזכות התורה.

שכב. רחוקים - תפילה עליהם

אנו חייבים לדאוג גם למי שאינו עוסק בתורה שיעסוק בתורה, וב"ה בזמנינו יש ארגוני קירוב שמחזירים בתשובה ונותנים חיזוק למי שצריך חיזוק, אבל צריכים לסייעתא דשמיא ליה, ועם תפילה זוכים לסייעתא דשמיא, וכך כתב החזו"א באיגרת (ח"ג סב) "צריך לזכור שאין בכוחנו לעשות מאומה, רק במעשינו אנו מעוררים שערי רחמים שמעשה ידינו יכונו את המבוקש, ומי שמתפלל ומרבה תחנונים הוא פועל יותר מהמשתדל".

וכוונה מתפללים בלשון רבים חנונו מאיתך, השיבנו לתורתך, והכאמה בזה לא רק על עצמו, שאנו זכינו כבר לעסוק בתורה, אלא על כלל ישראל, גם אנשי הרחוב, שהם מסכנים, שאינם יודעים מה זה תורה, מתפללים עליהם שיחזרו בתשובה ויעסקו בתורה, כי צריך לבקש לא רק על עצמו, ולא רק על הידידים ובני המשפחה שמכיר אותם, אלא על כל ישראל, מצד האהבת לרעך כמון צריך להתפלל עליהם ולבקש רחמים שיחזרו בתשובה שלמה.

ובטוחני שאם כולם היו מתפללים ככוונה ומבקשים באמת מכל הלב השיבנו לתורתך, מתוך רחמנות על אלו שאינם עוסקים בתורה שיזכו לתורה, אם באמת זה היה כוואב והיו מבקשים על זה מעומק הלב, ודאי שהייתה לסייעתא דשמיא והיו חוזרים בתשובה! וכמו שכתב החזו"א שהתפילה מועילה יותר מהכל.

שכג. רחמים על תורה

אמרו בסוף מסכת נדה, מה יעשה אדם ויחכם, ירבה בישיבה ויבקש רחמים ממי שהחכמה שלו, ומבואר בהמשך הגמרא וברשיי שם שזה היה פשוט לגמרא שצריכים תפילה, ובלי תפילה לא שייך לזכות להצלחה בתורה. והטעם בזה, מפני שאדם שסומך על כוחו ועוצם ידו, וסבור כי הוא יכול להצליח בכוחות עצמו בלי תפילה, אין עוזרים לו מן השמים, אלא מניחים אותו שינסה לבד כמו שהוא חושב, ויראה כמה שהוא זקוק לסייעתא דשמיא, אבל אדם שמבקש ומתפלל מכל הלב מפני שמרגיש שחסר לו ומבין שהוא תלוי בחסדי שמים – זוכה לסייעתא דשמיא.

ובאמת זה תלוי איך היא התפילה וכיצד מבקשים, כי הנה בכל התפילה אפשר להוסיף בקשות פרטיות כל אחד ואחד על מה שצריך [ובמשנה ברורה סימן קכ"ב כתב שעדיף לבקש הכל לפני יהיו לרצון בסוף שמונה עשרה ולא בכל ברכה וברכה], ונתבונן כיצד אדם מבקש בזמן שיש לו חולה בתוך ביתו רח"ל, או שיש לו צער או קושי אחר שמגיע עליו, הרי הוא מתפלל ומבקש בתחנונים מעומק הלב ממש, מפני שמרגיש שהוא זקוק לרחמי שמים.

וכך צריכה להיות ההרגשה כשמבקשים על תורה, להרגיש שחסר לו והוא תלוי ברחמי שמים, ולפעמים אדם מבקש "פתח לבי בתורתך" אך אינו מרגיש שחסר לו דרגה בתורה, או שמבקש "חנונו מאתך דעה בינה והשכל" ואינו מרגיש שחסר לו דעת, והוא מרוצה ממצבו בתורה, ומרגיש שהוא למדן, ואינו מרגיש שחסר לו תורה, אבל ההרגשה האמיתית צריכה להיות שחסר לו, והוא תלוי בחסדי שמים, ואז ממילא יבקש מכל הלב, ואמנם זוהי עבודה קשה, ולפעמים צריך להתפלל על זה גופא שירגיש שחסר לו.

שכד. רצועות תפילין

יש דבר שהרבה אנשים אינם נוהרים בו, להשיגיה ולשמור על קדושת רצועות התפילין כראוי.

ששם הכל מסודר, והישיבה השפיעה עליו, עם סדרי הישיבה, אבל עכשיו הוא כבר אברך, ומה הוא צריך לדעת, מהו הדבר העיקרי שחשוב לו לדעת? ואמר לו מרן: "ששולחן גדול משולחנס", כך לשון המשנה בפרקי אבות (ו, ד) אל תתאהר לשולחנס של מלכים, ששולחן גדול משולחנס, וכתבך גדול מכתרם.

זהו מה שבן תורה צריך לדעת, שהשולחן שלו יותר גדול משולחן מלכים! ושולחן הוא משל להנאות העולם הזה, כי שולחן אוכלים עליו ונהנים מהאוכל, ובא התנא לומר כי העולם הזה של בן תורה הוא הרבה יותר טוב מהעולם הזה שיש למלך, מלך שלא חסר לו כלום, והוא שולט על כל המדינה, וכולם כפופים לו, אף על פי כן החיים שלו אינם מאושרים כמו מי שעוסק בתורה, ומי שעוסק בתורה הוא הרבה יותר מאושר.

שלב. שולחן שבת

אמי ע"ה הייתה אומרת בסעודת שבת את לשון הגמרא אמר רבה הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם שנאמר וקראת לשבת עונג (פסחים סח, ב), וכן את לשון הגמרא אמר רבי אבא בשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות דכתיב לחם משנה (שבת קיז, ב). זהו הדבר הראשון שהיו שומעים בשולחן שבת, דברי תורה!

שלב. שונה הלכות

אנו מזכירים בתפילה את מאמר חז"ל כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא, ולכאורה למה מובטח לו שהוא בן העולם הבא, הרי צריך גם לקיים את התורה, ומי שאינו מתמיד בתורה כיצד יוכל לזכות לעולם הבא? אבל הביאור בזה כי לימוד ההלכה מחייב ומביא לקיום כל התורה כולה, ועל ידי זה זוכים גם להתמדה בתורה, כי אדם שיודע את ההלכה יודע שהוא חייב לקיים אותה, לכן מובטח לו שהוא בן העולם הבא.

שלב. שורש הנשמה

ידוע שגדולי ישראל לא כולם למדו באותה הדרך, ויש שעסקו יותר בעניינים מסוימים שבש"ס, ואין זה מפני שהייתה ביניהם מחלוקת ושיטה אחרת בדרך הלימוד, אלא כל אחד למד מה שיותר מושך ומרתק אותו, אשר זוהי דרך הלימוד שלו משרש נשמתו, שהתורה שייכת לנשמה, והנשמה נמשכת לזה, וכל אחד מה שמושך ומרתק אותו לפי טבעו, זהו שורש נשמתו וחלקו בתורה.

שלה. שחיטה

כמדומה ששמעתי ממו"ח הגאון רבי יהושע זליג דיסקין זצ"ל, מפני מה רואים אצל השוחטים, שוחטי בהמות ועופות, שהם בעלי חסד ובעלי מידות טובות מיוחדות, למרות שעוסקים בדבר שהוא לכאורה הריגה ורציחה. וביאר הטעם בזה, מפני שהשוחט מקיים מצוה בשחיטה, ולפני השחיטה הוא גם מברך ואומר ברכה על השחיטה, לכן זה לא משפיע עליו אכזריות, רק להיפך, זה מקדש אותו, ומוסיף בו מידות טובות.

ובכל הדורות עד לימינו אנו, יש גויים שמבקשים לאסור את השחיטה היהודית משום 'צער בעלי חיים', כביכול הם 'בעלי רחמים' ובעלי מידות טובות כאלה שמרחמים על הבריות... אבל האמת היא כי אדרבה, השחיטה מוסיפה מידות טובות, מפני שהיא מצוה שיש בה קדושה, והברכה גם כן מוסיפה קדושה.

שלו. שידוכים

יש בחורים מבוגרים שמדואגים ממה שעדיין לא מצאו שידוך, והנה באמת אמרו (מועד קטן יח, ב) בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני, ולפעמים אותה הבת עדיין צעירה ורק צריך לחכות שתתבגר, וכן ראיתי בעיני מעשים שהיו.

אבל גם יכול להיות שהבחור עדיין אינו מתאים ומוכשר לנהל בית, כי צריך אחריות להיות בעל בעמיו, שהוא המנהיג והמשפיע, והוא המשענת של בני הבית, ועליו לחפש עצות מה לעשות כדי שיהיה בר הכי, ולפעמים יתכן שעדיין אינו מספיק בן תורה, וצריך ללמוד יותר בהתמדה כדי שיתאים לזה.

ואמר הגר"צ לבאר כי בזמירות אלו יש ענין אחר, שמקיימים בהם מצות עבודה שבבל, כמו שאמרו חז"ל (תענית ב, א) עבודה שבבל זו תפילה, והיינו כי תפילה כוללת שלושה חלקים: שבת, בקשה, והודאה. כמו בשמונה עשרה, ושלושת הברכות הראשונות הם שבחיו של הקב"ה, וברכות האמצעיות הם בקשות, ומודים זו ברכת ההודאה, וכך גם בזמירות יש שלושה חלקים אלו: שבת, בקשה, והודאה, וזה כמו תפילה, שאם שרים את המילים בהרגשת הלב, מקיימים בזה מצות עבודה שבבל.

שכט. שבת - טלטול

מעשה שהיה לפני שנים רבות בעיר פתח תקוה, שכל מייסדיה היו שומרי תורה ומצוות, ובתקופה הראשונה עדיין לא היו שם חילולי שבת בפרהסיא, ופעם אחת ראו אדם חילוני משקה את גינתו בפרהסיא בשבת, מה שקודם היה מתבייש לעשות, ונבהלו מאד לראות חילול שבת כזה בפרהסיא.

ונסעו כמה אברכים למרן החזון איש ושאלוהו מה לעשות, ובתחילה שתק החזו"א, אבל אחר כך אמר שאין זה פלא, אם בני תורה מטלטלים בשבת וסומכים על העירוב למרות שיש בו חששות ואינו לתכחילה, גורמים בזה שהחילונים יחללו שבת בפרהסיא, כי חוסר דקדוק ההלכה בבעלי מדרגה משפיע על הרחוקים.

ואף על פי כן בפעם אחרת כשנקרע העירוב מיד שלח החזו"א שליח לתקנו, כדי שלא ייכשלו בני אדם באיסור ממש.

של. שה בין שבעים זאבים

כלל ישראל נמצא תמיד בסכנה, כמו שאמרו חז"ל (אסתר רבה יא, ז) "שה אחת בין שבעים זאבים", שבעים זאבים מול שה אחת וכולם שונאים אותנו. וידוע שגם אחרי השואה היו גויים שאמרו שהיטלר ימ"ש לא גמר את מה שצריך לעשות, והיו כאלה שלא רצו לומר כן בגלוי, אבל בלבם שמחו. וכבר אמרו חז"ל (ספרי בהעלותך) הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב, כלומר שזוהי המציאות שאי אפשר לענותה, שעשו שונא ליעקב, ואין צורך בהסברים על זה, אלא כך המציאות, "הלכה היא!"

ואם כן נמצא שאנו תמיד בסכנה, רק שלא תמיד מרגישים את הסכנה, ומה שלא מרגישים את הסכנה זהו גם כן נס.

ועוד נס יש, שהגויים מתביישים, כמו שאמרו בגמרא (פסחים פז, ב; ע"ז י, ב) קרי לכו מלכותא קטיעתא, היינו שהם מתביישים לעשות את מה שעשו הגרמנים, ואינם עושים כל כך צרות לישראל, מפני שיש להם קצת בושה בזה, שלא נעים להם לעשות כן, ומתביישים לגבי אחרים, וכל זה בהשגחה מן השמים שיתביישו, והוא נס והשגחה מיוחדת.

ובימים אלו גם כן, ידוע שהמצב הביטחוני בדרום הארץ אינו רגוע. אם כן עכשיו רואים וחשים את הסכנה. אבל מה היה כל הזמן?! הרי אנו מוקפים אויבים מסביב, מצד אחד נמצא הים, ומסביב כולם שונאים אותנו, גם אלו שיש איתם "הסכם שלום" אינם אוהבים אותנו, ועשו שונא ליעקב, רק יש השגחה שיתביישו ולא יעשו צרות. וכדי שההשגחה תימשך צריכים זכויות.

ומה הם הזכויות? חיזוק! אין סוף כמה שאפשר להתחזק ולהתעלות במדרגות, וכל אחד יכול לפי כוחו ולפי מצבו להוסיף משנה, אפילו מחשבה של חיזוק, כמו שכתב מרן הגרא"מ שך זצ"ל בצוואתו "מחשבה אחת של מוסר", עוד מחשבה אחת! מחשבה טובה, מחשבה של מצוה, זה מקדש את האדם ומשפיע בעולמות העליונים, ומזכה את כל העולם.

וכבר אמרו (קידושין מ, ב) עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות, והיינו לאו דווקא מצוה שבמעשה, אלא אפילו מחשבה אחת, כל אחד לפי כוחו כמה שהוא יכול, כל תוספת משנה, אין לשער החשיבות שבה! עוד רגע של תורה, ועוד רגע מחשבה, מחשבה של תורה ושל אמונה, ומחשבה של חסד, של משעים טובים ואהבת הבריות, כל מחשבה טובה זה דבר עצום, ואין לשער מה שמחשיבים את זה בשמים.

שלא. שולחן גדול משולחנס

היה מעשה באברך צעיר, ששאל את מרן החזון איש זצ"ל, מהו הדבר העיקרי שעליו לדעת כעת, כי קודם הוא היה בחור בישיבה,

שלו. שידוכים - עצה למעוכבים

ישנם מעוכבי שידוך, בחורים ובחורות מבוגרים שאינם מוצאים את זיווגם, ואחי הגאון רבי יעקב זצ"ל היה רגיל לומר שאם יש איזה קשיים ועיכובים בשידוכים, צריך לבדוק שאין עליו שום קפיידא בין אדם לחברו, כי אם משהו מקפיד עליו זה עלול לעכב את השידוך, ושמה גרם פעם צער ועגמת נפש לאדם אחר ולא ביקש מחילה ממנו, ואם יש מי שנפגע ממנו ומקפיד עליו צריך לפייס אותו, ואפילו אם נראה לו שאין בכך סיבה להקפיד, אם השני מקפיד על זה צריך לבקש מחילה ממנו.

ובדרך כלל רגילים להרבות בתפילות בשביל שידוכים, אבל תפילה מועילה בזמן שחסר רק התפילה ולא יותר, ואם יש עוד דברים שמעכבים אין התפילה מועילה, כמו שכתב רבי ישראל סלנטר (אור ישראל מכתב יד) שאם אדם מתפלל ומבקש על תיקון המידות ואינו לומד מוסר, הרי הוא כמי שמתפלל לראות בלי עיניים, וכשם שלא שייך לראות בלי עיניים כך לא שייך לתקן את המידות בלי לימוד המוסר, וכן גם בשידוכים כל זמן שיש קפיידא בין אדם לחברו לא שייך שתועיל התפילה, ורק לאחר שיבקש מחילה ויפייס את חברו אז תוכל התפילה להועיל.

שלו. שימוש חכמים

תלמיד לומד מהרב איך מבינים וכיצד ניגשים לענין, איך שואלים קושיא וכיצד מתרצים תירוץ, איך מחדשים חידושי תורה, אדם אוהב לחדש חידושים, אבל צריך ביקורת אם החידוש הוא אמיתי או שאינו אמיתי, ומעצמו אינו יכול לדעת זאת כי הוא משוחד, ודי לו בזה שהוא רואה שיש מקום לחלק ולתרוץ כדבריו וכבר דעתו נוטה לזה, אבל יכול להיות שהוא טועה, וצריך רב שיעמוד על גביו לראות אם התירוץ הוא ישר או עקום, וכפי שאמרה תורה כי השוחד יעורר פקחים, אפילו מי שהוא פיקח ובעל כשרון מתעורר מחמת השוחד, כי הוא אמנם מבין ומחשב טוב מאד, אבל השוחד מעורר את הבנתו, שאינו מבחין בטעותו, והרב צריך להעמידו על האמת שלא יטעה, זהו שימוש חכמים.

שלו. שינה

הגאון רבי נפתלי טרופ זצ"ל אמר פעם כי אינו מבין כיצד אדם יכול לישון, אם לא למד ש"ס הרי יש לו מה ללמוד, וכיצד שייך לישון לפני שגמר את השי"ס, ומי שגמר את השי"ס גם כן כיצד הוא יכול לישון, וכי אדם שמונה בראשו ש"ס שלם יכול לישון? הרי זה מעניין ומתוק כל כך שאי אפשר להפסיק מללמוד.

שמ. שינה בזמן - זריזות

כל אחד צריך שיהיה לו זמן קבוע ללכת לישון, שהשינה בזמן היא זריזות ולא עצלות, ויש שנמשכים ומתעכבים בלילה עד שעה מאוחרת ורצים לפטפט צאת, אך זה נובע מעצלות וחסרון זריזות, ומידת הזריזות היא להתגבר על הכוח המושך של דברים כאלה.

וכן התמדה בשעות הלילה המאוחרות הרבה פעמים היא עצת היצר, והחפץ חיים היה מכבה את האור בישיבתו בלילה כדי שילכו לישון, והיה אומר כי היצר הרע הוא שמפתה ללמוד בשעות אלו, כדי שיהיה עייף למחר או שיאחר את זמן התפילה.

שמא. שינה הכשר מצוה

אדם שישן כדי שיהיה לו כוח לעסוק בתורה, שינתו היא הכשר והכנה לתורה, כמו שכתב הרמב"ם בהלכות דעות (ג, א) שמי שישן כדי שיהיה לו כוח לעבודת השם נמצאת שינה שלו עבודה למקום, והוא נקרא עובד השם גם בשינתו, כי שינתו היא הכשר והכנה לעבודת השם, וכן מצינו בשלוחי מצוה פטורים מן הסוכה גם בשעת שינתם, והטעם לזה כתב המרדכי (סוכה תשי"מ) "משום דכשנחים וישנים בלילה להנאתם יכולים לעסוק למחר טפי והוי הכל בכלל עוסק מצוה", והיינו מפני שגם השינה היא הכשר מצוה כדי שיוכלו למחר לעסוק במצוה, וכל מה שאדם ישן כדי שיהיה לו כוח אחר כך לעסוק במצוות, נחשב כבר בשעת השינה שעוסק באותן מצוות שיעשה אחר כך מכוח השינה.

שמב. שינה - כמה זמן

הרמב"ם בהלכות דעות (ד, ד) כתב "היום והלילה ארבע ועשרים שעות, די לו לאדם לישן שלשן, שהוא שמונה שעות", ובמגן אברהם (סימן רלח) הביא סימן לזה ממה שכתוב (איוב ג, יב) "ישנתי אז ינוח ליי", היינו שאם אדם ישן שמונה שעות כמננין "אז" ינוח לו, וזהו שיעור המנוחה הנורמאלי כדי שיהיה לו כוח.

אבל ידוע שהגרי"א היה ישן פחות מזה, ואמר שהוא מפרש ישנתי אז ינוח ליי" – שאצלו שמונה שעות הם מנוחה לארבעים שעות, כמננין לי, ובארבעים ושמונה שעות שהם יומיים מספיק לו לישון שמונה שעות, ארבע שעות בכל יום, וגם את השעות האלו לא היה ישן ברציפות, אלא חילקם בכמה פעמים.

ולכאורה אם רואים שהגרי"א ישן רק ארבע שעות, מה נאמר על הראשונים, ועל האמוראים והתנאים, הלא לכאורה קל וחומר שהם לא ישנו יותר מארבע שעות, אבל שמעתי ממרן הקהילות יעקב זצ"ל שאין הדבר כן, ולא מצינו שהתנאים והאמוראים מיעטו בשינה כל כך, רק הגאון היה דבר נדיר, שנולד עם גוף אחר, גוף חזק מאד עם כוחות מיוחדים, שהיה די לו בשינה מועטת.

והגאון בעצמו אמר שאף אחד לא יכול לנהוג כמוהו, וכבר היו כאלה שניסו לעשות כמו הגאון ולא החזיקו מעמד, כי באמת אין זה שייך, והגאון היה דבר נדיר ויוצא מן הכלל, אבל כל הראשונים והתנאים והאמוראים ישנו כל אחד כפי צרכו, וכמו שכתב הרמב"ם פחות שצריכים שמונה שעות, ואמנם יש שמספיק להם פחות מזה, וידוע שגם היום יש כאלה שישנים שש שעות ביממה והם ערניים, אבל יש שצריכים לישן שמונה שעות.

שמג. שיעורים באורח חיים

כשמרן הרב מפוניבז' זצ"ל פתח את הישיבה, היה אומר בכל יום לאחר התפילה שיעור בשולחן ערוך או"ח עם מגן אברהם, והתחיל באמירת שיעורים אלו בישיבתו בליטא, וכשפרצה המלחמה הפסיק באמצע, וכאן המשיך מאותו ענין שהפסיק בו.

ופעם הסביר כי הוא אומר שיעורים אלו כדי שבני הישיבה לא יחשבו שהחקירה מה זה ימינו היא כל התורה, אמנם זה חקירה שיש הרבה מה להתעמק בה, אך צריכים לזכור כי זהו רק חלק מכל התורה, ויש עוד הרבה חלקים בתורה שצריכים לדעת אותם.

שמד. שלום בית

יש כאלה שמבקשים ברכה לשלום בית, אבל על פי רוב מה שאין שלום בית הוא מפני שלא מכבדה יותר מגופו, ואם היה 'מכבדה יותר מגופו' היה שלום בית בשלמותו.

ומעשה שהיה באדם שהיו לו הרבה טענות על אשתו, וכבר גמר בלבו לגרשה, אבל תחילה היה צריך ללכת לבית דין לסדר את עיניו הגט, וניגש למו"ח הגרי"ז דיסקין זצ"ל להתייעץ עימו בזה, ואמר לו מו"ח בפקחותו, לדך, כי בבית דין צריכים לשמוע את שני הצדדים, וכשתבוא לבית הדין, ישמעו שם גם את אשתך, מה שיש לה לומר, וגם היא תגיד עליך טענות, ואם יראו שהיא צודקת, לא יקבלו את דברך, לכן כדאי לך קודם לדאוג שלא יהיו לה שום טענות עליך, וזה על ידי שתנהג אליה ביחס טוב יותר, שלא יהיו לה שום טענות לטעון כנגדך, ואז תוכל לגרש אותה...

כמובן, אין צורך לומר מה היה הסוף, שאחרי שהתנהג באופן כזה שלא היו לה טענות עליו, גם היא שינתה את הנהגתה כלפיו, וחזר השלום לשכון בביתם.

הכל תלוי במידות טובות, תורה עם מידות טובות והנהגת הבית עם מידות טובות, לחשוב על השני, ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה (ירושלמי נדרים ט, ד), ובמסילת ישרים פרק י"א כתב שצריך להיות כמוך ממש, ובוודאי שגם האשה בכלל זה.

שמה. שלמות לפי הכוחות

כל אחד נובע שיהיה שלם לפי כוחו, יותר מכוחו אינו חייב, וזה גם אסור, כי אם יתאמץ יותר מכוחו זה מזיק, והתוצאה תהיה הפוכה, לכן החיוב הוא לכל אחד לפי כוחו, אבל צריך שיהיה בשלמות, וכמו שרש"י תמיד "ובכל כוחו", וגם ה"תמיד" צריך

אלו הם שני הצדדים שבהם נמדד אדם גדול, מצד אחד השמחה במצוה, ומצד שני צער על חסרון מצוה.

שמט. שמחה בייסורים

כשאדם חי באמונה הוא מרגיש טוב תמיד, ואף פעם אינו מרגיש שרע לו, מפני שידע שכל מה שעושים עימו מן השמים זהו הטוב ביותר עבורו, והכרתי אדם שהיה חלש וסבל ייסורים לעת זקנתו, וכשאלוהו מה שלומו, אמר "ס איז אזוי גוט אז בעסער קען ניט זיין", כלומר שמצבו הוא טוב כל כך שלא יכול להיות יותר טוב מזה, מפני שהבין שכל מה שהקב"ה עושה עימו זה לטובה, ולא שייך יותר טוב מזה. וכן ראיתי בעיני אדם שסבל ייסורים, והתבטא ואמר בכנות "זה טוב, זה כל כך טוב".

ומעשה שהיה באדם בעל מדרגה שחלה במחלה איומה, וידע שסופו קרוב, ואמר כי הוא שמח בייסורים שיש לו, מפני שיש לו "מזוודות" של עבירות שצריך לסחוב אותם בדרכו האחרונה, וכעת שהוא סובל ייסורים, זה מוריד ממנו מהכובד של העבירות, ויבוא לעולם האמת עם מזוודות קלות יותר.

שנ. שמחה של מצוה

בשערי תשובה (ד, ט) כתב "כי יגדל וישגה מאד שכר השמחה על המצוות", והפליג בזה בשלוש לשונות של הפלגה: יגדל, וישגה, מאד: עד כדי כך גדול שכר השמחה יותר משכר המצוה עצמה, מפני שהשמחה היא במחשבה, ותלויה בלב, בדיעת החשיבות, ובמחשבה, ואין זה דבר פשוט, לדעת ולהבין את החשיבות עד שזה יעורר שמחה, זוהי דרגה גדולה מאד.

שנא. שמחת הוללות

בספר 'נחלת יעקב' לבעל התיבות הובא מצוואתו שכתב "לא תשמעו לאותן האומרים כי מהראוי להיות כל ימיו בשמחה כי זהו הכל מעצת הציצר הרע, ושחוק וקלות ראש מרגילים האדם לערוה, ובכל עצב יהיה מותר, רק בעת עשיית איזה מצוה או לימוד תורה יהיה בכוונה ובשמחת הלב", עכ"ל.

שמחה צריכה להיות עם סיבה ומטרה, וסתם שמחה שאין לה סיבה, אינה שמחה, אלא הוללות ופריקת עול, כמו שכתוב (קהלת ב, ב) "לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זה עושה".

שנב. שמחת תורה

מור"ג הגה"צ ראי"א דסלר זצ"ל דיבר פעם בישיבה למחרת יום כיפור, ואמר כי הנה עכשיו נוסעים הביתה, וחוזרים לשיבה לשמחת תורה, ואיני זוכר את כל הפרטים שדיבר אז, אבל בתוך דבריו אמר: כי כשתחזורים לשיבה ורוקדים בשמחת תורה, צריכים לדעת שהמטרה היא "אריין טאנצן אין זיך די שמחת תורה" – להרקיד בתוך עצמו את השמחת התורה, ששמחת התורה תהיה כמו שצריכה להיות, שמחה עם התורה, מתוך הכרת חשיבות התורה, ועל ידי הריקודים שהם מעשים של שמחה, מכניסים ללב יותר את ההרגשים של שמחת התורה.

שנג. שם טוב

הנה יש שמבקשים ללמוד דווקא בישיבה חשובה עם "שם טוב", וכסבורים שמי שלומד בישיבה פחות חשובה עלול לאבד את שמו הטוב, ופעמים שיש נובע מתוך שיקולים של כבוד, או שחושבים בבישיבה חשובה יעשו שידוכים טובים יותר.

אבל שיקולים אלו הם טעות מעיקרם, וצריכים לדעת שכל הצלחה היא מן השמים, וכל שם טוב שיש לאדם, או לשיבה, לא השם הטוב נותן את הצלחה, אלא מן השמים נותנים את הצלחה, והצלחה תלויה לפי הזכויות של כל אחד ואחד, אם יש זכויות אזי יש שם טוב ויש הצלחה, ואם אין זכויות לא יעזור לזה שום דבר, וגם פרסומים לא יועילו, וכבר היו כאלו שחשבו שיצליחו על ידי השתדלות ופרסומים ולא הועיל להם, מפני שכל הצלחה תלויה בזכויות, ואין שום עצה אחרת.

וכן גם שידוכים אינם תלויים לפי השם הטוב, אלא לפי הזכויות שיש לאדם, וכבר אמרו (מועד קטן יח, ב) מהשם אשה לאיש, כל

להיות לפי כוחו, וכשעושה כל מה שבכוחו הוא כבר אדם השלם, אין זה משנה כמה כוחות יש לו, הוא עם הכוחות החלשים שלו ואדם אחר עם הכוחות הגדולים שלו, זה אותו הדבר! ושניהם באותה המדרגה, כיון שעשה בשלמות כל מה שהוא יכול.

שמו. שמח בחלקו ברוחניות

חשוב מאד לידע את מעלותיו ולשמוח בחלקו בתורה ובמעלות שיש לו, כמו שכתב בספר מנוחה וקדושה (שער התורה ח"ב אות כג) "ידע ששמעתי בשם הגר"א, שכן גם במילי דשמיא, צריך להיות שמח בחלקו. אף שבוודאי נכון לחמוד להיות לבו פתוח ופתוחו של אולם לתורה, וגם לאמר ולחמוד אימתי יגיעו מעשי למעשי אבותי, מכל מקום צריך להיות שמח בחלקו שזכה לתורה ולמעשים טובים, כיון שעשה בכל כוחו המוטל עליו", עכ"ל.

ויש הרבה אנשים, צעירים וגם מבוגרים, שאינם מכירים את המעלות שלהם, שהם בעלי כשרונות, ויש להם שכל, ויראת שמים, ומידות טובות. זכורני ששאלתי פעם צעיר אחד, שהיה שרוי בחוסר מצב רוח, האם אתה כישרוני? והתבייש לומר על עצמו, רק השיב שאחרים אומרים עליו ככה... ושאלתי אותו על עוד מעלות, האם הוא יודע שיש לו שכל, ויראת שמים, ומידות טובות, ושוב התבייש לומר על עצמו, עד שנוכח לראות כי אכן יש לו הרבה מעלות, ולמרות שידע מכל המעלות האלו, לא היה שמח בחלקו, ואמרתי לו שישמח בזה, שיש לו מעלות חשובות כל כך!

ולפעמים העצה היא לרשום לעצמו את מעלותיו ולקרוא בהם מנעם לפעם, שעל ידי זה יהיה שמח בחלקו, והשמחה תותנת חיוק להמשיך ולהתעלות בכל המעלות הטובות.

שמו. שמח בטובת חברו

שינוי באבות (ד, יט) שמואל הקטן אומר בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה השם רוע בעיניו והשיב מעליו אפי, וביארו המפרשים שאם אדם שמח במפלת שונאו ובקשיים שיש לו, אזי הקב"ה מעביא את כעסו שמוא, אל זה ששמח במפלתו, והצרות של השונא עוברות אליו, רח"ל.

ומעתה נתבונן. אם כך היא המידה באדם ששמח בצרות חברו, כיצד יהיה הפוך, אם אדם שמח על הטובות שיש לשני, שמח בטובתו של חברו. שמעתי בשם בעלי המוסר כי לשמוח בשמחתו של חברו זה מדרגה גדולה ועבודה קשה יותר מלהצטער בצערו של חברו, כי המצטער בצער חברו הרי הוא מרחם עליו, אבל לשמוח בשמחתו זה יותר קשה ומדרגה יותר גבוהה.

ואם שמחה בצער חברו זה כל כך גרוע שעל זה נאמר פן יראה השם רוע בעיניו וגו', על אחת כמה וכמה מידה טובה מרובה גדול השכר המגיע לשמח בטובת חברו. והוא דבר נפלא כזה שיש לנו! מה שיכולים לזכות להרוויח אם שמחים בטובת חברו, איזה זכויות ואיזה סייעתא דשמיא מקבלים, בגשמיות וברוחניות.

שמח. שמח במצוות

בברכות דף ט' אמרו על רב ברונא שהוא אדם גדול ושמח במצוות, שפעם אחת סמך גאולה לתפילה, וכל אותו היום היה מחיך מרוב השמחה שהייתה לו בה.

ומבואר כי אדם גדול נחשב כפי דרגתו באהבת המצוה, עד כמה הוא אוהב את המצוה ושמח בה, כמו אדם שמקבל בשורה טובה מילדיו האהובים, שמדבר על זה כל היום, ואינו מסיח דעת מזה, כך הייתה שמחתו של רב ברונא בקיום המצוה, שכל היום לא הסיח דעת מזה. ובכך נמדדת גדלותו של אדם, לא בגאונות ובכישירויות, אלא בפנימיות הלב, עד כמה הוא שמח במצוות, וכן להיפך, עד כמה הוא מצטער על חסרון מצוה.

ומעשה עם מרן הגר"י זצ"ל בתקופה האחרונה לחייו, שהיה חולה מאד, ולא היה בכוחו לכוון בקריאת שמע כמו שהיה מכוון תמיד, ומרן הגר"א ש' זצ"ל אמר לו שהרי הוא אנוס, ופטור מכך, אך הגר"י השיב ואמר, אף על פי כן, זה חסר לי! למרות שהיה מכוון את הכוונה הפשוטה, ורק היה חסר לו שלמות הכוונה כפי שהיה רגיל לכוון תמיד, הצטער על זה, שחסר לו הזכות של דרגת הכוונה המעולה ביותר.

שליח אחר לצער אותו, ולא שייך לזכור עליו או לשנוא אותו, וכן שאר הסיבות לשנאה בדרך כלל אינן מוצדקות.

ולפעמים אדם סבור שהשנאה היא מצוה, וחושב שמקיים מצוה במה ששונא את חברו, ומדבר עליו לשון הרע כדי לפרסם שהוא רשע, שלא תהיה לו השפעה על אחרים, ולא יסמכו עליו, שהוא משפיע הנהגות לא צודקות, עד כדי כך שיש שמדברים לשון הרע אפילו בשבת שהוא יום של קדושה, ומתרצים עצמם בכל מיני סיבות "לשם שמיים", וחושבים שזה מצוה, אבל האמת שזה שנאת חינם, וגורמים בזה להמשך החורבן.

שנא. ש"ס בגיל שבע עשרה

בהקדמה לספר 'אולם המשפט' מובא שהגרא"י פינקל בהיותו כבן שבע עשרה ביקר אצל הגרי"ז הוטנר באיישישוק יחד עם דודו, וכשנכנסו לביתו מצאוהו רכון על גמרא, ענה להם שלום והזמינם לשבת מבלי להפסיק מלימודו ומבלי להרים ראשו מהספר. לאחר דומיה ארוכה אמר הדוד על רבי אליעזר יהודה שהוא לומד בראדן ויודע ש"ס. הרים הגרי"ז את עיניו מהספר והסתכל על האורח ושאל: בן כמה הוא? וכשהשיב שהוא בן י"ז, ענה ואמר: אם כן מאי רבותא, אכן כבר הגיע זמנו לדעת ש"ס!

שנח. ש"ס - ידיעתו

חשוב מאד לדעת כי ההצלחה בתורה תלויה בכמות הידיעות, ומרן הרב מפוניבז' זצ"ל היה מרבה לעורר על זה שאין גדלות בתורה בלי ידיעת הש"ס, ולא שייך דבר כזה, אין גדול בתורה שלא יודע ש"ס, ומי שאינו יודע ש"ס הוא לא גדול בתורה, רק יכול לעשות רושם כאילו שהוא גדול, אבל באמת אינו גדול בתורה, כי התורה אינה תורת אמת אם אין ידיעה בש"ס.

והגאון רבי משה שמואל שפירא זצ"ל העיד בשם מרן הגרי"ז זצ"ל שהיה חוזר תמיד על מה ששמע מאביו הגרי"ח זצ"ל כי בן תורה צריך ללמוד בכל חודש מינימום ארבעים דף באופן ברור, ובפחות מזה לא שייך שיעיד ללמוד, והגרי"ז אמר שהיום קשה ארבעים דף והוא מוריד לחצי, וצריך ללמוד עשרים דף בחודש, אבל בפחות מזה "יועט מען טאקע ניט קענען לערנען" – בוודאי בלתי אפשרי שיעדו ללמוד.

ב"ה יש בינינו בחורים צעירים שיודעים ש"ס, זה שייך ואין זה קשה, כל אחד ישתדל לגמור את המסכת במשך הזמן, וגם מה שלא מספיקים בעיון הראוי צריך לכל הפחות ללמוד גמרא עם רש"י ולחזור כמה חזרות כדי שייצאו הדברים ברורים.

שנש. שעבוד של תורה

שינוי באבות (ג, ה) כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ. לכן כדאי לאדם לשעבד את עצמו לתורה, ולחייב עצמו בכל מיני שעבודים, אפילו לומר שיעור פשוט לבעלי בתים זה עול תורה, וכן כתיבת חידושי תורה, זה שעבוד נעים מאד, וגם מי שאינו רגיל בכך, יכול להתרגל ולקבל טעם בזה, לכתוב או להגיד חידושי תורה, וזה עול תורה עם שעבוד.

ובאמת יש אנשים גדולים שלא היו ראשי ישיבות, ועשו לעצמם שעבודים לכתוב ולהדפיס חידושי תורה בענין מסוים, כי כשכותבים חידושי תורה על מנת להדפיס, זה משעבד ונותן מדרגה, אם מתכוונים בזה לשם חיוזוק, ולא בשביל הכבוד, ואמנם גם שלא לשמה יכול להיות שמותן שלא לשמה יבוא לידי לשמה.

וכן כל מאמץ של תורה, זה חיוזוק ותוספת מדרגה, ומי שמתעצל ואינו מתאמץ, הוא מסכן, שאינו חושב מה יהיה בסופו.

שס. שער הביטחון

כשאדם חי לפי שער הביטחון של החובות הלבבות, זה מביא לידי שמחה, מפני שאין לו שום דאגות, והוא יודע שכל מה שיהיה זה לטובתו. שמעתיו שיש גוי אחד שחיבר ספר 'אלא דאגה' המסביר באריכות כיצד לחיות בלי דאגות, והסוף היה שהוא בעצמו איבד את עצמו לדעת, כי כל מה שכתב היה עם חשבוניות של עולם הזה, ולא לפי שער הביטחון של החובות הלבבות, רק מי שמתנהג וחי לפי החובות הלבבות, הוא הזוכה לשמחה אמיתית!

אחד זוכה לשידוך מן השמים, והשידוך הוא לפי מעשיו של האדם, אם יש לו זכויות הרי הוא זוכה לאשה המתאימה לפי הזכויות שלו, ואם אין לו זכויות לא תועיל שום השתדלות אחרת שיעשה בזה, רק אם יעשה תשובה ויוסיף זכויות יזכה לשייעתא דשמיא, ואם לא יעשה תשובה לא תהיה לו שייעתא דשמיא.

שנז. שמירת הלשון

החפץ חיים רצה מאד לזכות את הרבים ולקרב את הגאולה, ולכן הספר הראשון שחיבר הוא חפץ חיים על הלכות לשון הרע, ואחר כך חיבר גם שמירת הלשון ובו דברי מוסר לחיוזוק ענין זה, וכתב בהקדמתו כי המטרה בחיבורו היא לתקן את חטא הלשון הנובע משנאת חינם, ובה יביא לקירוב הגאולה.

ובפתיחה לספרו כבוד שמים כתב: סבור הייתי בימי נעורי שכאשר יחובר איהו חיבור ויבואר בו כלליו ופרטיו והלכותיו השייכים לענין איסור לשון הרע ורכילות וקבלת לשון הרע ויעיל בענין זה, ועזרני השי"ת ועשיתיו והדפסתיו, ובי"ה החיבור מצא חן בעיני ישראל ושמו נקרא חפץ חיים, ומכל מקום למעשה עוד לא זכיתי שיועילו דברי הרבה, ע"כ. היינו שהוא היה סבור שישפיע יותר ולא השפיע כל כך כפי שחשב.

אבל ב"ה בדור האחרון יש התעוררות גדולה לשמירת הלשון, ויש ציבור גדול שלומדים חפץ חיים ושמירת הלשון, וחלקם עוסקים בזה עם חברותות, ויש אגודות וארגונים שנוסדו לצורך כך, וגם בטלפון ניתן לשמוע דברי חיוזוק ומוסר בענין שמירת הלשון. ומצד אלו שמתחזקים בשמירת הלשון כבר היה צריך בית המקדש להיבנות, כי אצלם נתקן החטא של שנאת חינם, אבל יש חלק גדול מכלל ישראל שעדיין קיים אצלם חטא החורבן.

וכדי להתחזק בשמירת הלשון מוכרחים ללמוד חפץ חיים ושמירת הלשון, את ההלכות ואת דברי המוסר, וידוע שספרי החפץ חיים משפיעים מאד על מי שקורא בהם, כל ספרי החפץ חיים משפיעים, בכוח קדושתו, ומה דברים היוצאים מן הלב, עם הקדושה של החפץ חיים, וידוע שהדיבוק אמר על החפץ חיים שהוא נחשב בשמים כמו תנא, לכן ספריו משפיעים מאד.

שנה. שמירת הלשון - קבלה

כשבאים לקבל קבלה שלא לדבר לשון הרע, בהתחלה זה קשה, אבל במשך הזמן מתרגלים וכבר לא קשה, ואדרבה זה ערב ונעים מאד, כמו שכתב רש"י בפרשת קבלת התורה (שמות יט, ה) שכל ההתחלות קשות, ומכאן ואילך יערב לכם.

ויכולים להתחיל עם קבלה קטנה, שלא לדבר לשון הרע במשך כמה ימים, למשל עד אחרי שבת הבאה, ובמשך הזמן להוסיף על זה, כל אחד כפי יכולתו, כמו גמילה מעישון, שמתחילים יום אחד, ואחר כך מוסיפים עוד יום ועוד יום, ובלבד פעם להתגבר יום אחד זה לא קשה, ובמשך הזמן מתרגלים בזה, כך גם גמילה מלשון הרע, כל אחד יתחיל לזמן מסוים כפי כוחותיו, ובמשך הזמן זה נעשה יותר קל ויותר קל, וההרגל נעשה טבע.

כל אחד יכול להתחיל על כמה שעות שבהם לא ידבר לשון הרע, ויכול להתחיל שיום אחד אינו מדבר לשון הרע, ואם באותו היום ייגש אליו מישהו לספר לשון הרע, יאמר לו היום החלטתי שלא לדבר לשון הרע, וכי יש מה להתבייש בזה, ומה בכך אם יאמרו עליו שהוא צדיק, וכי אסור להיות צדיק!

הכרתי אדם שהלך לעולמו, שבכל השמחות שהיו באים ויושבים יחד, אם היו מתחילים לדבר לשון הרע, היה קם ואומר שאם לא יפסיקו לדבר לשון הרע הוא עוזב את המקום, ואפילו שהיה אדם חברותי מאד, היה מודיע כך, ולא אמר אני צדיק ואינני מדבר לשון הרע, רק הודיע שאם ימשיכו לדבר לשון הרע הוא מוכרח ללכת, ולא התבייש בזה, ואף אחד לא זלזל בו שהוא צדיק יותר מדי, אלא אדרבה העריכו אותו על מידותיו הטובות.

שנו. שנאת חינם

אם אדם כועס על חברו ושונאו מפני שגרם לו איזה צער, זהו חסרון אמונה, וצריך להבין שכל צער הוא בהשגחה מן השמים, והצער מגיע לו מחמת מעשיו הרעים, והאדם שציערו הוא רק שליח מן השמים לזה, ואם הוא לא היה מצערו היו שולחים מן השמים

שסא. שערי תשובה

שמעתי שמרן הגאון רבי ברוך בער זצ"ל התבטא פעם על השערי תשובה (באידיש) "ער האט אויסגעטראטן א שוסיי פון תשובה" – השערי תשובה סלל לנו כביש של תשובה! וכך גם המסילות ישירים נותן דרך ומסילה כיצד להתקדם בכל המדרגות בעבודת השם. ואמנם, השערי תשובה נותן דרך בפרט על "תשובה", ושמעתי שהחפץ חיים ביחיותו היה מזכיר הרבה מספר שערי תשובה, והיה מביא את לשונו של רבינו יונה ומבאר.

שסב. ש"ץ המסלסל בקולו

בשולחן ערוך אורח חיים (סימן נ"ג סעיף יא) כתב "שליח ציבור שמאריך בתפילתו כדי שישמעו קולו ערב, אם הוא מחמת שמח לבו על שנותן הודאה להשי"ת בניעימה תבוא עליו ברכה, והוא שיתפלל בכובד ראש ועומד באימה וביראה, אבל אם מכוון להשמיע קולו ושמוח בקולו הרי זה מגונה", היינו שאם אין כוונתו לכבוד השם, אלא לסלסל בקולו, הרי זה מגונה.

ושמעתי ממרן הגר"ד פוברסקי זצ"ל שבקלם היו אומרים כי שליח ציבור שמתפלל בכוונה כדי שישמעו ויידעו שהוא מתפלל בכוונה (בקלם היו השומעים מבחינים אם החזן מתפלל בכוונה) זה מגונה, אבל מי שרוצה להיות שליח ציבור כדי שעל ידי זה הוא יהיה מוכרח להתפלל בכוונה, זה דבר טוב.

שסג. שקיעות בלימוד

בברכות השחר מבקשים "שתרגילנו בתורתך", שכל המחשבה תהיה מונחת בדברי תורה, והדרך לזה היא על ידי ההרגל בהתמדה, שלומדים הרבה תורה בהתמדה בלי הפסק, ובמשך הזמן ההרגל נעשה טבע, וכבר רגילים בדברי תורה, עד שלא יכולים להפסיק מלחשוב בדברי תורה, וכל המחשבה מונחת בזה.

ומרן הגרא"מ שך זצ"ל אמר לי כי העצה להיות שקוע בלימוד היא לכתוב את מה שמתחדש בלימודו, שעל ידי זה נעשה משועבד לתורה, וכל הראש תפוס ומונח בדברי תורה, מפני שהכתובה מחייבת, שצריך כל הזמן לחשוב מה לכתוב, וכיצד להמשיך את מה שהתחיל לכתוב, וממילא ראשו שקוע בתורה.

ובמעלת חידושי תורה אמרו חז"ל (בילקוט שופטים רמז מט) "יכול מי שמחדש דברי תורה על פיו, דומה כמי שמשמיעים אותו מן השמים ואומרים לו כך אמר הקדוש ברוך הוא בנה לי בית ששכר גדול שלו הוא שנאמר יבחר אלוקים חדשים".

שסד. ששי ושבת - חברותא

ראוי לקבוע חברותא מיוחד לימי ששי ושבת ומוצאי שבת, ללמוד ולנצל את הזמן כראוי, וכמדומה שבכולל בגייסיסעדה אצל הגרא"א דסלר זצ"ל היה סדר לימוד מיוחד, מיום ששי ועד לאחר השבת, שהיו ואמרו "ריבוננו של עולם, כל עצמו של אביהם רוצח הוא שנאמר והידיים ידי עשו, ועל כך הבטיחו אביו שנאמר על חרבך תחיה", הרציחה מחיה את עשו, ויש לו הנאה מרציחה!

שסה. תאות רציחה בגויים

ידוע כי גויים יש להם תאות רציחה, כמו שאמרו חז"ל (ספרי ברכה שמג) כי בקבלת התורה שאל הקב"ה את בני עשו אם הם רוצים לקבל את התורה, והם שאלו מה כתוב בה, ואמר להם לא תרצא, ואמרו "ריבוננו של עולם, כל עצמו של אביהם רוצח הוא שנאמר והידיים ידי עשו, ועל כך הבטיחו אביו שנאמר על חרבך תחיה", הרציחה מחיה את עשו, ויש לו הנאה מרציחה!

וכך כתב האור החיים (דברים יג, יח) "שסיפרו לנו הישמעאלים כת הרוצחים במאמר המלך כי יש להם חשק גדול בשעה שהורגים אחד, ונכרתה מהם שורש הרחמים והיו לאכזר".

ושמעתי מאמאמ"ר זצ"ל מעשה שהיה ברוסיה לפני שנים רבות, שעדיין לא הייתה התחברה מסודרת, והיו נוסעים בעגלות ממקום למקום, והיה בעגלה גם מקום מסודר לשניה, ומעשה שהיה ביהודי שנסע עם עגלון גוי שהיה מיווד איתו, ובדרך נרדם על מקומו, ולפתע התעורר, וראה כי הגוי עומד לצידו ומתחיל לנשק אותו,

ושאל אותו לפשר הדבר, ואמר לו הגוי, אירע עכשיו נס גדול, כי בשעה שישנת התעורר בי חשק גדול להרוג אותך, וכמעט שעשיתי זאת, ורק כעת שהתעוררת נזכרתי בידדותנו וניצלו חיך. כמו שמצינו אצל עשו שנכמרו רחמיו ויישקהו.

גויים יש להם תאוות רציחה, כמו שכתוב על חרבך תחיה, כל חיותו של עשו היא מהרציחה, ונהנה מזה, עד כדי כך שמסוגל להרוג אפילו את מי שהוא ידיד שלו! ואף על פי שהוא אוהב אותו, הרי הוא אוהב יותר את עצמו, ואהבת הרציחה גדולה אצלו יותר ממה שאוהב את חברו. ואמנם יש גם גויים חסידי אומות העולם שעושים מעשים טובים ויש להם מידות טובות, אבל בדרך כלל גויים יש להם אכזריות והנאה מרציחה, מה שאין כן ביהודים.

שסו. תארים

בדרך כלל בהסכמות כותבים על המחבר הרבה שבחים ותארים כגון הגאון, הגדול, וכיוצא בזה, וידוע כי החפץ חיים כשהדפיס את ספריו שקיבל עליהם הסכמות, השמיט חלק מהתארים שכתבו עליו, ובמקום זה כתב וכו', כי לא רצה שיחשיבו אותו כל כך, והעיקר הוא שיחשיבו את הספר, לא את המחבר.

שסז. תוכחה

בענין תוכחה כתב בספר מנחת שמואל לאחד מתלמידי הגר"ח מוואלוז'ין וזה לשונו: אבל ראוי שתדע שכך קיבלתי מרבותי, ובפרט מאדמו"ר ר' חיים מוואלוז'ין זע"א, שבזמן הזה קשות אינם נשמעים, ומי שאין טבעו לדבר רכות, וממהר לכוועס על עושי עוול, ובפרט כשלא ישמע לו פטור ממצות תוכחה.

ומצינו גם בגמרא (ערכין טז, ב) אמר רבי טרפון תמה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה, ולהלן שם אמר רבי אלעזר בן עזריה תמיחני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח, ע"כ.

והיינו מפני שהתוכחה אינה נשמעת אלא אם מוכיח בדרך כבוד ובאופן של ידידות, והדבר מצוי אצל הורים שראים דבר שצריך להוכיח וגוערים בבניהם בצורה קשה, מפני שאכפת להם מאד ואינם שולטים בעצמם, וכיון שמוכיחים בצורה קשה זה לא משפיע אלא מזיק ומקלקל, ולא זו הדרך, אלא רק בדרך ידידות ובנחת ויכול להסביר לילד מדוע לא לעשות כך.

שסח. תוכחה - דרך ידידות

היה מעשה בתלמיד חכם אחד שטעה בדבר הלכה להורות שלא כדון בענייני עירובין, ובא אליו תלמיד חכם אחר, וביקש ללמוד איתו יחד את הסוגיא בעירובין, ובתוך לימודם נתעורר הלה מעצמו והודה בטעותו. אמנם אם היה מגיע להוכיחו ולומר לו את טעותו יתכן שלא היה מקבל ממנו, מחמת נגיעה, ולכן הוכיחו באופן זה שלמדו יחד את הסוגיא, ומזה כבר נתעורר לבדו להבין טעותו. זהו אופן התוכחה המועיל, בניחותא ובדרך ידידות.

והגר"ש וואזנר זצ"ל סיפר על החתם סופר שהיה ידוע בהקפדתו הגדולה לכל שינוי בדת, שבזמנו רבו הרפורמים והוא התקיפם בחזק יד, ואף על פי כן בהסתלקותו כתבו בעיתונים הגרמניים כמה שהיה אהוב על כולם, ועם כל הקנאות העריכוהו כולם ולא נפגם אהבתם אליו, כי הוא ידע להוכיח בלשון המועילה.

וכן זכורני שפעם אחת הגיע מגיד לרמת השרון, ודיבר בחריפות לעורר על כמה עניינים, והציבור רגזו עליו ולא היו מרוצים, ואמרו כי אמנם גם אממ"ר זצ"ל מדבר בדיוק אותם דברים, אבל אבא ידע איך לומר, ולכן היו דבריו נשמעים.

שסט. תוכחה לתלמיד

אם רוצים לתת תוכחה לתלמיד, ולהסביר לו שהוא עושה שלא כהוגן, אין להעיר לו ברבים, אלא ביחידות, להכניסו בחדר במקום שאין רואים, ושם לדבר איתו. ותחילה יש לשבח אותו, ולומר לו, הרי אתה בעל כישרון, ובעל מידות טובות, ואתה יכול להיות אדם גדול מאד, ולמה לך להתנהג כך? הרי זה לא כדאי לך! ככה יש לדבר איתו, מצד מה שכדאי לו, ורוצים את טובתו. אבל לא לצעוק ולא לכוועס, צעקות וכעס לא עוזרים למשמעת.

שעז. תורה עם מידות רעות

ידוע מהגרי"א (מובא בבבן שלמה פ"א) כי מה שהתורה היא תבלין ליצר הרע, זה דווקא באדם שיש לו מידות טובות, שהתורה משפרת ומחזקת את מידותיו הטובות, אבל מי שהוא בעל מידות רעות אזי להיפך התורה מחזקת ומגבירה בו את כוח המידות הרעות, ועל ידי התורה נעשה יותר גרוע, וצריך ביאור שהרי אמרו חז"ל כי התורה היא תבלין ליצר הרע, ומאי נפקא מינה אם יש בו מידות טובות או שיש בו מידות רעות.

ונראה כי אין הכוונה לאדם שיש בו סתם מידות רעות, אלא דווקא אדם שלומד תורה מתוך המידות הרעות, והמידות הרעות הם אלו שגורמות לו ללמוד, כגון שלומד בשביל לקנטר ולהתגאות (עיין תוסי' פסחים נ' ע"ב), באופן כזה התורה גורמת לו לחיזוק המידות הרעות, מפני שמשמש עם התורה לצורך המידות הרעות, של על ידי התורה ימלא את סיפוקו במידות רעות.

אבל מי שלומד תורה מתוך מידות טובות, מפני שיש בו אהבת תורה, או מתוך יראת שמים מפני החיוב שחייב ללמוד, וכן אם לומד כדי לקבל עולם הבא, התורה היא תבלין ליצר הרע, ואפילו שהוא בעל מידות רעות, כל שבשעת הלימוד אינו חושב על המידות הרעות ואינו לומד כדי לקנטר ולהתגאות, התורה היא תבלין כנגד היצר הרע, ורק אם הוא לומד מתוך המידות הרעות ומשתמש עם התורה לחיזוק המידות הרעות, כדי שיוכל לעשות אונאת דברים או להתגאות על אחרים, אז התורה אינה תבלין ליצר הרע, אלא להיפך מחזקת את המידות הרעות.

שעה. תורה שאין לה עוסקים

כתב בספר חסידים (סימן תקפח) "אהוב לך את המצוה הדומה למת מצוה שאין לה עוסקים, כאשר תראה מצוה בזויה או תורה שאין לה עוסקים, כגון שתראה שבני עירך לומדים סדר מועד וסדר נשים וסדר נזיקין, אתה תלמד סדר קדשים, ואם תראה שאין חוששים ללמוד מועד קטן ופרק מי שמתו מוטל לפניו, אתה תלמדם ותקבל שכר גדול כנגד כולם, כי הם דוגמת מת מצוה אותם מסככות ואותם הלכות שבני אדם אין רגילים בהם".

ובספר מנורת המאור (נר ג' כלל ח' ח"ג) הובא מעשה בחסיד אחד שבעת פטירתו הגיעה אשה אחת וקוננה עליו, ושאלו אותה מה שמה, ואמרה חגיגה, ולאחר הקבורה נעלמה ולא ראו אותה יותר, והתברר כי בחייו למד מסכת חגיגה הרבה פעמים, והמסכת התאבלה עליו. והיינו מפני שמסכת חגיגה היא מסכת קשה, שיש בה הרבה ענייני קדשים וטהרות, ולא הרבה לומדים אותה, וכיון שאותו חסיד למד הרבה מסכת חגיגה, שבעת פטירתו באה המסכת והתאבלה עליו. מסכת היא מציאות רוחנית, והיא רוצה שילמדו אותה, ואם לומדים אותה זה נחת רוח למסכת!

שעז. תורה תבלין

כל אחד כפי דרגתו בעסק התורה, ככל שהוא דבוק יותר בתורה, כך הוא זוכה שהתורה תהיה לו תבלין ליצר הרע, ותשפיע עליו מידות טובות יותר. ומרן הקהילות יעקב זצ"ל אמר כי השפעת התורה תבלין, תלויה גם בדרגת האדם במידות טובות. מי שהוא בעל מידות טובות מאד, התורה משפיעה עליו לקבל מידות טובות יותר לפי דרגתו, ומי שמידותיו הטובות הן חלשות, זוכה לתוספת מידות טובות לפי דרגתו הנמוכה.

שעז. תורשה

הרבה פעמים רואים אנשים בעלי מידות טובות, ואילו הצאצאים שלהם אינם בעלי מידות טובות, וזה פלא שהרי מידות עוברות בתורשה, ומדוע הם לו בעלי מידות טובות כמו אבותיהם? אבל האמת היא שהאב היה לו הרבה יראת שמים, והרבה אמונה, והרבה תפילה, לכן זכה לסייעתא דשמיא לקבל מידות טובות נגד הטבע, אבל הבנים אינם כן, ואף על פי שמידות טובות עוברות בתורשה, יראת שמים ואמונה לא עוברים בתורשה, וגם הבנים צריכים להשתדל באותה הדרך כמו האב, עם אמונה ויראת שמים ותפילה, ואז יהיו להם מידות טובות.

ואם יש איזה חוסר משמעת בשיעור, העצה היא לחכות ולשתוק עד שיהיה שקט, וזה יגרום שיהיה שקט, ובאופן כזה התלמידים מקבלים יראת הרוממות, שהם רואים שהמלמד אינו אדם פשוט, אלא בעל מדרגה, המתנהג באצילות.

שע. תורה - הצלחתה עם תפילה

ביערות דבש לבעל התומים (ח"א דרוש ד') כתב "אל תאמרו הא עדתך זה מחברו לרוב שכלו ועוצם חכמתו ובינתו. לא כן הוא, שקר נחלתם, רק מתת השם הוא כאשר נוחיל טובו וחסדו הגדול ברוב תפילה ותחנונים, ואין לך דבר שמוכה לאדם להשיג ישירות התורה ולפענח מצפונים בדרכי יושר ואמת אלא להתפלל להשם בדמע שישבו וירחמוהו כי קל שומע תפילה הוא וקורב לכל קוראיו באמת", היינו שההצלחה בתורה אינה תלויה בכישרונות, אלא בזכויות, והתפילה היא הנותנת זכויות להצלחה בתורה.

ומעיד שם על עצמו כי "בעת שאיני מתפלל בכוונה כראוי, כל היום אין שמועתי בתורה מכוונת וקרעים אלביש, ולהיפך אם אזעק ואשווע להשם מקירות לבבי בתפילה לחונני דעה כי דלותי עד מאד בעוונותינו הרבים, אף הוא ירחם עלי להאיר עיני בתורתו".

וכן שמעתי ממרן הגרי"מ שך זצ"ל כי הנצי"ב אמר על עצמו שביום שאינו בוכה באבהו רבה אין לו הצלחה בתורה.

שעא. תורה בלי היסח הדעת

שמעתי מעשה שהיה עם מרן הגאון רבי מאיר שמחה זצ"ל בעל האור שמח (סיפר לי אחד ששמע מאביו שנכח בשעת מעשה) שפעם ישב ללמוד דפוקו על דלת ביתו, וקם לפתוח את הדלת והחזיק בידו את הגמרא עם האצבע בפנים במקום שאחז, ושאלו אותו מדוע הוא עושה ככה, הרי יכול להשאיר את הגמרא במקומו ולעשות סימן היכר שאוחז, והשיב ואמר הרי בדברי תורה כתוב "התעייף עיניך בו ואיננו" (עיין ברכות דף ה') ואם אדם מסיח דעתו כהרף עין מן התורה, מיד הוא שוכח את מה שלמד.

ובאמת רבי מאיר שמחה היה בעל זיכרון מיוחד למעלה מן הטבע, ולא שכח ממה שלמד כלום, וידע את כל מה שכתוב בספרים שהיו בביתו, וידוע גם שעשה מופתים ממש למעלה מדרך הטבע, וכפי ששמעתי מאחד שגר בדווינסקי כי פעם אחת התחיל הנהר הסמוך לעיר לעלות על גדותיו, והיה חשש שישטוף את העיר, ורבי מאיר שמחה יצא לעברו, ומיד נרגע הנהר וחזר לאחוריו, ונתקיים בו מה שכתוב (תהלים קיד, ג) "הים ראה וינטו". זהו כוח קדושת התורה, כשלא מסיחים דעת מן התורה.

שעב. תורה כוללת כל החכמות

שמעתי שהגיעו לשיבה קבוצה ממדינת קוריאנה, לראות מה זה ישיבה ומה זה התלמוד, כי הם שמעו שהתלמוד זה דבר שמחדד מאד, וחריפות המוח היהודי זה בא מהתלמוד.

וידוע שיש שבע חכמות של מדע, וכל החכמות כלולים בתורה, למשל חכמת הפסיכולוגיה, יש הרבה פעמים בשי"ס אומדנות של דעת בני אדם, וכמו שמצינו בגמרא שנתפך רבינא באומדנא של דעת האדם ופשט את ספקו מברייטא, ולא היה סומך על דעת פסיכולוגים בזה, כי הכל נמצא כתוב בתורה, וחכמת התורה קובעת את טבע האדם, וכך כל החכמות נמצאות בתורה.

שעג. תורה מתוך הדחק

בסוף מסכת סוטה הפליגו חז"ל בכמה אמרים במעלת העוסק בתורה מתוך הדחק, והרמב"ם בפי"ג מהלכות תלמוד תורה הביא מה שאמרו (קהלת רבה ב, ט) אף חכמתי עמדה לי - חכמה שלמדתי באף עמדה לי, והיינו שאם לומדים תורה מתוך צער ודחק זוכים בזה לשכר יותר גדול, וגם ההצלחה גדולה יותר.

ומרן החזו"א אמר לי על תורה מתוך הדחק "דער אייבעשטער האט דאס ליב", הקב"ה אוהב שלומדים תורה מתוך הדחק, מי שעוסק בתורה מתוך הדחק הוא אהוב על הקב"ה! מלבד הזכות שיש בזה, הוא גם אהוב, אהוב למעלה ונחמד למטה.

ומאחר שמשתדל להצלחת התלמיד ברוחניות, מן השמים מסייעים לו בזה שגם התלמיד מעצמו יתחזק במה שצריך.

שפג. תלמידים - מחשבה עליהם

בגמרא בבא בתרא דף ח' מובא על רב שמואל בר שילת שהיה למד תינוקות, שאפילו בזמן שלא למד עם התלמידים, היה חושב עליהם, ולא הסיח דעתו מהם, ועליו קראו את הפסוק ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד.

ויש ללמוד מזה את ההנהגה ללמד תשב"ר, שאף בשעה שאין נמצאים עם התלמידים יש באפשרות המלמד להיות עוסק במצוה, על ידי שיחשוב על התלמידים תדיר איך ובאיזה צורה לקדם אותם, והרבה מן הדברים צריכים שימת לב ומחשבה מרובה, ופעמים אף בהתייעצות עם מומחים כיצד לטפל בהודות לו על הטובה שעשה, והמחשבה על כך אף בשעה שאין נמצאים עם התלמידים, גם זה נקרא עסק במצוה, וכמי שהולך בדרך מצוה.

שפד. תמורה

כאשר אדם עושה טובה למישהו, הטבע הוא שמרגיש שמגיע לו תודה, ופעמים שמצפה שמקבל הטובה ישיב לו כגמולו הטוב, ויחזיק לו טובה, בין בטובה גשמית ובין בטובה רוחנית, עושה הטובה מחכה שירגישו כי צריכים להודות לו על הטובה שעשה, ולפעמים גם מבקש שיתנו לו תמורה. אפילו אם בשבילו זה טרחה קטנה מאד, ולשני זו טובה גדולה, הטבע הוא שמחכה ומצפה לקבל כבוד או תמורה אחרת על מה שעשה.

ואף על פי שמפסיד בזה עולם הבא, מכל מקום הכבוד מושך אותו יותר, ובאותו הזמן הוא שוכח מהעולם הבא, כמו שאמרו בדברים (לב, ב) דבשעת יצר הרע לית דמדכר ליה ליצר טוב, בשעה שהיצר הרע שולט ומפתה את האדם, אין זכר ליצר הטוב!

והנה מי שמטיב לחברו מתוך אהבת חסד, בלא לצפות לקבל תמורה, מן השמים יתנו לו מידה כנגד מידה, ויזכה לחיים טובים בעולם הזה, וגם בעולם הבא, כיון שהוא עושה לשם שמים מתוך אהבת חסד, אבל מי שעושה לשם תמורה, על מנת לקבל כבוד ושאר הנאות העולם הזה, הרי הוא מפסיד הכל! זוהי המציאות, שרבים טועים בה, ולא יודעים את האמת מה טובת האדם.

רבינו יונה כותב (ג, יז) "כי חייב אדם לטרוח בדרישת טוב לעמו ולשקוד בעמל נפשו על תקנת חברו אם דל ואם עשיר, וזאת מן החמורות ומן העיקרים הנדרשים מן האדם שנאמר הגיד לך אדם מה טוב ומה השם דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד". הקב"ה יורשי' מהאדם להיטיב עם זולתו, וצריך 'לטרוח' בזה, לעשות חסד מתוך 'אהבת חסד', בלי לבקש תמורה על מעשיו.

שפה. תענית הראב"ד

רבינו יונה ביסוד התשובה מביא בשם הראב"ד כי העצה לשבירת התאוה הגשמית היא, כאשר אדם אוכל דבר טעים ומתחשק לו להמשיך לאכול, שלא יגמור את הכל, אלא ישאיר מעט בסוף האוכל, ואמנם זוהי מדרגה, ומעשה היה באחד שניסה לעשות כן, והזיק בזה לעצמו, מפני שהפריז יתר על המידה.

והענין בזה הוא, להזכיר לעצמו שאינו אוכל מפני התאוה, רק מה שמוכרח לקיים הנוף, והעיקר הוא תורה ומצוות ומעשים טובים ולא תאוות והנאות העולם הזה.

שפו. תפילה - אמונה בכוחה

יש להתפלל עם אמונה שהתפילה יכולה לעזור, וזו מדרגה באמונה שאדם מתפלל ומבקש רחמים מתוך אמונה ותקווה שבזכות התפילה יעזרו לו מן השמים, וכפי מדרגת האמונה בזה יש תקווה שתתקבל תפילתו, אבל אם האמונה אינה לגמרי בשלמות, אי אפשר לדעת, ויכול להיות שהתפילה לא תעזור.

והכרתי אחד שביקש לצאת מרוסיה בתקופה שהיו צריכים ניסים לזה (בשנות התר"צ) והרבה בתפילות ובתחנונים על זה, ובאמת זכה לסייעתא דשמיא וקיבל היתר יציאה בזכות התפילה, שהיה בעל מדרגה באמונה, עם אמונה בכוח התפילה.

שעה. תחילת זמן

ידוע שיש כאלה שקשה להם בתחילת הזמן, ויש אחרים שאינם מרגישים שום קושי, וזה תלוי אצל כל אחד איך היה בבין הזמנים, שאם בין הזמנים הוא הפסק ורפיון מן התורה, אזי בתחילת הזמן צריך שוב התחלה חדשה וכל ההתחלות קשות, אבל אם בין הזמנים הוא המשך העלייה, אזי בתחילת הזמן לא צריכים התחלה חדשה, אלא ממשיכים בעלייה כרגיל, וממילא אין זה קשה.

שעט. תיאבון

כוונת האכילה צריכה להיות לא מפני שמתחשק לאכול ולהנות, אלא מפני שהתורה מחייבת לאכול, כדי שיהיה כוח ללמוד ולקיים את התורה. ומעשה שהיה באדם בעל מדרגה שישב פעם לאכול, ומישהו אמר לו 'בתיאבון', ונענה ואמר, וכי אני בעל חי שאוכל בשביל התיאבון? וכי זוהי הכוונה והמטרה באכילה? – סוס אוכל עם תיאבון! אבל אנחנו אוכלים כדי שיהיה לנו כוח ללמוד ולקיים את התורה, ולא מפני שמתחשק לאכול.

הסיבה שצריכים לאכול היא מפני שאנחנו עבדי הקב"ה, ועבד המלך חייב לאכול כדי שיהיה לו כוח לשרת את המלך, ואם העבד אינו אוכל הרי הוא מורד במלכות, מפני שעל ידי זה לא יהיה לו כוח לקיים את מצוות המלך. וכפי שהיה מעשה ביהודי אחד ברוסיה שנלקח לצבא, ולא רצה לאכול מפני שהאוכל לא היה כשר, וביקשו להענישו בתור מורד במלכות, כי הוא גורם שלא יהיה לו כוח, והיה צריך לעמוד ולהוכיח שהוא גיבור ועדיין יש לו כוח.

אם כן אנחנו שאנו בני תורה, עלינו לאכול מפני שהתורה מחייבת את האכילה, כדי שנהיה בריאים ונוכל לעסוק בתורה, ולא מפני שמתחשק ורוצים לאכול, ואמנם זה נגד הטבע, והטבע הוא שרוצים ליהנות, אבל מסתבר שאם מתבוננים וחושבים על זה הרבה פעמים, במשך הזמן מתרגלים, וההרגל נעשה טבע.

שפ. תינוק שנשבה

שמעתי בשם הגה"צ רבי ירוחם ממיר זצ"ל ששאל מדוע "תינוק שנשבה" הוא רק שונג, ומדוע אינו נחשב לאנוס, שהרי נשבה בין הגויים, ואינו יודע כלל שהוא יהודי, ומדוע יתחייב על חילול שבת, הרי הוא אנוס בזה, שאינו יודע כלל על יהדותו.

ואמר רבי ירוחם כי אדם שיש בו דעת, אם רק היה מתבונן היה מרגיש בעצמו שהוא יהודי, אפילו שהוא תינוק שנשבה, היה יכול להרגיש בעצמו שיש לו נפש עדינה ואופי אחר מהגויים.

שפא. הכניית

בספר 'תולדות אליהו' מובא מהגאון רבי אליהו רגולר זצ"ל שאמר "ש"אם ידקדק אדם ימצא, שעל פי הרוב לא ישלם חפצו על פי יסובוט שהציב הוא למטרתו ושם ביטחונו עליהן, ורצונו ומאווי יסוואו לו על הרוב על ידי סיבה חדשה שהוא שיער אותה מראש, לידע ולהיודע שמחשבות אדם תוהו ופעלו מאפע (עיין ישעיה מא) ורק מהשם מצעדי גבר כונונו ולו נתכנו עלילות".

והיינו שכל תכניות שאדם עושה, גם אם הוא מצליח בתכניתו, בסופו של דבר אין התכנית יוצאת לפועל כפי שחשב, ותמיד יש שינויים ממה שתכנן בתחילה, וזה בהשגחה ללמד את האדם שאין הדבר תלוי בכוחו ועוצם ידו אלא בסייעתא דשמיא.

שפב. תלמידים - חיווק

סיפר לי הגה"צ רבי בן ציון במברגר זצ"ל כי הוא רואה במציאות שכאשר יש איזה תלמיד שצריך חיווק, והוא מתחיל לחשוב איך לעזור לו, או שמדבר ומתייעץ עם מישהו כיצד לחזק אותו, זה כבר משפיע על התלמיד, למרות שלא דיבר איתו מאומה, רק התחיל לעשות תכנית ולחפש עצות איך לעזור לו, מן השמים כבר נותנים השפע על התלמיד שיחזק ומעצמו.

והיינו כיון שיש אתערותא דלתתא, שהוא משתדל מצידו במה שאפשר לעזור לתלמיד, וכמו שידוע מרבי ישראל סלנטר כי בדוק ומנוסה שתפילה על רוחניות עוזרת, כך גם בכל שאיפה והשתדלות שאדם עושה בענייני רוחניות, מן השמים מסייעים לו בזה,

שפז. תפילה בהתרגשות

היה מעשה באברך שכל השנים היה בוכה בתפילות של ימים הנוראים, ובשנים האחרונות הפסיק לבכות, והיה מודאג על מצבו הרוחני שאינו בוכה כמו בעבר.

והתייעץ בזה עם מישהו, והלה הסביר לו שאי אפשר לבכות ככונה, ובכיה זה דבר טבעי, כשכואב מתחילים לבכות, וכשלא כואב לא בוכים, ואם הוא נמצא במתח וטרוד לבכות, בוודאי לא יצליח לבכות, ורק אם יתפלל באופן טבעי ויפסיק לחשוב על זה, אז מתוך רגש יוכל להתעורר לבכיה.

ויעצו לו שישכח רק פירוש המילים הפשוט, כמו שילד קטן מתפלל, וכמו שכתב המשנה ברורה (צח, א) "ואל יכוון האדם בשמות וייחודים רק יתפלל כפשוטו להבין הדברים בכונת הלב, ובתשובת רש"י העיד על הר"ש שאמר אחרי שלמד סתרי הקבלה שהוא מתפלל כתינוק בן יומיו", גם גדולי המקובלים שידעו את כל סודות התפילה, בשעת התפילה התפללו כמו ילד קטן, עם כונת פירוש המילים הפשוט ללא שום כוונה נוספת.

ובאמת עשה כך, ובאותה שנה בכה בתפילתו יותר מכל השנים!

שפח. תפילה בישיבה

רבים שואלים מה המעלה בתפילה בישיבה, הלא ישנם בבתי כנסיות הרבה מניינים ישיבתיים שמתפללים בהם עוד בני ישיבות, והתפילה שם היא בצורה רגועה ביישוב הדעת ובכוונה כמו בישיבה, ומדוע אין לזה מעלה כמו תפילה בישיבה.

והטעם בזה, על פי מה ששינו במסכת תמיד (לא, ב) כי התפילה בבית המקדש הייתה בלשכת הגזית, והיינו מפני שלשכת הגזית היא מקום התורה ששם ישבו הסנהדרין ועסקו בתורה, ואף על פי שאמרו (יומא כה, א) כי לשכת הגזית הייתה חציה בקודש וחציה בחול, בכל זאת לענין תפילה זה עדיף מתפילה בעזרה הקרובה יותר להיכל, על כדי כך, אפילו בבית המקדש! לא די בקדושת בית המקדש, ועדיף התפילה במקום התורה.

לכן אפילו שבתי כנסיות הם מקדש מעט, אבל אין קדושתם חשובה כבתי מדרשות שהם מקומות התורה.

ובטוחני שאם יעשו ביקורת ובדיקה, יראו כי אותם אלו שיש להם קביעות להתפלל בישיבה הם אנשים אחרים לגמרי, והתורה שלהם טובה יותר משל אלו שאינם מתפללים בישיבה. גם אנשים מבוגרים, אפילו מבוגרים מאד, שבאים בקביעות לתפילה בישיבה, סיפורי לי שהתפילה בישיבה היא תפילה אחרת, והם מרגישים את הטעם בתפילה בישיבה יותר מכל מקום אחר.

שפט. תפילה בלב

יש לדעת כי תפילה בלב גם כן מועילה לזכות לסייעתא דשמיא, ואמנם לגבי חובת התפילה לא די בהרהור, וצריך להתפלל בדיבור, אבל בנוסף לתפילות החובה, במשך היום שייך להתפלל גם במחשבה, והתפילה במחשבה גם כן מועילה לסייעתא דשמיא, אם אדם הולך וחושב בלבו: אני מבקש מהקב"ה שיתן לי ויעזור לי ברוחניות כך וכך, יזכה לסייעתא דשמיא!

ומעשה שהיה לפני הרבה שנים ביהודי שאינו שומר תורה ומצוות שהגיע לארץ מאמריקה, והלך לכותל המערבי, וכשהגיע לשם התעורר והתחיל לחשוב כי אמנם הוא לא מאמין, אבל אם זה נכון שיש אמונה הוא מבקש בלבו שמן השמים יעזרו לו לדעת את האמת, ומיד באותו הרגע שחשב כך, נגש אליו אחד מן הפעילים שהיה שם, ושאל אותו, האם אתה רוצה לדעת מה זה יהדות? ככה מיד לאחר שהתפלל בלבו באה הישועה.

שצ. תפילה - כוונה

כוונה בתפילה היא עבודה גדולה מאד, ובהקדמה לשיח יצחק על סידור הגר"א כתב ששאל אתו הגה"צ רבי נפתלי הערץ הלוי זצ"ל שהיה רב ביפו, מה העצה לכוונה בתפילה, ואמר לו "לענין בביאור חדש כי זה ממשיך את הלב", והיינו להתבונן בפשט הפסוקים ולחדש חידושים במילות התפילה, שזה מביא לחיזוק הכוונה ולהרגיש לפני מי אתה עומד.

ואמנם המסילת ישרים פרק י"ט כתב שאין זה קשה לכוון בתפילה, וכתב כי "מי שהוא בעל שכל נכון במעט התבוננות ושימת לב יוכל לקבוע בלבו אמינות הדבר איך הוא בא ונושא ונותן ממש עמו יתברך ולפניו הוא מתחנן ומאתו הוא מבקש והוא יתברך שמו מאזין ומקשיב לדבריו כאשר ידבר איש אל רעהו ורעהו מקשיב ושומע אליו", וראיתי בעצמי אנשים שהיו מתפללים בצורה כזאת, וכך היה תפילתו של אאמ"ר זצ"ל.

שצא. תפילה כלימוד מוסר

הסבא מקלם אמר כי בדורות הראשונים התפילה הייתה כמו לימוד מוסר, מפני שאדם שמתפלל ושומע את מה שהוא מוציא מפיו, וכשאומר 'ברוך אתה' הוא מרגיש שעומד לפני המלך ומדבר אליו, התפילה עצמה היא כמו לימוד מוסר עבורו, שבוה הוא מרגיש את האמונה ומקבל ריאת שמים.

שצב. תפילה מעומק הלב

יכול להיות אדם שבתפילות החובה הוא מתפלל בלי כוונה, ויוצא בזה ידי חובת תפילה, אך במשך היום הוא גם חושב מחשבות של תפילה בלב, שהוא רוצה לסייעתא דשמיא ברוחניות, והמחשבות האלה הם תפילה אמינית מעומק הלב, ובהם יזכה לקבל את מה שהוא רוצה, ויעזרו לו מן השמים.

ולעומת זה בתפילת החובה שהייתה בלי כוונה, אף שיצא בה ידי חובה מכל מקום לא יזכה לקבל בה את מה שהוא רוצה, ואפשר שיקבל משהו אבל לא כמו התפילה שבלב.

ואף שהתפילה שבלב אינה המצוה והחיוב, והיא רק במחשבה ולא בדיבור, מכל מקום כיוון שהיא בקשה מעומק הלב, זה מועיל יותר מתפילה בדיבור בלי כוונה, והתפילה שבלב היא התפילה שתתקבל, ובה יזכה לסייעתא דשמיא!

שצג. תפילה מתוך סידור

יש דבר שמועיל לכוונה בתפילה והוא להתפלל מתוך הסידור, וידוע בשם הגר"א רמז לזה ממגילת אסתר שכתוב (ט, כה) "ויבואה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה", וכל מלך סתם במגילה הוא מלכו של עולם, והוא רמז שכאשר באים ועומדים לפני הקב"ה בתפילה, "אמר עם הספר" צריכים להתפלל מתוך הספר, ובאופן כזה "ישוב מחשבתו הרעה" – לא יהיו מחשבות בטלות בשעת התפילה, וכל התפילה תהיה בכוונה כראוי.

ואמנם זה תלוי אצל כל אחד לפי טבעו, ומי שמכוון יותר טוב בעצימת עיניו עדיף שיעצום את עיניו.

שצד. תפילה משמחת

תפילה אינה עצבות ומתח אלא תענוג, וכמו שהאריך המסילת ישרים בפרק י"ט, והביא מדברי המדרש "כשתהיה עומד לפני להתפלל יהא לבך שמח עליך שאתה מתפלל לאלוקים שאין כיוצא בו", כי התפילה משמחת, שהאדם מרגיש שיש לו עם מי לדבר, והוא עומד ומדבר עם אבא, זה לא צער ולא מתח אלא תענוג!

שצה. תפילה - על כל דבר

היה אדם שנכנס למקום שהיו מתפללים אבינו מלכנו, וראה שהם אומרים בכונה ובהתרגשות גדולה החזירו בתשובה שלמה לפניך, ואילו כשהגיעו לפרנסה ולכלכלה לא התרגשו כל כך, והתפעל ממדרגתם שהתשובה חשובה להם יותר מן הפרנסה.

עד שבא אחד שהכיר אותם והסביר כי על פרנסה הם לא מבקשים בהתרגשות מפני שהם מרגישים בטוחים בפרנסתם, וסבורים כי כשם שהייתה פרנסתם מצויה ברווח בשנה שעברה כך גם יהיה לשנה הבאה, אבל על תשובה הם יודעים שיש להם חטאים שצריכים לחזור בתשובה בלאהם, ומה שאינם מבקשים בהתרגשות על פרנסה נובע מחסרונם באמונה, שאינם מרגישים שכל מה שיש להם הוא מן השמים וצריכים לבקש על זה.

ובאמת לא כך צריך להיות, אלא צריכים לבקש על הכל מאת הקב"ה, וגם מה שכבר יש לאדם אינו בטוח בזה אלא הכל בחסדי

והיה מאריך בתפילת שמונה עשרה, וכמדומני שהיה מתיישב מיד לאחר שפסע לאחוריו, כיון שהתאמץ מאד בתפילה ולא היה בכוחו להמשיך לעמוד, ופעם היה אחד שביקש לראות את תפילתו של החזו"א, ועמד בסמוך מבלי שירגיש בו, ושם לב איך שהוא מתפלל, ויצא בהתפעלות גדולה. וכן מסופר על מרן הגר"ח זצ"ל שראו עליו תמיד איך שהיה מתפלל בעיון ובשימת לב (כעדות הגר"ח"י מישקובסקי זצ"ל בספר הזיכרון בית מדרש).

שצט. תרעומת

אם אדם חי עם האמונה אין שום סיבה לקפידא וצער, כי כל צער הוא מן השמים ולטובתו. עם האמונה כל הדברים שבין אדם לחברו היו מסתדרים, בלי שום קפידות ותרעומות.

ומעשה שהיה באחד שהשאל את החזון איש האם יש לו תרעומת עליו, והשיבו החזו"א "איך ווייס ניט וואס איז דאס פאר איבול", ובתרגום מאידיש: אינני יודע מה היא תרעומת. ואמנם זו מדרגה, שלא לדעת מה היא תרעומת, אך יש הרבה שלבים ומדרגות בזה.

ת. תשב"ד

היה מעשה בפולניה, שהשלטונות רצו לחייב את הילדים שילמדו גם לימודי חול, למדו משהו, אבל רצו לחייב יותר ממה שלומדים, והחפץ חיים דיבר אז עם השר הממונה, שכידוע פולניה הייתה קודם כבושה תחת רוסיה, ואחר כך נהייתה עצמאית, ואמר החפץ חיים לשר כי בזכות התורה שהם יעזרו לילדי ישראל ללמוד תורה ולא יכניסו לימודי חול זה זכות קיום המדינה, וביקשו אחר כך לתרגם לשר את דברי החפץ חיים שנאמרו באידיש, אך השר אמר שאין צורך, וכבר הבין וקיבל את הדברים.

זוהי הזכות הגדולה ביותר לכל המדינה, בכל מדינה ומדינה, מה שיותר עוסקים בתורה זה זכות הקיום של המדינה.

וכן בימי מרדכי ואסתר זכו לנס על ידי שמרדכי הצדיק אסף את כל הילדים ולמד איתם הלכות קמיצה, איך עושים את הקמיצה במנחה, ובזכות הלימוד של הילדים האלה בטלה הגזירה.

וכבר אמרו (שבת קיט, ב) אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן, והבל פיהם של תשב"ר הוא זכות גדולה יותר ממה שהאמוראים לומדים, יותר מהתורה של רב פפא ואב"י, כי הוא הבל שאין בו חטא, וזוהי הזכות הגדולה ביותר.

גיליון זה מוקדש לעילוי נשמת
 הר"ר **עוזיאל מנחם ז"ל**
 בהר"ר נתן ז"ל
 נלב"ע כ"ג בניסן תשע"ו - תנצב"ה

שמים, ובחובות הלבבות סוף שער הביטחון כתב מעשה בסופר אחד ששאלו אותו מה שלומו, והשיב כי שלומו טוב כל עוד ידו שלמה, ועוד באותו היום ענש שנגדעה ידו ולא היה יכול לכתוב יותר, והיינו מפני שסמך על ידו, והרי זה חיסרון באמונה, מפני שהיה צריך להבין כי הפרנסה אינה בדרך הטבע אלא מן השמים.

שצו. תפילין - שלמות הכוונה

שמעתי ממו"ר הגר"א דסלר בשם הסבא מסלבודקא זצ"ל, לגבי מה שאמרו (ר"ה יז, א) פושעי ישראל בגופם קרקפתא דלא מניח תפילין, והיינו שאם אדם אינו מניח תפילין זה חטא חמור מאד, ואמר הסבא מסלבודקא כי הדברים שייכים לא רק במי שאינו מניח תפילין כלל, אלא גם אם אדם מניח תפילין בכל יום, אבל אין זה בשלמות הכוונה כמו שצריך להיות, זה מעין קרקפתא דלא מניח תפילין, מפני שחסר לו בשלמות המצוה.

שצו. תפילין שבראש

סיפר לי הגי"ר מרדכי צייקובסקי זצ"ל, שהלך פעם לבקר את מרן הגר"י זצ"ל, ומרן קיבל אותו בסבר פנים יפות, ודיבר איתו, והרגיש הרגשה נעימה מאד. מרן הגר"י זצ"ל היה ידוע באהבת האמת ולא היה יכול לשמוע שום דבר שאינו אמיתי - ועם כל זה הייתה הרגשה נעימה מאד להיות במחיצתו. וכשהגיע זמן תפילת המנחה, היה נוהג הגר"י להתפלל מנחה עם תפילין, וכשראהו הרב צייקובסקי עם התפילין, נפל עליו פחד פתאום ואחותו רעדה, ולא הבין מה ארע עכשיו שהתחיל לפחד ממנו.

ואחר כך התבונן והסביר, שהרי כתוב בפסוק (דברים כח, ז) וראו כל עמי הארץ כי שם השם נקרא עליך ויראו ממך, ודרשו חז"ל (ברכות ו, א) אלו תפילין שבראש, היינו כשעמי הארץ, הגויים, רואים אדם מישראל שמניח תפילין, זה מפיל עליהם פחד ומורא. אמנם זה תלוי מה הכוונה והמחשבה, ומי שמניח תפילין בלי כוונה ובלו חיזוק האמונה זה לא משפיע, ונשאר אותו האדם עם התפילין, ומה שכתוב שהתפילין משפיעות ישפע קודש ומחשבות קדושות! זוהי תפילה ובקשה, וצריכים זכויות לזה.

ומרן הגר"י כשהניח תפילין, זה היה עם שלמות הכוונה הגדולה ביותר, ואצלו זה היה בבחינת "תפילין שבראש" - שבתוך הראש, היינו שהשפעת התפילין קיימת בתוך הראש והמוח, וכשרואה אותו אדם אחר שאינו במדרגה הזאת, הוא כמו "עמי הארץ" ביחס לדרגתו של מרן הגר"י, וממילא "ויראו ממך" זה מפיל עליו פחד ומורא. זוהי השפעת התפילין שבראש.

שצח. תפילת החזון איש

שמעתי בשם מרן החזון איש זצ"ל שאמר כי התאמץ ועבד על תפילה לא פחות ממה שהתאמץ על תורה, והרי יגיעת התורה של החזו"א אין לתאר כמה שהתאמץ ולמד בריכוז מלא עם כל הכוחות ממש, וכך גם בתפילה היה מרוכז לגמרי.

בס"ד בימים אלו הופיע במהדורה נוספת הספר

דרכי החיזוק - פרקי הדרכה

אוצר בלום ומקיף של הליכות והנהגות בכל שטחי החיים
 למעלה מ-600 עמודים משיחות רבינו שליט"א

מענייני הספר: תורה. דרכי הלימוד. חינוך. רב ותלמיד. מידות. אמונה. תפילה.

שבת. גאולה. פרקי חיזוק. ארחות חיים. ציבור

כן ניתן להשיג את הקונטרס **אסיפת שמועות פסח**
 ממשנתו של רבינו שליט"א בהלכה ובאגדה בענייני חג הפסח ומצוותיו

להזמנות מרוכזות 052-7600485